

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ylva Danielsson

Dödligt våld mot kvinnor i nära
relationer

-

en jämförelse

Examensarbete
20 poäng

Per-Ole Träskman

Straffrätt

Vårterminen 2009

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Ämne	6
1.2 Syfte och avgränsningar	6
1.3 Material och metod	7
1.4 Definitioner	8
1.5 Disposition	8
2 DÖDLIGT VÅLD MOT KVINNOR I NÄRA RELATIONER	10
2.1 Ur ett relationsperspektiv	10
2.1.1 Relationskategorier och statistik	13
2.2 Ett könsbundet fenomen?	14
2.2.1 Patriarket och kontrollbehovet	15
2.2.2 Matriark	19
2.3 Rädsla, hopp och kärlek	20
2.4 I historien	22
2.5 Mörkertalet	27
2.6 Omständigheter kring brotten	28
2.6.1 Personalialia	28
2.6.1.1 Ålder	28
2.6.1.2 Typ av förhållande	29
2.6.1.3 Ursprung	30
2.6.1.4 Social status	31
2.6.1.5 Alkohol	31
2.6.1.6 Tidigare hot och/eller våld	32
2.6.1.7 Förföljelse	34
2.6.1.8 Jämförelse med utvalda rättsfall	36
2.6.2 Brottsplats och tidpunkt	40
2.6.2.1 Borta bra, men hemma bäst?	40
2.6.2.2 Dagsljus	41
2.6.2.3 Jämförelse med utvalda rättsfall	41
2.6.3 Tillvägagångssätt	42
2.6.3.1 Jämförelse med utvalda rättsfall	43

2.6.4	Motiv	44
2.6.4.1	Jämförelse med utvalda rättsfall	45
2.6.5	Själv mord	47
2.6.5.1	Jämförelse med utvalda rättsfall	48
3	PÅFÖLJDER	50
3.1	Påföljdsutfall	50
3.1.1	Rättspsykiatrisk vård	50
3.1.1.1	Jämförelse med utvalda rättsfall	52
3.1.2	Fängelsestraff	57
3.1.2.1	Mord eller dråp?	57
3.1.2.1	Jämförelse med utvalda rättsfall	58
3.1.2.2	Tio år eller livstid?	61
3.1.2.3	Jämförelse med utvalda rättsfall	62
4	DE SOM BLEV KVAR	65
4.1	Skadestånd	65
4.2	Vårdnad och omhändertagande	69
5	SAMMANFATTANDE ANALYS	74
	BILAGA A	81
	LITTERATURFÖRTECKNING	82
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	85

Sammanfattning

Generellt sett är inte en särskilt stor del av offren för dödligt våld kvinnor, men av dem som verkligen faller offer är ett påfallande stort antal bekanta med gärningsmannen. Att en kvinna dödas av en för denna fullkomligt okänd person är relativt ovanligt, framförallt i jämförelse med manliga offer. Ibland visar sig gärningsmannen vara någon i bekantskapskretsen, emellanåt till och med en familjemedlem (för det mesta ett vuxet barn), men drygt hälften av det dödliga våldet mot kvinnor begås av en man som de har eller i vissa fall tidigare har haft en nära relation till.

När det talas om kvinnomisshandel sägs det ofta att den sortens beteende står att finna i bland alla slags människor, i alla slags situationer, och det stämmer i viss mån för det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer också. De inblandade har varit allt mellan 15 och 87 år gamla, men i genomsnitt strax över 40. Det handlar om människor som överlag är mindre socialt marginaliserade än vid det allmänna dödliga våldet, även om majoriteten trots allt är av en låg socioekonomisk status. Alkohol är mindre vanligt förekommande i fall som dessa och när det finns med i bilden är det ofta i kretsar som karakteriseras av missbruk. Tidigare hot och/eller våld har förekommit i ca 40 % av fallen, men siffran tros vara högre egentligen. Utomlands har det visat sig att en tendens hos mannen att ägna sig åt beteenden som är att hänföras till förföljelse – uppehålla sig i närheten av hemmet eller arbetsplatsen, oönskad kommunikation, följa efter kvinnan etc. – har ett nära samband med risken för att utsättas för dödligt våld, men om detta stämmer in på svenska förhållanden likaså är ännu outrett.

Vad gäller de kriminologiska aspekterna av brottet som sådant så kan först konstateras att gärningsmannen sällan använder sig av skjutvapen eller ren misshandel i fall som dessa. Istället är det knivar och därefter strypning som dominerar som metod. De allra flesta fall sker i hemmen, men det finns många exempel på händelser i närområdet, särskilt i de fall där paret separerat. En separation tycks för övrigt kunna medföra en uttalad risk för dödligt våld i nära relationer och är det allra vanligaste motivet, när ett motiv gott att utröna, bakom ett brott av detta slag. Problem kring en eventuell eller faktisk separation utgör tillsammans med den näst vanligaste orsaken, svartsjuka, motivet i sammanlagt 60 % av fallen. Detta har givit upphov till feministiska förklaringsmodeller baserade på mannens konrtollbehov och partiarkaliska värderingar, något som länge ansågs kontroversiellt, men som numera antas plausibelt. Det tredje vanligaste motivet bottnar i psykisk sjukdom och återkommer både i den höga självmordsstatistiken (självmordsfrekvensen ligger i dessa fall på omkring 30 % om man räknar in försök till självmord) och det relativt stora antal gärningsmän som döms till rättspsykiatrisk vård.

Två saker är utmärkande för påföljdsutfallet; dels döms som antytts ovan markant fler tilltalade till rättspsykiatrisk vård än vid dödligt våld i

allmänhet, dels är fängelsestraffen för dem som döms till detta – och de utgör majoriteten – genomsnittligen längre. Så har varit fallet ända sedan 1990-talet, men under åren 2000 och fram till 2004 genomgick längden på fängelstraffen ytterligare förändringar. Detta berodde främst på att om möjligt ännu fler bedömdes skyldiga till mord och att antalet livstidsdomar ökade dramatiskt. Genom NJA 2007 s. 194 har HD emellertid uppmärksammat och åtgärdat detta. Detta rättsfall, liksom ytterligare sju stycken, återfinns i denna uppsats och speglar de berördas personalia, motiv, tillvägagångssätt, domstolarnas överväganden och de slutgiltiga domarna.

Det är svårt att göra några historiska jämförelser av upp- och nedgångar i antalet fall av dödligt våld i nära relationer med kvinnor som offer. Under 1990-2004 dödades sammanlagt 253 kvinnor av en till dem dåvarade eller tidigare närstående make, fästman, sambo eller pojkvän, vilket motsvarar ett genomsnitt om 17 kvinnor per år. Mängden varierar något från år till år, men det går inte att fastställa en egentlig förändring i någon riktning. Vid en jämförelse med resultaten från en undersökning gjord för perioden 1971-1980 kan emellertid en minskning skönjas. Vill man gå längre tillbaka i tiden måste man se det som *en del* i det dödliga våldet mellan familjemedlemmar. Forskning kring det dödliga våldet har visat att från 1500-talet och fram till 1950-talet utgjorde det dödliga familjevåldet en liten del av det totala dödliga våldet. Därefter märktes en tydlig ökning av den här typen av dödligt våld, något som pågick fram till början av 1970-talet. Innan det stabiliserades under 1980-talet gick antalet fall ned. Nedgången tros ha ett samband med att antalet gärningsmän med alkoholproblem också minskade. Minskningen av vad gäller specifikt det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer kommer sig förmodligen av bl.a. en ökad uppmärksamhet och medvetenhet kring problemet. Förhoppningsvis har också lagändringar – så som att misshandel faller under allmänt åtal sedan 1982, men även lagen om besöksförbud (trots att den inte är särskilt flitigt använd i detta sammanhang) och bestämmelsen om grov kvinnofridskränkning – gjort att rättskipningen ingripit tidigare och kanske avbrutit något som med tiden kunde ha slutat i ett dödsfall. En ökad ekonomisk och relationsmässig frihet för kvinnor kan också ha påverkat i en positiv riktning. Ytterligare en faktor som kan ha haft betydelse för nedgången är framstegen inom sjukvården. Måhända är det så att människor som i samma situation förr om åren skulle ha avlidit, idag överlever.

För de anhöriga och eventuella barn som drabbas i en sådan här situation finns två juridiska aspekter av betydelse. Den ena är en, sedan 1993 i praxis och 2002 i lagstadgad form, möjlighet till skadestånd. Ersättningen motsvaras i allmänhet av ett schablonbelopp som länge låg på 25 000 kr, men som under de senaste åren varit möjligt att dubblera vid uppsåtligt dödande. Det andra är förfarandet för omhändertagandet av barnen. Uppskattningsvis är det ungefär 10 st. barn per år som råkar ut för detta. Det är de vanliga reglerna för förälders bortgång som gäller även i situationer som dessa, vilket innebär att fadern fortsätter att ha vårdnaden emedan barnet omhändertas i ett familjehem. Om det sedan står klart att barnet rotat

sig och att det finns en ny lämplig vårdnadshavare brukar socialnämnden i allmänhet ansöka om en överflyttning av vårdnaden, oftast med hänvisning till att en bristande omsorg med bestående fara.

Förord

Allra först ett ömsint tack till min sambo och mina barn för att de låtit mig hållas med det här under sena nätter, fastän de nog många gånger tvivlat på att jag någonsin skulle bli klar.

Sedan ett självklart och hjärtligt tack till min handledare, Per-Ole Träskman, för att han har haft ett enormt tålamod med mig.

Slutligen ett allt igenom ödmjukt tack till Maryam Borumand, Mikael Rying och Titti Mattsson för att de varit vänliga och tagit sig tid att svara på mina frågor och hjälpa mig framåt.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
FB	Föräldrabalk (1949:381)
HD	Högsta Domstolen
Hov R	Hovrätten
JO	Justitieombudsmannen
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. 1
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från Hovrätterna
RPU	Rättspsykiatrisk undersökning
TR	Tingsrätten
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)

1 Inledning

1.1 Ämne

”Strax innan det svartnade framför ögonen hann jag tänka ’Vad kommer att hända med honom när polisen kommer och hittar mig död?’ ” – så beskrev en misshandlad kvinna ett av många misshandelstillfällen under en intervju gjord för snart tjugo år sedan.¹ Lyckligtvis behövde den frågan aldrig besvaras. Olyckligtvis är frågan fortfarande aktuell för en del andra kvinnor och rädslan för att bli dödad kan vara i högsta grad befogad. Det händer då och då att kvinnor dödas av en man som de har en mycket nära relation till. I genomsnitt sker det 17 gånger per år.² Man kan naturligtvis ifrågasätta varför hon inte lämnade honom tidigare, långt innan hon trodde att hon skulle dö. Kanske tillhörde hon de kvinnor som av fruktan för att bli dödade väljer att stanna kvar? Denna fruktan kan vara lika befogad som rädslan för att dödas i förhållandet. Eller fanns det andra skäl? Och hur kunde det gå så långt?

Hennes ord uttryckte också en oro för vad som skulle ske med honom. Ur ett feministiskt perspektiv skulle man kunna hävda att det faktum att hon sätter *hans* liv i första rummet är det sorgliga resultatet av att hon levt under hans manliga dominans³, men hur obefogat det än kan tyckas att sätta *hans* framtid i fokus så är det av intresse ur en juridisk aspekt. Hur ser domstolarna på en man som tagit livet av någon som stod honom nära? Detta – liksom omständigheterna kring brott av den här typen, historien och utvecklingen, situationen i andra länder, konsekvenserna för dem som blir kvar, patriarkatet och feminismen – kommer att beröras i olika utsträckning i den här uppsatsen.

Denna uppsats kommer således att behandla den mest extrema formen av våld mot kvinnor, det dödliga våldet, där gärningsmannen är en nuvarande eller före detta make, sambo, fästman eller pojkvän. Anledningen till att jag valde detta ämne var att det är extremt, smalt och endast drabbar en relativt liten grupp, men att det trots allt medför mycket avgörande konsekvenser.

1.2 Syfte och avgränsningar

¹ Lundström, A. *Omsorg till döds*, Stockholm 1989, s. 17.

² Rying, M. *Utvecklingen av dödligt våld i nära relationer*, Västerås 2007, s. 6.

³ Lundström A. (1989) a.a. s. 17.

Syftet med denna uppsats är att ge en relativt övergripande, informativ och tankeväckande, men ändå inte alltför djupgående redogörelse för det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer i Sverige, med en och annan jämförelse med utlandet. Tanken är också att konkretisera de kriminologiska fakta som tas upp med hjälp av hänvisningar till och fortlöpande analyser av ett antal rättsfall utvalda ur praxis.

Intressant nog skiljer sig påföljderna statistiskt för dessa gärningsmän från de övriga som gjort sig skyldiga till dödligt våld på två vis. Dels döms en större andel av dem till rättspsykiatrisk vård, dels tycks fängelsestraffen vara längre.⁴ Någon bestämd förklaring till detta kommer inte att ges, men förhoppningen är att de tidigare nämnda och introducerade rättsfallen efter en analys ska kunna exemplifiera och belysa domstolarnas hänsynstaganden och skäl vid en bedömning. Urvalet av rättsfall är begränsat på så vis att vållandebrotten lämnats därhän och bara fall som bedömts så som uppsåtliga finns med. Underlaget och slutsatsen begränsas också av att det bara är ett fåtal rättsfall som analyseras. Detta beror inte på att det skulle vara så ont om exempel, utan snarare på uppsatsens omfattning. Urvalet är inte slumpartat. Jag har valt ut ett antal rättsfall som anses vara vägledande och ytterligare några som trots allt kan vara av intresse.

1.3 Material och metod

Det material jag har använt mig av består till stor del av två stycken rapporter, utgivna av BRÅ, som relativt utförligt behandlar dödligt våld i nära relationer ur en kriminologisk och statistisk aspekt. Dessa rapporter är i mångt och mycket baserade på en tidigare, av samma författare, gjord utredning av alla fall av dödligt våld i Sverige under 1990-talet. Jag har även bitvis använt mig av en något äldre utredning för perioden 1971-1980. Ytterligare en undersökning har kommit till användning. Å ena sidan är nackdelen med denna att den är begränsad till Stockholmsområdet, men å andra sidan sträcker den sig längre tillbaka i tiden. Vad gäller det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer i historien är Maria Kasperssons bok outhärlig, om än inte så omfattande på just detta område. Kapitlet om vad som händer för och med dem som blir kvar är i princip baserat på en av Titti Mattssons böcker, en handbok från Socialstyrelsen och en mycket personlig bok av Petra Östergren. I övrigt är den svenska juridiska litteraturen på området inte särskilt omfattande. Det finns dock en del artiklar utgivna av bl.a BRÅ angående dödligt våld rent generellt som jag har haft användning av. För kortare och grundläggande beskrivningar av lagrum och beaktanden som bör göras i samband med bedömningar har jag fått stöd i förarbeten och kommentarer till brottsbalken. Dessutom förekommer ett antal rättsfall ur praxis. För en något mer nyanserad och bredare bild har jag använt mig av

⁴ Rying, M. (2007) a.a. s. 7. Se även Rying, M. *Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer*, Sollentuna 2001, s. 8.

en del utländska artiklar, men också Marvin Wolfgangs ledande verk på området, samt *Understanding Domestic Homicide* av N. Websdale.

Jag har valt en metod som i grund och botten bygger på komparation; dels små kortfattade jämförelser mellan Sverige och ett antal andra länder, när det finns slående skillnader eller likheter dem emellan, dels fortlöpande jämförelser mellan olika rättsfall och presenterade kriminologiska fakta. Till att börja med fyller de utvalda rättsfallen en funktion som ett konkretiserande av fakta, men tanken är utöver detta att undersöka om dessa fall snarast förefaller typiska eller atypiska i sammanhanget.

Omständigheterna i de enskilda rättsfallen redogörs på så vis också gradvis. Samma rättsfall jämförs sedan i påföljdshänseende för att söka finna vilka förhållanden som har betydelse vid avgörande av påföljd för ett brott av detta slag. Man får naturligtvis hålla i minnet att resultatet med tanke på det lilla urvalet inte kan göra anspråk på att vara allmänt gällande.

1.4 Definitioner

Eftersom en så pass stor del av den statistiska och kriminologiska informationen i denna uppsats bygger på tidigare undersökningar så kommer utan omsvep samma definitioner att användas här som i undersökningarna. Definitionen av dödligt våld är således de fall av våld som lett till döden, det vill säga, mord, dråp, misshandel med dödlig utgång samt misshandel eller grov misshandel och vållande till annans död och som sedan slutgiltigt bedömts som kriminellt dödligt våld av rättsväsendet. Vad gäller definitionen av begreppet nära relation så omfattar det alla fall där gärningsmannen vid brottstillfället var eller hade varit make, sambo, fästman eller pojkvän till offret.⁵

1.5 Disposition

Denna uppsats är uppdelad under fem större rubriker. Efter inledningen under rubrik 1 kommer en beskrivning av det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer. Denna beskrivning tar upp alltifrån relationer, genus och historik till omständigheterna kring brotten och har bitvis parallella jämförelser med ett antal rättsfall. Under rubrik 3 följer sedan statistiska resultat och grundläggande fakta kring aktuella påföljder, liksom jämförelser med de utvalda rättsfallen. I kapitel 4 återfinns en översikt av de rättsliga konsekvenser som ett brott av detta slag kan få för de närmast anhöriga och kanske framförallt eventuella minderåriga barn. Därefter kommer en avslutande analysdel under rubrik 5.

⁵ Rying, M (2007) a.a. s. 10f.

2 Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer

2.1 Ur ett relationsperspektiv

1958 gavs Marvin Wolfgangs bok om dödligt våld ut, ett verk som har kommit att få avsevärd betydelse för den efterföljande forskningen på området. Syftet lär ha varit⁶ att lyfta fram det banala i i dödandet; att det sällan går till som i filmer och skönlitterära böcker. I själva verket är det allt som oftast resultatet av något så vardagligt som krogbråk och dispyter familjemedlemmar emellan. Enligt Wolfgang är dödligt våld förmodligen det mest personliga brottet i vårt samhälle och så som han uttrycker det, motiv kan inte existera i ett vacuum, och därför är relationen mellan offer och gärningsman av stor vikt för förklaringen till och förståelsen för den här typen av brott. Efter att ha studerat ett halvt tusental fall av dödligt våld ställde han upp två generella antaganden; att de inblandade vanligtvis känner varandra och att relationen gärningsman och offer emellan är tätare när kvinnor är offer.⁷

För att få en mer dynamisk och djupare bild av det dödliga våldet skulle det alltså vara lämpligt att dela upp det dödliga våldet i relationskategorier. På så vis skulle man kunna se skillnaderna och likheterna mellan t.e.x. dödligt våld inom familjen och dödligt våld mellan bekanta respektive obekanta.⁸ Det går naturligtvis att invända gentemot att alls befästa någon vikt vid de inblandades förhållande eller avsaknad av förhållande; att förklaringen till brottet och förståelsen för det inte står att finna i relationen gärningsman och offer emellan. Män dödar inte kvinnor bara för att de står i en nära relation till varandra, liksom de inte dödar obekanta just för att de inte känner varandra. Kanske är det av större vikt att känna till omständigheterna, framför allt vad som drev gärningsmannen till att begå brottet, för att förklara och förstå? När Rying behandlar det sammanlagda dödliga våldet ur ett relationsperspektiv motiverar han sin uppdelning med att om man kombinerar den med att noggrant redovisa motiven för varje kategori så kompletterar de varandra och bidrar gemensamt till en ökad förståelse.⁹ Denna redovisning kommer att koncentreras på en enda kategori – nära relationer – och förvisso är det sant att människor inte dödar varandra för att de står i en nära relation till varandra, men som det kommer att visa sig senare så skiljer sig just motiven i dessa fall något sig från motiven till dödligt våld mot t.ex. en okänd eller en som endast är räknas som bekant. Här görs alltså av flera skäl, men främst två, bedömningen att de inblandade

⁶ Best, J. och Riedel, M. *Patterns in Intimate Partner Homicide*, Illinois 1998, sid 306.

⁷ Wolfgang, M. *Patterns in Criminal Homicide*, Philadelphia 1958, s. 203f.

⁸ Så som Rying, M. har gjort i *Dödligt våld i Sverige 1990-1996*, Stockholm 2000.

⁹ Rying, M. (2000) a.a . s.18f.

parternas förhållande emellan är av betydelse och att dödligt våld inom nära relationer är att räknas som en egen kategori som kan behandlas för sig. För det första tyder kvinnors relativa höga representation, inom just denna kategori, på att Wolfgangs antaganden mycket riktigt stämde. För det andra utmärker sig den här typen av dödligt våld genom den stora mängd brott som bottnar i svartsjuka eller kontrollbehov.

Relationskategorierna har förvisso varierat en aning under det halva sekel som gått sedan Wolfgang introducerade dem. Samhället har förändrats och hans lite gammaldags relationskategorier som ”paramour – älskarinna – prostituerad” har försvunnit till fördel för sambos, flick- och pojkvänner.¹⁰ Dessutom har forskningen på senare tid börjat undvika vidare begrepp som ”familjen”, eftersom förhållandet två vuxna parter emellan trots allt är annorlunda än t.ex. relationen mellan föräldrar och barn, och närmar sig istället ovan nämnda sambos och pojk- respektive flickvänner, intima förhållanden som tidigare behandlats separat.¹¹

De naturliga följdfrågorna är givetvis; hur mycket har egentligen dödligt våld mot en maka/make gemensamt med dödligt våld mellan sambos eller pojk- respektive flickvänner? Är det befogat att låta dem bilda en kategori? Är dödligt våld inom nära relationer ett förhållandevis homogent fenomen eller är det möjligt att observera skillnader beroende på relationens status? Med status menas här om offer och gärningsman var gifta, sambos, förlovade eller pojk- och flickvän. Anledningen till att man över huvudtaget skulle kunna förvänta sig vissa avvikelser vad t.ex. gäller omständigheter kring brotten och de iblandades personalia beroende på förhållandets specifika karaktär är att intima relationer uppvisar en mängd olikheter, vilka i sin tur kan påverka risken för att utsättas för våld. Intima förhållanden kan i sig variera i graden av intimitet, men också i engagemang och mängden förväntningar och ömsesidiga krav. Närheten är beroende på en mängd faktorer som intensitet, förhållandets längd och parternas gemensamma nämnare. Denna närhet kan i sin tur påverka graden av engagemang och parternas respektive förväntningar. De förväntningar och upplevda eller ställda krav som hänger samman med vissa typer av nära relationer varierar naturligtvis beroende på personlighet och individuella erfarenheter, men har dessutom ett starkt ursprung i sociala och kulturella normer. Ett sedan länge gift par har sannolikt andra förväntningar och krav på varandra än ett nyblivet, särboende, ogift par. Med detta i åtanke tenderar människor att föredra olika typer av relationer beroende på hur beredda de är att engagera sig och att leva upp till, liksom att ställa, krav. Skillnader förhållanden emellan och typen av människor som väljer dem resulterar i en mängd olika sorters problem och konflikter.¹²

¹⁰ Best, J. och Riedel, M. (1998) a.a. s.306.

¹¹ Dawson, M. och Gartner, R. *Differences in the Characteristics of Intimate Femicide*, Toronto 1998. s. 379.

¹² Ibid. s. 380f.

När så kanadensiska forskare fördjupat sig i förhållandets status (d.v.s huruvida de inblandade var gifta, sambos eller pojk- och flickvänner) och jämfört karakteristika – som ålder, arbetslöshet, tidigare brott, antal barn, alkohol- eller drogberoende – och omständigheterna kring brotten (däribland motiv, medel, plats, självmordsfrekvens) så har de funnit att skillnaderna är relativt stora. I en jämförelse mellan gifta och sambor konstaterades att få skillnader fanns vad gäller själva brottet, men att gärningsmännen uppvisade olikheter. Samborna var över lag yngre, oftare arbetslösa, utan barn och hade registerats för brott tidigare. Gifta par jämförda med pojk- och flickvänner uppvisade skillnader både i omständigheterna kring brotten (framför allt vad gäller platsen för brottet) och profilen. De gifta gärningsmännen var generellt sett oftare påverkade av alkohol och mer självmordsbenägna. Det var också vanligare att tidigare misshandel förekommit hos de gifta paren. Pojkvänner som gärningsmän var mer uttalat svartsjuka, yngre, saknade barn och fanns med i brottsregistret. Sambos i förhållande till pojk- och flickvänner i sin tur visade upp ganska få avvikelser. Ett brott som involverade en pojk- och en flickvän var mer troligt att det skedde på en offentlig plats och gärningsmannen angav oftare svartsjuka som motiv. Även i detta fall var det mera ovanligt att gärningsmannen tidigare misshandlat sin flickvän. Samtidigt kontrollerades också huruvida förhållandet fortfarande ansågs pågå eller vara avslutat vid tiden för brottet. Det visade sig att de största skillnaderna stod att finna i platsen för brottet och tillvägagångssättet – är paret separerat sker det dödliga våldet oftare utanför hemmet, framför vittnen och med hjälp av ett skjutvapen. F.d pojkvänner tycks vara mer benägna att utöva dödligt våld efter en separation än de övriga underkategorierna. Påpekas kan att formellt skilda parter löper mindre risk medan separerade löper större. Skilsmässan tros fungera som en slags skyddsmur, medan perioden innan är särskilt känslig.¹³

I denna redovisning kommer pojk- och flickvänner att räknas in, trots att det uppenbarligen finns vissa skillnader. Detta görs av två skäl, främst för att den svenska undersökning som legat till grund för statistiken och beskrivningen av förhållandena har använt sig av fall där de inblandade varit pojk- och flickvänner och att utelämna dessa skulle efterlämna hål, men också för att skillnaderna mellan sambos och ”särbos” trots allt inte tycks vara så stora. I genomgången av de utvalda rättsfallen kommer att nämnas huruvida gärningsman och offer var att räkna så som gifta, sambo eller pojk- och flickvän, liksom om de fortfarande var ett par eller separerade.

¹³ Dawson, M. och Gartner, R. (1998) a.a. s. 386ff.

2.1.1 Relationskategorier och statistik

Båda av Wolfgangs två generella antaganden får bevisligen stöd i svensk statistik över dödligt våld. Såväl kvinnliga som manliga offer dödas i 90 procent av fallen av en man och i mer än $\frac{3}{4}$ av det sammanlagda antalet fall av dödligt våld sker det mellan personer som på ett eller annat sätt känner varandra. När män använder sig av dödligt våld riktar de det i allmänhet mot en annan man i deras bekantskapskrets, någon utanför familjen, men i de fall när de riktar det gentemot en kvinna så är offret oftast en till gärningsmannen närstående.¹⁴

Under det 1 ½ decenniet som sträcker sig mellan åren 1990 och 2005 skördade det dödliga våldet totalt 1574 offer. Drygt en tredjedel (552 st.) av dessa dödsfall utgjordes av kvinnor. Andelen - liksom antalet - varierade naturligt nog något från år till år. 1992 och 2004 utmärkte sig med så pass många som 42 respektive 43 stycken kvinnliga offer, vilket i båda fallen motsvarade 39 procent av det totala antalet. 2003 noterades periodens lägsta antal kvinnliga offer, 27 stycken (33 procent). Kvinnor utgjorde emellertid den allra lägsta andelen redan 1991, då de beräknades utgöra 29 procent av den totala mängden.¹⁵

Att en kvinna faller offer för en för denna helt okänd person är relativt ovanligt, men i samband med t.ex. massmord och sexualmord saknar gärningsman och offer ofta direkt samband. Vid de två massmorden i Falun och vid Stureplan drabbades offren, så väl manliga som kvinnliga, av en hämndaktion enbart för att de råkade befinna sig på en olycklig plats vid ett olyckligt ögonblick. Sexualmord är förvisso ovanliga i Sverige, men gärningsmannen i det genomsnittliga enstaka fallet per år visar sig nästan uteslutande vara en obekant. Ett annat exempel på när kvinnor fallit offer för obekanta gärningsmän är ett antal äldre kvinnor som dödats i sina hem i samband med rån. Det är dock märkbart färre kvinnor som faller offer för en obekant gärningsman i förhållande till män. Endast 30 av de 552 kvinnorna dödades av en för dessa obekant gärningsman.¹⁶

Lite drygt dubbelt så många kvinnor drabbades under samma period av dödligt våld där gärningsmannen visade sig vara någon i bekantskapskretsen – en bekant som varken var en medlem av offrets familj eller någon som offret hade eller ens hade haft en nära relation till. I de få fall när gärningsmannen var en kvinna, tycks gärningen bland annat ha haft sitt ursprung i svartsjuka eller i psykisk sjukdom¹⁷. Även de manliga gärningsmännen bedömdes i relativ stor utsträckning ha lidit av psykisk

¹⁴ Rying, M. (2000) a.a. s.17, Rying M. *Dödligt våld och försök till mord eller dråp*, Stockholm 1998, s. 34, 36.

¹⁵ Rying, M. (2007) a.a. s. 15.

¹⁶ Ibid. s. 18.

¹⁷ I två av de sammanlagt fyra fallen var gärningsmannen en medpatient på en psykiatrisk klinik.

sjukdom vid brottstillfället, men bland dem förekom också brottsliga motiv. Gärningen begicks i dessa fall i samband med exempelvis rån i bostaden och narkotikauppgörelser. I denna kategori finns även exempel på sexualrelaterade fall. Alkoholmissbruk och alkoholpåverkan tycks vara vanligt förekommande i fall som dessa.¹⁸

Det förekom fall där kvinnor dödades av en familjemedlem. Sammanlagt 53 kvinnor föll under nämnda period offer för ett barn, en förälder, ett syskon eller en annan släkting. Vuxna, men relativt unga barn och allt som oftast av manligt kön, utgjorde majoriteten av gärningsmännen. Av domslut och forskning framgår att barn som tar livet av sina föräldrar inte sällan är psykiskt sjuka, förhållandevis ofta berusade eller beroende av alkohol och att gärningen begås i stark affekt.¹⁹

Enligt undersökningen föll 253 kvinnor offer för en man som de för närvarande hade eller hade haft en nära relation till. Antalet är marginellt i jämförelse med det totala dödliga våldet – knappt 20 procent – men det motsvarar ungefär hälften av fallen med kvinnliga offer. Årligen dödades i genomsnitt 17 hustrur, sambos, fästmör och flickvänner av sina dåvarande eller f.d. respektive. Den tidigare uppskattningen på en kvinna i veckan eller var tionde dag, visade sig vara något pessimistisk. Genomsnittet kan jämföras med de 3-4 fall per år där kvinnor dödade män till vilka de hade eller hade haft en nära relation till.²⁰ Noteras bör förvisso att det senare genomsnittet är baserat på en undersökning som inte sträcker sig längre än fram till 1996. Det är alltså möjligt att statistiken förändrats något uppåt eller nedåt, men antalet kvinnliga gärningsmän har historiskt sett alltid legat på en ganska jämn nivå.²¹

2.2 Ett könsbundet fenomen?

Män utgör majoriteten av både offer och gärningsmän inom det dödliga våldet. De manliga offren motsvarar ungefär 65 % av det totala antalet och 90 % av gärningsmännen. Överlag är det alltså män som faller offer för andra mäns dödliga våld. När kvinnor dör till följd av dödligt våld så är gärningsmannen även då för det mesta en man.²²

Därmed inte sagt att kvinnor inte utövar dödligt våld. Det gör de bevisligen och när så är fallet riktar de det i allmänhet mot ett eller flera av sina barn eller en man som de har eller har haft en nära relation till. I närmare 80 % av fallen där gärningsmannen visar sig vara en kvinna så är det någon inom den

¹⁸ Rying, M. (2007) a.a. s. 19.

¹⁹ Ibid. s. 19f.

²⁰ Rying, M. (2000) a.a. s. 2, 77, 144.

²¹ Rying, M. (1998) a.a. s. 35.

²² Rying, M. (2000), a.a. s. 144.

närmaste familjen som utsatts. *Andelsmässigt* är det dubbelt så vanligt att en kvinna dödar en familjemedlem än det är för en man, men statistiskt är det fortfarande så att det förekommer 3-4 fall per år där en kvinna dödar en man som hon har eller har haft ett nära förhållande till, emedan samma siffra för manliga gärningsmän är 17 fall per år. Barn i sin tur blir lika ofta offer för sina mammor som sina pappor. Andelar till trots så *dominerar* familjevåldet av våld mot kvinnor.²³ Denna låga nivå av kvinnliga gärningsmän är genomgående i de flesta andra länder där den här typen av våld undersökts; Australien, Kanada, Danmark, England och Wales, Skottland och Indien. U.S.A däremot skiljer sig med ett nästintill jämnhögt antal, något som finns skäl att återkomma till lite senare.²⁴

Så på vilket vis skiljer de sig åt; mäns våld mot kvinnor och kvinnors våld mot män? För det mesta är det motivet som är avgörande. Män och kvinnor tycks döda av olika skäl. Det motiv som i en övervägande del av fallen driver en man till att döda en närstående kvinna är svartsjuka och/eller en motvilja från mannens sidan till en separation. Visst finns det exempel på dödligt våld begånget av svartsjuka kvinnor, mot män de älskat och stått nära, men i ett betydligt mer begränsat antal. Vanligare är istället att brottet sker i missbrukarkretsar och av skäl som inte alltid kan klarläggas ordentligt. Det händer också att kvinnor dödar sina makar, sambos eller pojkvänner i nödvärn eller åtminstone upplevt nödvärn, som en reaktion på det våld och de hot som de själva utsatts för.²⁵

2.2.1 Patriarket och kontrollbehovet

Det faktum att så många manliga gärningsmän har angivit svartsjuka och separationsproblematik som anledning till brottet, liksom att det har kunnat spårats ett äganderättsbeteende hos många av dem innan själva dådet (exempelvis överdriven svartsjuka, isolering från släkt och vänner, behov av att ständigt veta vad kvinnan har för sig och vilka hon umgås med), har lett fram till en förklaringsmodell med mannens kontrollbehov och upplevda äganderätt som grund. Kontrollbehovet och äganderättskänslorna lär i sin tur ha sitt ursprung i patriarkaliska värderingar. Påståendet att förklaringen till det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer stod att finna i den patriarkaliska synen på kvinnor ansågs länge kontroversiellt och förbehölls främst de uttalat feministiska analytikerna. Antalet feminister som engagerat sig i denna fråga är emellertid inte så stort som väntat. Detta lär, enligt Russel och Harmes, bero på att fenomenet länge saknat beteckning. Innan något får ett namn diskuteras det med svårighet, men ignoreras med lätthet. Asja Armanda sägs ha varit först med att använda ordet *femicide*²⁶, vilket

²³ Rying, M. (2000), a.a. s. 75, 86.

²⁴ Websdale, N. *Understanding Domestic Homicide*, Boston 1999, s. 9.

²⁵ Rying (2000), a.a. s. 144.

²⁶ Här fritt översatt till kvinnomord, vilket kommer att användas framöver.

har fått betydelsen dödande av kvinnor *för att* de är just kvinnor. Denna beteckning omfattar emellertid alla slags kvinnomord, oavsett om de begåtts av en respektive, en familjemedlem eller en främling. Det kan röra sig om sexualmord, rituella mord, häxmord, mord i samband med krig, föräldramord, barnamord eller dödligt våld i nära relationer.²⁷

Även om teorin kring patriarkets skuld i det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer numera är förekommande i litteraturen så varierar författarnas syn på dess betydelse. Rying nöjer sig med att konstatera att statistiskt motiveras de flesta fallen av den här typen av dödligt våld av svartsjuka och separationsproblem och därför kan förklaringsmodellen anses få stöd.²⁸ Wilson och Daly i sin tur hävdar att männens sexuella äganderätt är roten till problemet och att män har ett arvsbetingat behov av att kontrollera kvinnor och deras kapacitet att föda barn.²⁹ Ytterligare andra jämför kvinnomord – av alla slag – med ”en form av patriarkal terrorism”, ägnad till att behålla männens överlägsenhet och kvinnornas underlydande ställning.³⁰ Websdale sammanfattar det som att det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer är ett socialt fenomen som har att göra med både män och kvinnors politiska, ekonomiska och sociala status. Att döda är bara ännu ett av många sätt som män kan använda sig av för att se till att kvinnor behåller sin plats i en patriarkal ordning, även om det förvisso är problematiskt som medel för social kontroll eftersom det gör det lättare att ifrågasätta patriarket.³¹

Patriarket lär emellertid inte enbart karaktäriseras av kvinnors underlägsenhet i förhållande till män, utan också av mäns inbördes tävlan. Exempel på detta skulle vara att män inte bara dödar sina respektive, men också de män de känner sig hotade av eller som har ersatt dem. Websdale gör en intressant jämförelse mellan effekterna av patriarket och den industriella kapitalismen, där han påpekar att arbetarna i ett kapitalistiskt samhälle drivs till tävlan på samma vis som män i ett patriarkaliskt samhälle slåss om kvinnors kroppar. Dessutom skulle de ha äganderättskap och kontroll som gemensamma grundläggande principer. Att mindre framgångsrika – ur en kapitalistisk synvinkel – män är mer benägna att utöva dödligt våld mot kvinnor i nära relationer skulle ha att göra med att de på något vis skulle kompensera de bristande materiella och sociala framgångarna. Inte så att sämre ekonomi eller arbetslöshet är ett skäl till att män dödar kvinnor i nära relationer, utan snarare att deras behov av kontroll

²⁷ Russel, D.E.H, Harmes, R.A. *Femicide In A Global Perspective*, New York och London 2001, s. 7, 9.

²⁸ Rying (2000), a.a. s. 83

²⁹ Websdale, N. (1999) a.a. s. 83, Polk, K. *When Men Kill: Scenarios of Masculine Violence*, Hong Kong 1994, s.28. Ursprungligen Daly, M. och Wilson, M. *Homicide*, New York 1988.

³⁰ Adinkrah, M. *Uxoricide in Fiji: the Sociocultural Context of Husband-Wife Killings*, 1999, s. 1f. Ursprungligen i Caputi, J. *The Sexual Politics of Murder* i *Gender and Society*, no 3 1989, 437-456, s. 438.

³¹ Websdale, N. (1999) a.a. s.207f.

och makt över sina nära ökar i takt med att de upplever sig själva så som mer och mer misslyckade i det tävlingsinriktade samhället.³²

Om det förhåller sig så att patriarkaliska värderingar har betydelse för mäns benägenhet att använda sig av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer så torde det rimligtvis vara ovanligare i samhällen och länder där jämlikheten vunnit mark eller åtminstone eftersträvas och värdesätts och så tycks också vara fallet. Det är ett relativt ovanligt fenomen i Sverige och likartade kulturer. Den här typen av dödligt våld har mest studerats i i-länder med västerländsk kultur - i U.S.A, England, Australien och Kanada – men det finns exempelvis undersökningar gjorda bland fiji-indierna³³ och i några länder i södra delen av Afrika³⁴.

Fiji är en f.d brittisk koloni vars befolkning har mycket olika kulturella, språkliga och religiösa bakgrunder. Folkgrupperna är segregerade och har i mångt och mycket behållit sina kulturella särdrag. Fiji-indierna är den grupp som är högst representerad inom det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer (i jämförelse med de etniska fijierna, kineserna, europeerna, rotumanerna och folk från andra öar i området). I ungefär två av tre fall är offer och gärningsman fiji-indier. I de flesta av dessa fall var det resultatet av en makes försök att upprätthålla eller bestraffa överträdelser av traditionella patriarkaliska normer. De fiji-indiska kvinnorna arbetar sällan utanför hemmen och gör det de så är det ofta inom traditionellt kvinnliga och lågavlönade yrken, så som sjuk/barnsköterska, lärarinna eller sekreterare. Därmed följer att de allt som oftast är ekonomiskt beroende av makar eller andra manliga familjemedlemmar. För många av dessa kvinnor för det ekonomiska beroendet, hemmavarandet och isoleringen till landsbygden med sig ett liv med misshandel. Flickerbarn ses ofta ned på redan från början, liksom den kvinna som fött detta. Barnet för att hon anses vara ännu en ekonomisk börda vilket har sitt ursprung i hinduisk tradition att pengar, egendom, smycken eller andra ägodelar ges till brudgummen och hans familj i samband med ett bröllop. Kvinnan i sin tur ses ned på eftersom hon ”misslyckats”. När flickan vuxit upp flyttar hon från sin faders familj till sin makes och förväntas inta en underlägsen ställning. Generellt sett så är det familjens äldste manlige medlem som fattar alla betydande beslut och kvinnorna förväntas respektera och lyda.³⁵

Mannens kontroll över kvinnan är av central betydelse. Eftersom kvinnor anses vara något av fresterskor och lätt benägna till lösaktighet så har mannen all rätt och kanske t.o.m. en skyldighet att begränsa och kontrollera dem. Männen bestämmer över kvinnornas sexualitet så väl före som efter giftemål. Sexuella relationer innan äktenskapet indikerar att de manliga familjemedlemmarna förlorat kontrollen och kan bestraffas med hot

³² Websdale, N. (1999) s. 208.

³³ Adinkrah, M. (1999) a.a. s.1f.

³⁴ Watts, C., Osam, S och Win, E. *Femicide in Southern Africa* i *Femicide in Global Perspective* av Russel och Harnes (2001) a.a. s. 89ff.

³⁵ Adinkrah, M. (1999) a.a. s. 4f. , 13.

och/eller våld. Ett utomäktenskapligt förhållande är uttalat förbjudet och kan få samma konsekvenser om det uppdragas, eller som i ett flertal fall, ens misstänks. En skilsmässa ses inte bara i dåliga dagar, den anses rent amoralisk.³⁶

Tillvägagångssättet skiljer sig inte nämnvärt från resten av världen. Det typiska händelseförloppet är att mannen, med hjälp av kökskniv eller annat tillgängligt tillhygge, dödar kvinnan i samband med ett dispyt som eskalerat till dödligt våld. De flesta av bråken rörde sig kring otrohet, svartsjuka, en makas vägran att ha samlag, problem med familjen hon gifts in i eller makens drickande. På Fiji, liksom i övriga världen förekommer det att mannen tar livet av sig i samband med dödandet av kvinnan. Till skillnad mot i många andra länder, där självmordet ofta antas ha att göra med skuld eller att mannen inte längre vill leva utan kvinnan, så spekuleras det på Fiji i att det kan ha att göra med det förhållandevis hårda straffet (i jämförelse med misshandel). Vad gäller straffet så döms en minoritet till livstid för mord. Majoriteten döms till ett straff på mellan 2,5 och 8 års fängelse för dråp.³⁷

1995 genomfördes en undersökning av det dödliga våldet mot kvinnor i fem afrikanska länder – Botswana, Sydafrika, Swaziland, Zambia och Zimbabwe. Beräkningarna av antalet och utrönandet av detaljerna kring brotten försvarades av att det saknas officiella data på området. Information inhämtades från domstolhandlingar (enbart i tre av länderna), polisrapporter, tidningar och muntligen. Resultatet visade i allafall att de flesta kvinnomorden – någonstans mellan 40 och 60% beroende på land - begicks av män som vid tillfället var eller varit offrets make eller pojkvän. Att pojkvänner nämns i sammanhanget är av betydelse ur en kulturell aspekt. Det var vanligt att männen använde sig av ursäkten att det skulle vara en del av deras kultur att utöva våld mot hustrun, men pojkvänner har traditionellt ingen sådan rätt enligt afrikansk kultur. Ändå utsätter de sina flickvänner för dödligt våld.³⁸

Skulden lades ofta på offret självt, något kvinnan gjort eller sagt skulle duga som en ursäkt för att döda henne. Detta var inte bara något som framfördes till mannens försvar utan konstaterades även i vissa domstolhandlingar. ”Den avlidne står att skylla.” eller ”Din hustrus provokation var sådan att vilken självrespekterande person som helst skulle förlora kontrollen.” är exempel på kommentarer. Den genomgående vanligaste ursäkten är att hustrun eller flickvännen varit otrogen, men i de flesta fallen visade det sig inte vara annat än misstankar. Emedan kvinnor generellt sett tolererar otrohet så upplevs det som den värsta sortens förnedring för en man och därför accepteras våld mot kvinnor som tros ha förhållanden utanför äktenskapet. Undersökningen visade också att i

³⁶ Adinkrah, M. (1999) a.a. s. 5f, 8f, 15.

³⁷ Ibid. s. 11f, 17.

³⁸ Watts, C. , Osam, S. och Win, E. (2001) a.a. s. 89, 93.

exempelvis Swaziland anses män ha rätt att misshandla sina hustrur om de vägrar utföra vissa tjänster.³⁹

Domstolarnas gensvar på den här typen av brott var generellt sett eftergivet. Det visade sig att gärningsmannens ursäkter allt som oftast vann sympati, särskilt om gärningsmannen var offrets make eller liknande. Även om brottsrubriceringen till att börja med varit mord så reducerades den ofta till dråp eller t.o.m. ”common assault”, antingen för att gärningsmannen utsatts för en provokation eller p.g.a. förmildrande omständigheter som exempelvis berusning eller galenskap. Överlag blev straffen milda, men varierade från allt emellan villkorlig dom till omkring 10 år, mycket beroende på land. Ur en feministisk synvinkel är domstolarnas hantering av dessa fall ett synligt bevis på att den patriarkaliska synen på kvinnor t.o.m. påverkar rättssystemet.⁴⁰

2.2.2 Matriark

Så som tidigare nämnts skiljer sig U.S.A något från övriga länder där dödligt våld mot kvinnor i nära relationer studerats. Landet utmärker sig, eftersom kvinnors dödliga våld mot män i nära relationer är nästintill lika vanligt förekommande som mäns dödliga våld mot kvinnor som de har eller har haft ett nära förhållande med. Detta lär ha sin förklaring i att antalet afro-amerikanska kvinnor som dödar sin respektive är så pass stort att det märkbart påverkar den nationella nivån, något som naturligtvis skapat diskussion och resulterat i ett flertal teorier kring ras, kultur, samhälle, patriark och matriark.⁴¹

Påståenden om att det skulle ha någonting med ras att göra är vetenskapligt avskrivna. Hade det förhållit sig på det viset skulle liknande tendenser stå att finna i afrikanska kulturer och något sådant har inte visat sig. Istället har funderingar väckts kring hururvida det kan ha att göra med klasskillnader. Det har gjorts försök med att teoretiskt jämma ut socioekonomiska skillnader (t.ex. genom att räkna om boyta och antal rum per person) och efter justeringen rådde inte längre några större skillnader. Dessutom kan polisens och sjukvårdens insatser ha påverkan. Polisen påstås ofta ta mindre allvarligt på brott i afro-amerikanska bostadsområden, varit mer toleranta så länge brottsligheten hållit sig där och inte drabbat andra områden. Om polisen underlåter att ingripa i tid eller med tillräckliga medel ökar risken för att misshandel eskalerar till dödligt våld. Inom sjukvården behandlas alla patienter, men kanske inte likadant. Inga egentliga bevis har lagts fram, men

³⁹ Watts, C., Osam, S. Och Win, E. (2001) a.a. s. 94, 97.

⁴⁰ Ibid, s. 95ff.

⁴¹ Websdale, N. (1999) a.a. s. 8f.

misstankar om att en del offer kanske hade kunnat överleva om de fått bättre vård har framförts.⁴²

Det finns emellertid de som inte anser att ”institutionell rasism” och socioekonomiska skillnader riktigt räcker till för att förklara den höga nivån av kvinnliga gärningsmän, utan menar att den kan ha sitt ursprung i det afro-amerikanska samhällets matriarkala alternativt matrilokala aspekt. Antingen utgår man ifrån att matriarket för med sig dominanta och aggressiva kvinnor eller att den matrilokala sammanhållningen ger kvinnorna styrka nog att slå tillbaka, att försvara sig mot de män som slår. Här görs ofta jämförelsen med latinska kvinnor som mycket sällan gör sig skyldiga till dödligt våld och i motsats till afro-amerikanska kvinnor ofta lever under patriarkaliska förhållanden. Till de afro-amerikanska kvinnornas försvar har framförts att matriarket inte är något annat än en stereotyp, en kvarleva sedan slaveriets dagar, och därtill en missledande sådan eftersom den inte tar med deras dubbla förtryck (ras och kön) i beräkningen. Den förväxlar dessa kvinnors viktiga roll i familjen med makt och dominans. De afro-amerikanska kvinnorna tvingades inta en mycket självständig roll i såväl arbetslivet som i hemmet och ansågs därför manhaftiga. Enligt denna teori skulle förklaringen till deras överrepresentation inom det dödliga våldet snarare finnas i det förtryck de fått utstå än i utmärkande aggressivitet.⁴³

2.3 Rädsla, hopp och kärlek

-eller varför gav hon sig inte av?

Det kan tyckas så enkelt ibland. Skilsmässor är enkla nuförtiden, inte sant? Förr var det komplicerat och svårt att skilja sig, både ur en legal och samhällelig synvinkel, men modern lagstiftning har gjort skilsmässoförfarandet förhållandevis enkelt och snabbt avklarat. Dessutom behöver man inte alls vara i ett äktenskap idag, man kan lika gärna vara sambo eller t.o.m. särbo. Så varför lämnade hon inte mannen som slog henne, innan det var försent? Det är möjligt att frågan ur ett rättsligt perspektiv är olämplig att ställas, för i och med att den ställs förskjuts fokus (och kanske i viss mån ansvaret för det slutgiltiga dödliga våldet) från den som utövade våldet till den som blivit utsatt för det. Dessutom blir hon om möjligt ett ännu större offer, inte bara för gärningsmannen och våldet, utan även för sig själv. En framträdande form av den här sortens viktimisering har i ibland gått under benämningen ”den slagna kvinnans syndrom” eller ”inlärd hjälplöshet” och använts för att förklara kvinnans, så som många upplever det, brist på agerande. Begreppen som sådana introducerades av feministiska jurister i samband med fall där kvinnan i försvar dödat sin partner för att undvika de lätt dragna slutsatserna att kvinnan antingen måste

⁴² Websdale, N. (1999) a.a. s. 6ff.

⁴³ Ibid. a.a s. 9f.

vara en aning masochistisk till sin läggning eller så kan våldet knappast ha varit så illa som det framstår. Kritiker menar att de istället borde ha påpekat det irrelevant i frågeställningen. Resonemanget blir för övrigt en svår balansgång i sammanhanget, eftersom kvinnan uppenbarligen varit hjälplös nog att stanna kvar, men inte tillräckligt hjälplös för att inte kunna försvara sig med dödligt våld. Därmed inte sagt att fenomenet inte existerar. Förmodligen är det en av många förklaringar till varför en kvinna stannar i ett förhållande trots att hon regelbundet utsätts för våld. Problemet är bara att hjälplöshet och oförmåga till handling är svårt att identifiera sig med, ofta även för en misshandlad kvinna. Hon vet ju att hon har styrka nog att ta hand om sina barn, att hon är uthållig och ända in i sista stund har en överlevnadsförmåga att räkna med. På så vis kan hon t.o.m. minimisera det våld hon utsätts för. Tilläggas kan också att inte bara flyttas fokus från gärningsman till offer, men frågan antyder också att misshandel i hemmet är ovanligt samtidigt som statistiken visar på motsatsen. I själva verket är det många som förstår att leva tillsammans, trots misshandel.⁴⁴

Så om frågan nu ofrånkomligen är ställd – olämplig eller inte – så skulle en annan plausibel förklaring kunna vara att det fria äktenskapet, eller snarare den fria skilsmässan, bara är en myt för en del människor. Måhända är det inte så lätt att ta sig ur ett förhållande som det kan låta, åtminstone inte för en kvinna som är mer eller mindre ekonomiskt beroende av sin make eller har svårt att finna en annan bostad. För det är inte bara ett förhållande hon ska lämna, utan också ett hem och en relativ trygghet. Många män som misshandlar sina respektive hotar också med att ställa till problem kring vårdnaden av barnen. I Nordamerika har detta bl.a. fått följderna att kvinnor i vissa fall helt eller delvis förlorat vårdnaden av sina barn eftersom mannen (hittills) inte gjort dem illa och hennes agerande ifrågasatts. Har hon inte givit sig av tidigt nog så anses hon vara en svag person som inte bör ha hela ansvaret för barnen och betonar hon misshandeln i för stor grad kan hon framstå som manipulativ.⁴⁵

Annars händer det att kvinnor på frågan varför de stannade i förhållandet så länge som de faktiskt gjorde svarar att de gjorde det av rädsla för vad mannen i fråga skulle ta sig till om de gav sig av, för hoppet och tron på att han aldrig skulle slå henne igen, men kanske allra mest för att de älskade honom. Rädslan är den anledning som lagen har lättast att förstå, eftersom det finns en slags motsvarighet till den i det lagstadgade självförsvaret.⁴⁶ Denna rädsla kan i många fall dessutom böttna i en verklig risk. Mängden av misshandelsfall (även sådana som leder till döden) efter en separation är förhållandevis stor. Vad gäller specifikt dödligt våld mot kvinnor i nära relationer finns ingen exakt statistik över hur många av dessa fall som sker efter en skilsmässa eller en separation, men i ungefär 40 procent av rättsfallen uppger gärningsmannen att separationsproblemet var det som låg

⁴⁴ Mahoney, M., *Exit: Power and the Idea of Leaving in Love, Work, and the Confirmation Hearings* i *Gender, Crime and Feminism*, ed. Naffine, N., Dartmouth 1995, s. 280, 284ff.

⁴⁵ Ibid. s. 283f.

⁴⁶ Ibid. s. 279f, 284.

bakom dödandet av kvinnan.⁴⁷ Det kan nog ligga viss sanning i påståendet att det sista som överger oss är hoppet, även om det kan tyckas lite naivt att tro och hoppas att ens make/sambo/pojkvän aldrig kommer att misshandla en igen. Det finns emellertid studier som visar att det finns en hel del exempel på par som faktiskt kunnat fortsätta sina äktenskap utan vidare misshandel. Överlag verkar ett hot om att avsluta förhållandet eller en tillfällig separation ha varit den mest effektiva åtgärden. När kvinnorna ifråga gjorde valet att göra ännu ett försök kunde de omöjligt veta huruvida de just räddat sitt äktenskap och hållit samman familjen eller återvänt till en potentiell död. Kärleken är nog det som omgivningen har svårast att begripa sig på, eftersom de utomstående snart börjar se mannen i fråga som *den misshandlande mannen* och definierar hela förhållandet så som våldsamt, emedan kvinnan kan försätta att se mannen så som *hennes man, hennes älskade* och *älskare* under en längre tid framöver. Den hon älskar är mannen som hon förälskade sig i, valde att leva tillsammans med och kanske också bilda en familj med. När den mannen senare – för allt som oftast är det just senare som det sker, efter bröllop och graviditet – börjar slå henne så uppvisar han en för henne överraskande sida av sig själv. Antingen har han aldrig förr uttryckt en sådan vrede och tendens att ta till våld, eller så har han alltid varit temperamentsfull utan att för den sakens skull gå över gränsen. Med största sannolikhet varken älskar eller förstår hon denna sida, men det är inte förrän hon själv börjar se honom som en misshandlande man och förhållandet så som enbart skadligt som hon kommer att fatta beslutet att lämna honom och det kan ta tid.⁴⁸

2.4 I historien

Det medför vissa metodologiska svårigheter att studera det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer i historien. Främst är detta en följd av att det fram tills ganska nyligen sorterades in i kategorin ”inomfamiljärt dödligt våld”. Familj är måhända inget vidare begrepp idag, men kunde tidigare inbegripa mor- och farföräldrar, tjänstefolk, lärlingar och gesäller. Däremot inkluderades inte eventuella älskare eller sammanboende. Samma problem som vid hustrumisshandel uppstår emellertid inte eftersom förändringar i vad som ansetts vara legalt respektive illegalt våld inte påverkat det dödliga våldet. Även om aga – men däremot inte hustrumisshandel som inte tjänar till att uppfostra – har varit tillåtet så har alltför grovt våld och dödligt våld alltid varit olagligt.⁴⁹ Kaspersson har sammanställt information om det

⁴⁷ Rying, M. (2000) a.a. s. 92. Läs mer under kap. 2.6.1.2.

⁴⁸ Mahoney, M. (1995), a. a. s. 281ff.

⁴⁹ Kaspersson, M., *Dödligt våld i Stockholm på 1500-, 1700- och 1900-talen*, Stockholm 2000, s. 22, 24.

dödliga våldet , och däribland det dödliga våldet mot kvinnor, i Stockholm under 1500-, 1700- och 1900-talen.

På det stora hela har inga uppseendeväckande skillnader uppstått under de århundraden som gått. Män har hela tiden dominerat det dödliga våldet, både som gärningsmän och offer, även om könsfördelningen i procentandelar tycks ha förändrats något. I den undersökning som sträcker sig över flera århundraden var 97 procent av förövarna män och bland offren motsvarade de 91 procent.⁵⁰ Detta kan jämföras med beräkningen att mellan 1990 och 1996 var gärningsmannen i 90 procent av fallen en man, en andel som lär ha varit relativt konstant sedan 1870-talet. Männens motsvarade ungefär två tredjedelar av offren. Antalet kvinnliga gärningsmän har alltså ökat något, men inte i samma utsträckning som mängden kvinnliga offer.⁵¹ En eventuell förklaring till hur det kommer sig att kvinnornas andel av offren har stigit, emedan deras andel av förövarna inte förändrats nämnvärt, skulle kunna stå att finna i hypotesen att antalet manliga offer påverkas av konjukturer (korttidsfaktorer) och mängden kvinnliga offer av strukturella (långtida) faktorer. Upp- och nedgångar i brottsfrekvensen som sådan har främst att göra med antalet manliga offer, som i sin tur lär påverkas av mer korttida samhällsförändringar som förslagsvis alkoholransoneringar eller avskaffandet av dueller. Andelen kvinnliga offer var länge stabil, trots att brottsfrekvensen växlade. Det var först mot 1800-talets slut som deras andel ökade. Detta skulle kunna ha sin grund i att kvinnor fram till dess hade levt i en annorlunda och fredligare omgivning som varken förändrades eller påverkades i någon omvälvande uträkning, men att samhället som sådant förändrats och denna omgivning tillslut förvann.⁵²

Dödligt våld inom familjen var länge det ovanligaste brottet, fram till mellankrigstiden då det tvärtom dominerade. Under 1500-talet var det betydligt vanligare med dödligt våld både på allmänna platser och i hemmet, bekanta emellan. Därefter kom obekanta på allmän plats och så slutligen inom familjen, varav alla tycks ha utspelat sig i hemmen.⁵³ I 1700-talets Stockholm var det allra vanligast med dödligt våld mellan obekanta personer på allmänna platser. Sedan dess tycks emellertid det dödliga våldet ha ”privatiseras”. Antalet fall i hemmet, mellan bekanta eller familjemedlemmar har ökat. Eller snarare, andelarna har ökat stadigt under århundradena, men frekvensen har faktiskt minskat. I förhållande till befolkningens mängd så är inomfamiljärt våld ovanligare idag än för t.e.x. 300 år sedan, dock har mängden ökat procentuellt i jämförelse med det offentliga dödliga våldet. Varför det förhåller sig på det viset är svårt att förklara, men man skulle kunna se på det inomfamiljära våldet som en rest, d.v.s. en sorts dödande som alltid finns kvar och förändras mycket lite över tid. Resten är det dödliga våld som samhället inte lyckas göra sig av med.

⁵⁰ Kaspersson, M. (2000) a.a. s. 41.

⁵¹ Rying, M. (1998) a.a. , s. 35f. , Rying, M. (2000) a.a. s. 144.

⁵² Kaspersson, M. (2000) a.a. s. 41, 115.

⁵³ Ibid. s. 54.

Varken förbättrade medicinska kunskaper, förändrade beteenden eller samhällsförändringar påverkar det i någon betydande riktning. Det skulle alltså vara det övriga dödliga våldet som förändrats och påverkat statistiken och omständigheterna, kanske framför allt för att dueller, hedersrelaterade bråk och krogslagsmål med dödlig utgång helt försvann eller åtminstone blev ovanliga. Det offentliga dödliga våldet tros ha minskat i takt med medicinska framsteg och i samband med att sätten – och platserna – för umgänge ändrats. Dessutom ökar kontrollen över offentliga platser konstant, samtidigt som insynen i familjen inte alls har ökat, kanske snarare minskat. Kontrollen, liksom det faktum att det ofta finns människor runt omkring som kan ingripa på olika vis, för med sig att våldet på allmänna platser ofta är mindre grovt (och således mindre dödligt) än det som försigår bakom hemmens stängda dörrar. En annan förklaring till att det inomfamiljära dödliga våldet påverkas mindre av tiden än andra sorters dödligt våld skulle kunna vara att det är djupt rotade kulturellt betingade omständigheter som framkallar det.⁵⁴ Rest-teorin till trots så verkar både det dödliga våldet inom familjen och mäns dödliga våld mot kvinnor i nära relationer ha minskat litegrann. Utvecklingen av det inomfamiljära dödliga våldet visade på en tydlig ökning från 1950-talet och fram till början av 1970-talet. Innan det stabiliserades kring slutet av 1980-talet så gick antalet fall ned. Denna nedgång tros främst bero på att mängden gärningsmän med alkoholproblem minskat.⁵⁵ Vad gäller det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer så kan man notera en minskning i antalet vid en jämförelse mellan dagens siffror och resultaten från en undersökning gjord för perioden 1971-1980.⁵⁶

Minskningen av vad gäller specifikt det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer antas komma av bl.a. en ökad uppmärksamhet. Medvetenheten kring kvinnovåldet har ökat i största allmänhet, även kring den här extrema varianten. Från att ha varit ett privat dilemma har nu våldet mot kvinnor övergått till att anses vara ett samhälleligt och offentligt problem. Förhoppningsvis har också lagändringar bidragit till att påverka utvecklingen i en positiv riktning. Det faktum att samtliga fall av misshandel faller under allmänt åtal sedan 1982 kan ha medfört att rättskipningen har ingripit tidigare och avbrutit något som med tiden kunde ha slutat i ett dödsfall. Sex år senare infördes ännu en förändring i och med lagen om besöksförbud, en lag som är utformad för att skydda kvinnor från närstående mäns våld. Betydelsen av denna lag bör dock inte just i detta sammanhang betonas alltför mycket eftersom det visat sig att det är sällan som något besöksförbud verkligen hade utfärdats. Den förhållandevis nya bestämmelsen i brottsbalken angående grov kvinnofridskränkning bör också nämnas, men trots att den tillämpats flitigt så är effekterna av denna i förhållande till det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer fortfarande ovissa. Det rent fysiska skyddet för kvinnor i utsatta situationer har också ökat, i takt med kvinnojourernas utbredning. En annan faktor som tros ha betydelse för utvecklingen är en i allmänhet ökad ekonomisk självständighet

⁵⁴ Kaspersson, M. (2000) a.a. s. 118f, 213f.

⁵⁵ Wikström, P-O. H, *Våldsbrott*, Stockholm 1994, s. 31.

⁵⁶ Rying, M. (2007) a.a. s. 22, Rying, M. (2001) a.a. s. 16.

för kvinnor, liksom att samlevnadsformerna män och kvinnor emellan förändrats och givit utrymme för större frihet. Ytterligare en faktor som kan ha haft betydelse för nedgången är här, liksom vad gäller det dödliga våldet rent generellt, framstegen inom sjukvården. Kanske är det så att fler människor som i en liknande situation för ett par år sedan skulle ha avlidit, idag överlever. Detta skulle i sin tur, till viss del kunna förklara den kraftiga ökningen av antalet anmälda försök till mord. Samtidigt har det visat sig att sjukvården inte kan få en avgörande roll i sammanhanget eftersom majoriteten av offrena avled i hemmet, inom mycket kort tid och i endast gärningsmannens närvaro, bortom sjukvårdens möjliga insatser.⁵⁷ Angående sjukvården så har på senare tid också dess eventuella möjlighet att förebygga den här typen av dödligt våld diskuterats. År 2001 genomfördes t.ex. en amerikansk studie i sammanlagt 11 större städer. Det visade sig att i ungefär 40 procent av de fall som ingick i undersökningen så hade kvinnan sökt läkarhjälp för antingen fysiska eller psykiska problem, alternativt alkohol- eller drogberoende året innan hon dog. Detta indikerar att det funnits tillfälle för sjukvården att ingripa eller åtminstone aktivt minska risken. Kanske hade en del av dödsfallen kunnat undvikas om rätt frågor hade ställts, om problemen identifierats i tid, om kvinnan blivit ordentligt upplyst om risken hon löpte eller om hon fått hjälp att söka sig i säkerhet.⁵⁸

För att anknyta något till kommande kriminologiska redogörelser för bl.a. metod, motiv, alkoholanvändning, härkomst, förekomsten av självmord och påföljder i dagens Sverige så följer här en kortfattad överblick av dessa faktorer i historien. Vapen användningen i samband med det dödliga våldet har genomgått ett par mindre förändringar i historien, värjor och spjut som var relativt vanliga under 1500-talet används inte längre och i ett längre historiskt perspektiv så har det dödliga våldet som utövats med handkraft minskat samtidigt som vapen användningen har ökat⁵⁹. Även om användandet av vapen, eller andra former av redskap, har ökat i förhållande till handgemäng med dödlig utgång så har de hela tiden varit vanligt förekommande och haft en betydande roll för det dödliga våldet. Längre antogs att det faktum att vapen allt som oftast fanns tillgängliga i hemmen under 1500-talet stod i direkt samband till den dåvarande höga dråpfrekvensen, men antagandet har ifrågasatts. Enligt beräkningar så användes något annat redskap än vapen (notera att knivar betraktades som hushållsföremål och inte vapen) i den övervägande delen av våldsbrotten och således borde inte tillgången till vapen vara ensam orsak till den höga våldsnivån även om den måste ha påverkat. Det går inte, precis som också Wolfgang påpekat angående vapen och dödligt våld i 1950-talets Amerika, att komma ifrån att ett vapen eller redskap kan göra skillnaden mellan grov misshandel eller död. Dock konstaterar han att det krävs lika mycket

⁵⁷ Olsson. M., *Våldsbrott*, Stockholm 1996, s. 36f. och Rying, M. (2007) a.a. s. 44ff.

⁵⁸ Sharpes. P.W et al. *Health Care Providers' Missed Opportunities for Preventing Femicide in Preventive Medicine*, online 2001, s. 375, 377.

⁵⁹ Wikström P-O. H. (1994) a.a. s. 30f.

motivation eller provokation som ett medel för att en person verkligen ska ta livet av en annan.⁶⁰

Vad gällde just motivationen och det dödliga våldet i allmän bemärkelse så tycks fallen i allmänhet ha haft sin upprinnelse i saker som kränkt ära, pengar, arv och oenigheter i familjen, men fall som upplevts så som helt oprovocerade verkar också ha varit relativt vanligt förekommande. Totalt sett minskade vålds- och förtalsbrotten mellan 1500-talets slut och 1900-talets början och detta tros i mångt och mycket vara ett utslag av att hedern fått en minskad betydelse i umgänget. Kategorin ”övriga” motiv har emellertid alltid dominerat och inte genomgått några uppseendeväckande förändringar i tid.⁶¹

Alkohol spelade förr, liksom nu⁶², en mindre roll inom det dödliga familjevåldet än inom de övriga kategorierna. Under 1500-talet var det tre gånger vanligare med fall av dödligt våld inom familjen utan alkohol än med, trots att alkoholförtäringen i allmänhet lär ha varit hög.⁶³ Vad gäller alkoholkonsumtionen och dess inverkan på våldsbrottligheten under 1700-talet så nämns de sällan i rättsfallen från denna tid. Hur detta kommer sig är oklart, men det kan ha att göra med de periodvis införda spritförbuden och att nya fylleri- och brännvinsförordningar uttalat angav att berusning inte var en förmildrande omständighet. Eller så var drickandet inte så utbrett som man tror, eller möjligtvis det motsatta, att det var så vanligt att det var banalt.⁶⁴ Alkoholinslaget var mer markant under mellankrigstiden, både i förhållande till 1500- och 1700-talen, inte bara procentuellt utan också för att det oftare framgick att den hade varit en utlösande faktor.⁶⁵

Utländska gärningsmän var överrepresenterade – dock ej i samma utsträckning som idag – när det gällde dödligt våld rent generellt. Huruvida de var överrepresenterade inom de familjära dödliga våldet framgår inte av utredningen. En tänkbar förklaring till varför nivån var lägre under 1500-talet skulle kunna vara att dagens invandrare ofta har en relativt låg levnadsstandard och brott begås oftare av människor med sämre levnadsförhållanden. På den tiden var de flesta invandrare köpmän och hantverkare med en god ekonomisk situation. Samma sak gällde faktiskt under 1700-talet och mellankrigstiden. Med ett eventuellt undantag för de invandrade finländarna och en liten grupp jordbruksarbetare från Östeuropa så hade de flesta invandrare det inte mycket sämre ställt än svenskarna och var heller inte lika överrepresenterade bland gärningsmännen.⁶⁶

Huruvida självmord, även historiskt sett, har haft ett visst samband med dödligt våld är oklart. Detta skulle i och för sig kunna hänföras till det tabu

⁶⁰ Kaspersson, M (2000) a.a. s. 55f. , Wolfgang, M. (1958) a.a. s. 79ff.

⁶¹ Kaspersson, M. (2000) a.a. s. 57f.

⁶² Rying, M. (2000) a.a. s. 96.

⁶³ Kaspersson, M. (2000) a.a. s. 66.

⁶⁴ Ibid. s. 162f.

⁶⁵ Ibid. s.121.

⁶⁶ Ibid. s. 51f, 118.

som trots allt omgivit just självmord. Däremot finns det exempel på hur kvinnor, särskilt under 1700-talet valt att begå s.k. suicidalmord istället för att ta sina egna liv. Oftas var det barn som föll offer för den här typen av dödligt våld, eftersom de troddes vara oskyldiga och säkerligen skulle hamna hos Gud, men även för att ett sådant brott ansågs grövre och oftare följdes av ett dödsstraff. Förmodligen kan det också ha haft att göra med att de var lättare att döda.⁶⁷

Numera rubriceras uppsåtligt dödande av normalgraden som mord och dråp motsvarar därmed en lindrigare variant, men länge var förhållandena omvända. Under den tidigmoderna tiden bedömdes i stort sett allt dödande vara dråp om det inte fanns särskilda skäl till att betrakta det som ett mord. Om gärningsmannen försökt dölja liket eller stått i ett särskilt trohetsförhållande till offret, liksom om brottet skett under natten, så var dråpet snarare att anse som ett mord och således åtföljt av avrättning enligt de svenska medeltidslagarna. Vad gäller straffen för dråpen så minskade antalet dödsdomar i takt med att det inom praxis utvecklades möjligheter att föra fram förmildrande omständigheter, så som att uppsåt saknats eller att dödandet skett i nödvärn. Dödsstraffet fortsatte emellertid att vara den vanligaste påföljden. Frihetsstraff förekom sällan såväl under 1500- som 1700-talet. Eftersom dödsstraffet förbjöds 1921 så ersattes avrättningarna till fullo av frihetsstraffet. Det var också under denna tid som en förändrad syn på brottslingen började märkas. Den psykiatriska vården gjorde sitt intåg bland påföljderna. Under nämnda tid dömdes 43 procent av gärningsmännen psykiatrisk vård.⁶⁸

2.5 Mörkertalet

Vid de allra flesta sorter av brottslighet så finns ett okänt antal fall som aldrig upptäcks eller rapporteras till myndigheterna och därför aldrig registreras. Dessa brott som således aldrig kommer till samhällets kännedom motsvarar mörkertalet. Vissa brottstyper antas⁶⁹ ha ett stort mörkertal, som exempelvis våld mot kvinnor och barn, just för att anmälningsbenägenheten verkar vara liten. För att inte bara brottet utan även en brottsling ska registreras krävs också att fallet klaras upp. Dödligt våld rent generellt – och så även gentemot kvinnor i nära relationer – skiljer ut sig med vad som beräknas vara ett betydligt mindre mörkertal och den stora andelen uppklarade fall. En procentuellt stor andel av uppklarade brott medför att information omkring brotten och gärningsmännen ofta kommer till kännedom. Under åren 1990-1996 lär uppklaringsnivån för det sammantagna dödliga våldet ha legat på 85 procent.⁷⁰ Fall med kvinnliga

⁶⁷ Kaspersson, M. (2000) a.a. s. 96f.

⁶⁸ Ibid. s. 14, 121.

⁶⁹ Ofta numera med stöd av offerundersökningar och liknande.

⁷⁰ Kaspersson, M.(2000) a.a. s.15, Rying (2000) a.a. s. 144.

offer blev dessutom oftare uppklarade än andra. De kvinnliga offren motsvarade 35 procent av det totala dödliga våldet, men bara 19 procent av de uppklarade fallen. Under samma tid som ovan noterades sammanlagt 26 fall av dödligt våld mot kvinnor där gärningsmannen aldrig stod att finna.⁷¹ Under de senaste åren har emellertid antalet uppklarade fall med kvinnliga offer ökat en aning.⁷² Generellt sett sker de olösta brotten oftare på allmänna platser och det troliga är att förhållandet mellan gärningsmannen och offret var mer distanserat än annars. Vad gäller de uppklarade fallen med kvinnliga offer så har omständigheterna tytt på att gärningsmannen för det mesta varit en bekant, framför allt eftersom de flesta fallen skedde i en bostad. När en misstänkt gärningsman funnits så har denne varit en bekant till kvinnan. Motiven är i dessa fall av naturliga skäl inte klarlagda. Ett fåtal uppklarade fall med kvinnliga offer utspelade sig på allmänna platser och bara tre stycken av dessa verkar ha varit överfall.⁷³

Utöver de uoppklarade fallen finns ytterligare ett par stycken felkällor som kan medföra ett mörkertal, om än ett förhållandevis litet sådant. Oupptäckta brott är en sådan möjligt felkälla. Ett brott kan t.ex. förbli oupptäckt för att offret är försvunnet eller för att någon obduktion aldrig genomfördes och inga misstankar om brott väcktes. Andra exempel på felkällor i sammanhanget är att brottet inte kunde styrkas vid förundersökningen eller i domstol och att det trots allt finns en liten risk att dödligt våld felaktigt råkats registreras som andra brott.⁷⁴

2.6 Omständigheter kring brotten

2.6.1 Personalia

2.6.1.1 Ålder

Offren har varit allt mellan 15 och 87 år gamla, men vanligast är att de är några och 40 år. Det är inga större skillnader mellan offrens och gärningsmännens ålder. De senare är dock ofta en aning äldre. Två stycken omständigheter har anknytning till offrets ålder; dels vilket motiv som ligger bakom och dels huruvida gärningsmannen försöker eller faktiskt tar sitt eget liv i samband med dödandet av kvinnan. Har offret ännu inte passerat 30 år är orsaken nästan uteslutande någon form av svartsjuka eller problem kring en separation. Ju äldre offret är desto mer variation kan det vara på motivet.

⁷¹ Rying, M. (2001) a.a. s. 13.

⁷² Rying, M. (2007) a.a. s. 14.

⁷³ Rying, M. (2001) a.a. s. 13.

⁷⁴ Rying, M. (2007) a.a. s. 13f.

Det finns bl.a. exempel på fall där det funnits en gemensam önskan hos offer och gärningsman om att få dö tillsammans för att slippa vidare sjukdom eller åldrande förbundet med beroende och särskilda svårigheter. Självordsförsöks- och självordsfrekvensen hos gärningsmännen ökar dramatiskt med offrens stigande ålder.⁷⁵ Som en liten parentes kan nämnas att genomsnittsåldern tycks vara ungefär den samma i U.S.A, men där har det även visat sig att ju större ålderskillnad de inblandade emellan, desto större risk finns det för dödligt våld.⁷⁶

2.6.1.2 Typ av förhållande

I Ryings senaste undersökning nämns inte huruvida någon av kategorierna – gifta, sambos eller pojk- och flickvänner – visar på en större utsatthet. I en något tidigare gjord undersökning av det sammantagna dödliga våldet konstaterades emellertid att en gift eller sammanboende kvinna löper en större risk för att utsättas av dödligt våld än vad en flickvän gör.⁷⁷ Enligt kanadensisk och amerikansk statistik tycks samboförhållanden vara särskilt utsatta för både dödligt våld och misshandel. En möjlig förklaring till detta skulle kunna stå att finna i de demografiska egenskaper som – åtminstone kanadeniska - sammanboende ofta uppvisar. Överlag är par i den typen av förhållande relativt unga, har lägre utbildning, är inte sällan arbetslösa alternativt har en lägre inkomst och har oftare problem med alkohol. Angående ålder bör emellertid tilläggas att det är de äldre (medelålders) kvinnorna i samboförhållanden som löper störst risk, emedan det är de unga kvinnorna som främst ligger i riskzonen bland de gifta paren.⁷⁸ Om barn finns så är de inte sällan från en tidigare relation, vilket har visat sig ha betydelse för risken att drabbas av dödligt våld. Det som således vanligen är karaktäristiskt för sammanboende par är ungefärligen det samma som ofta associeras med våld rent allmänt.⁷⁹ Svensk statistik visar också att gärningsmännen allt som oftast är personer som p.g.a. arbetslöshet, förtidspensionering eller alkoholmissbruk har en lägre social status, även om de i större utsträckning än vid det dödliga våldet generellt har sysselsättning.⁸⁰ Ytterligare en förklaring skulle kunna vara den något speciella natur som samboförhållandet faktiskt har. Man skulle kunna se det som att samborelationer utsätts för dubbla påfrestningar; att paret hamnar i samma slags konflikter som gifta just för att de lever tillsammans samtidigt som de kanske inte upplever samma trygghet i förhållandet som ett gift par

⁷⁵ Ryng, M. (2001) a.a. s. 27. Ryng, M (2007) a.a. s. 29f.

⁷⁶ Websdale, N. (1999) a.a. s. 6.

⁷⁷ Ryng (2000) a.a. s. 77.

⁷⁸ Shackelford, T.K., *Cohabitation, Marriage, and Murder: Woman-Killing by Male Romantic Partners i Agressive Behaviour*, 2001, vol 27. s. 288.

⁷⁹ Dawson, R. & Gartner, M. (1998) a.a. s. 381.

⁸⁰ Ryng, M. (2001) a.a. s. 32, Ryng, M. (2007) a.a. s. 31, 33.

eftersom samboförhållanden oftare slutar i separation.⁸¹ Ur en feministisk synvinkel skulle denna otrygghet skulle kunna leda till att mannen tar till mer drastiska metoder i ett försök att förhindra att förhållandet brister eller kvinnan träffar någon annan.⁸²

Utöver kvinnor i samboförhållanden så verkar även nyligen separerade kvinnor, eller de som visar tecken på att vilja separera, vara i riskzonen. Huruvida det är själva separationen som leder till våld eller om det är våldet som leder till en separation är oklart, men tydligt är att risken för dödligt våld ökar i samband med en separation.⁸³ I en studie av dödligt våld i nära relationer utförd i Florida konstaterades att tre femtedelar av kvinnorna hade lämnat förhållandet eller var på väg att göra det. Noteras bör emellertid att en liten del av fallen innefattade kvinnor som inte konkret givit sig av, utan endast ekonomiskt eller känslomässig börjat göra sig fria.⁸⁴ Antalet svenska kvinnor som separerat eller påbörjat en separation när de dödsats av sin make/sambo/pojkvän tycks, baserat på antalet gärningsmän som uppgivit separationsproblem som motiv till dödandet, motsvara drygt 40 procent av fallen.⁸⁵ Som tidigare nämndes är det möjligt att en formell skilsmässa däremot fungerar som ett skydd.⁸⁶

2.6.1.3 Ursprung

Andelen svensk- respektive utlandsfödda gärningsmän varierar mycket från år till år, men majoriteten är svenskfödda. Trots att de svenskfödda innehar en dominerande ställning så märks en överrepresentation av utlandsfödda, bland såväl offer som gärningsmän, i förhållande till deras andel (ca. 9-12 procent) av befolkningen. Under perioden 1990-2004 motsvarade de utlandsfödda offrena ungefär 30 procent av det totala antalet offer, vilket med tanke på ovan nämnda andel gör dem överrepresenterade 3 gånger. De utlandsfödda gärningsmännen utgjorde drygt 1/3 av alla gärningsmän och är således överrepresenterade närmare fyra gånger. Att det inte är någon större skillnad i andelen utlandsfödda offer respektive gärningsmän har att göra med att det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer, precis som det dödliga våldet i allmänhet, i stor utsträckning är inomgruppsrelaterat.⁸⁷ Gärningsmännen och offren kommer allt som oftast från samma land, liksom de i flesta fall har ungefär samma ålder och socioekonomiska situation. Är den ene missbrukare är oftast den andre det likaså. Den här

⁸¹ Makepeace, J. *Courtship Violence as Process: a Developmental Theory* i Cardarelli, A.P. *Violence Between Intimate Partners: Patterns, Causes and Effects*, 29-47, Boston 1997, s. 37.

⁸² Shackelford, T.K. (2001) a.a. s. 290.

⁸³ Dawson, R. & Gartner, M. (1998) a.a. s. 382.

⁸⁴ Websdale, N. (1999) a.a. s. 97.

⁸⁵ Rying, M. (2007) a.a. s. 23.

⁸⁶ Gillis, A.R., *Domesticity, Divorce, and Deadly Quarrels: an Exploratory Study of Integration-Regulation and Homicide* i Hartnagel, T. & Silverman, R. (eds), *Critique and Explanation: Essays in Honor of Gwynne Nettler*, New Brunswick 1996, s. 146.

⁸⁷ Rying, M. (2001) a.a. s. 28, Rying, M. (2007) a.a. s. 30f.

typen av brott drabbar inte sällan personer efter deras livssituation. Människor har en tendens att välja en partner (liksom vänner och bekanta) med samma ursprung, ålder och socioekonomiska status.⁸⁸ Vad gäller just de utlandsfödda paren är det också vanligt förekommande att de var gifta redan innan de kom till Sverige, att de hade gemensamma barn och att de flytt från sitt hemland. Den övervägande delen av de utlandsfödda gärningsmännen och offren härstammar från andra europeiska länder, men det finns också exempel på gärningsmän och offer födda i Asien, främst i Mellanöstern.⁸⁹

2.6.1.4 Social status

Det påpekas allt som oftast att män av alla sorter och samhällsklasser misshandlar kvinnor, något som också i viss mån får stöd av Ryings utredning. Ingen av gärningsmännen tycks ha tillhört det övre skiktet av samhället, men i jämförelse med det dödliga våldet generellt sett så återfinns fler gärningsmän med ordentlig sysselsättning vid det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer. Majoriteten av de män som begår den här typen av brott är emellertid personer med en låg socioekonomisk status. Arbetslöshet, beredskapsarbete och förtidspensionering förekommer i närmare hälften av fallen. Alkoholmissbruk är en gemensam nämnare för ungefär 50% av de gärningsmän som ansetts tillhöra det lägre samhällsskiktet.⁹⁰

2.6.1.5 Alkohol

Oenighet tycks råda över alkoholens inflytande över det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer, vad som emellertid visat sig statistiskt är att den är av mindre betydelse inom den här typen av våld än vad den är vad gäller det dödliga våldet i allmänhet. Knappt hälften av gärningsmännen (44 procent) var påverkade av alkohol när de begick brottet. Detta kan ställas i jämförelse med de ca 60 procenten av gärningsmännen som var berusade i fall som rörde det dödliga våldet rent generellt. Även alkoholpåverkan bland offrena var påfallande mer sällan förekommande än vid det sammantagna dödliga våldet (35 procent jämfört med 50 procent). När alkohol finns med i bilden tycks det i stor utsträckning röra sig om mer marginaliserade personer, ofta missbrukare.⁹¹ Detta återfinns också i bl.a. Websdales utredning, vari författaren påpekar att man inte bör se på alkohol så som en utlösande faktor utan snarare som en del i en livsstil som tillsammans med andra faktorer kan öka risken för dödligt våld i nära relationer.⁹² Ser man

⁸⁸ Rying, M. (2000) a.a. s. 145.

⁸⁹ Rying, M. (2001) a.a. s. 28f., Rying, M. (2007) a.a. s. 30f.

⁹⁰ Rying, M. (2001) a.a. s. 32f., Rying, M. (2007) a.a. s. 31.

⁹¹ Rying, M. (2000) a.a. s. 85, Rying, M. (2001) a.a. s. 29, Rying, M. (2007) a.a. s. 33.

⁹² Websdale, N. (1999) a.a. s. 101f.

till den ökning av det dödliga våldet mellan familjemedlemmar från 1950-talet och fram till början av 1970-talet så tros den främst ha berott på att antalet gärningsmän med alkoholproblem ökat. Mer precist har ökningen under 1950-talet sin grund i en större mängd infödda svenskar som missbrukade alkohol, emedan uppgången därefter orsakades av ett ökat antal fall med gärningsmän, med eller utan alkoholproblem, som invandrat till Sverige. Den efterföljande nedgången under 1980-talet lär ha berott på att mängden missbrukande gärningsmän åter minskat.⁹³ Vad gäller den parallella ökningen av det sammantagna dödliga våldet så anses den ha sin förklaring i en ökad alkoholkonsumtion och ett ökat antal personer med hög kriminell belastning.⁹⁴

2.6.1.6 Tidigare hot och/eller våld

De kvinnor som under 1990-talet och början av 2000-talet föll offer för dödligt våld i nära relationer hade i viss utsträckning (ca 40 procent) redan tidigare blivit utsatta för någon form av hot och/eller våld. Beräkningen är baserad på vad som framkommit i domslut, förundersökningsmaterial och intervjuer med polisutredare och risken finns naturligtvis att andelen av kvinnor som redan tidigare varit utsatta för våld och/eller hot är ännu större. Ofta sägs nämligen det dödliga våldet bara vara kulmen på en längre tids misshandel, eller att det vardagliga våldet eskalerat mot en dödlig utgång.⁹⁵ Denna slutsats har emellertid invänts emot så tillvida att den kanske är lite förhastad, men det beror naturligtvis på vilket bakgrundsmaterial som finns tillgängligt. Websdale menar att även om det faktum att tidigare våld förekommit i en så pass stor del av fallen att det är den största gemensamma nämnaren för dödligt våld (baserat på amerikanska undersökningar) och även om det kan tyckas logiskt att våldet utvecklas på detta vis så finns ännu inte tydliga bevis på varken eskalering eller kulminering. Lösryckta beskrivningar av isolerade händelser eller kvinnans bekantskapskrets uppfattning av det våld som hon utsatts för räcker inte till. Det som egentligen skulle behövas vore detaljerade observationer av hur kvinnor i den typen av situation upplevde och besvarade mannens kontrollerande beteende, eftersom det som utgör den största faran kanske inte är ett ökat våld utan ett ökat fångenskap i förhållandet. Fångenskapen uppstår och utvecklas när våldet kan fortsätta eftersom det ackompanjeras av exempelvis isolering, rädsla, kontrollen över pengar och arbete.⁹⁶

Hotens betydelse i sammanhanget är svår att avgöra. I närmare hälften av fallen står det under förundersökningen klart att någon form av hot har yttrats, men undersökningens författare beräknar den verkliga mängden vara

⁹³ Wikström, P-O. H. (1994) a.a. s. 31.

⁹⁴ Rying, M. (1998) a.a. s. 33.

⁹⁵ Rying, M. (2001) a.a. s. 19, Rying, M. (2007) a.a. s. 23, Dugan et al. *Explaining the Decline in Intimate Partner Homicide*, 1999, s. 189.

⁹⁶ Websdale, N. (1999) a.a. s. 82.

större än så.⁹⁷ Även Websdale finner det troligt att antalet gärningsmännen någon gång under förhållandets gång yttrat ett hot om att döda kvinnan är större än det som finns dokumenterat. Detta baserade han framförallt på att ju noggrannare och utförligare fallen studerats, desto oftare nämndes tidigare hot. Dessutom tycks hot vara relativt förekommande även bland män som inte fullföljer dem och dessa hot kan vara effektiva just för att det finns män som verkligen är beredda att göra verklighet av dem. De är ibland svaret på frågan; men varför lämnar hon honom inte? Vad som gör att vissa män verkligen fullföljer sina hot och majoriteten låter bli är emellertid oklart.⁹⁸

I ungefär hälften av de fall där tidigare hot och/eller våld kommit till utredarnas kännedom så hade en polisanmälan redan gjorts. Alltså finns det en mängd fall där antingen polisen eller bekanta känt till att den sedemera dödade kvinnan befunnit sig i en utsatt situation. Utöver detta kan det även ha funnits fall där sociala myndigheter eller sjukvården varit medvetna om situationen. Trots att samhället varit mer eller mindre inbegripen i förhållandet så har det inte lyckats skydda kvinnan. Ett sätt för samhället att försöka skydda kvinnan är att utfärda ett besöksförbud gentemot den man som hotar och/eller använder sig av våld gentemot henne, men det används i begränsad utsträckning. Under åren 1990-2004 fanns sammanlagt 8 (vilket motsvarar 21 procent av de fall som rättsväsendet var medvetna om att hot eller våld förekommit i, men bara 4 procent av det totala antalet fall av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer) besöksförbud utfärdade gentemot den man som sedemera blivit en gärningsman. Naturliga följdfrågor är såklart varför så pass få besöksförbud utfärdats och om det inte vore möjligt att använda sig av beslut om besöksförbud i större utsträckning i samband med anmälan av hot eller våld mot en närstående kvinna? Men också ifall ett sådant verkligen är av betydelse, eftersom det tycks ha ignorerats i de 8 nämnda fallen.⁹⁹ Websdale konstaterar att även om ca. 28 procent (motsvarade 18 st. kvinnor) av de kvinnliga offrena i hans undersökning av det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer hade fått ett besöksförbud utfärdat gentemot sina respektive och detta uppenbarligen inte utgjorde något hinder för dem så innebär det inte att besöksförbud är värdelösa. Tvärtom har det visat sig att sådana kan vara mycket effektiva, så till vida att majoriteten av de män som har registrerade besöksförbud avhåller sig från vidare fysiskt och psykiskt våld. Vad gäller de fall där kvinnorna, besöksförbud till trots, dödades så tycks nämnda förbud helt enkelt ha ignorerats. Det finns emellertid ett fåtal fall där åtgärden snarast fungerat som provokation.¹⁰⁰ Huruvida det förhåller sig på samma vis i Sverige framgår inte av Ryings undersökningar. Däremot anser han att man inte egentligen kan förvänta sig att en gärningsman i detta sammanhang ska bete sig i enlighet med ett besöksförbud, dels för att en stor del av dem redan har

⁹⁷ Ryng, M. (2001) a.a. s. 20, Ryng, M. (2007) a.a. s. 23.

⁹⁸ Websdale, N. (1999) a.a. s. 89.

⁹⁹ Ryng, M. (2001) a.a. s. 20, Ryng, M. (2007) a. a. s. 48f.

¹⁰⁰ Websdale, N. (1999) a.a. s. 97.

ett brottsligt förflutet och dels för att de ofta lider av psykisk sjukdom eller störning.¹⁰¹

Av statistiken framgår alltså att det är förhållandevis vanligt att mannen tidigare hotat och/eller misshandlat kvinnan, men det finns också tecken på att användandet av våld gentemot andra personer – utanför förhållandet – har betydelse för benägenheten att utsätta sin hustru/sambo/flickvän för dödligt våld.¹⁰² Det visar sig att ungefär 60 procent av gärningsmännen är registrerade för tidigare begångna brott, men i denna andel ingår även andra typer av brott än våld och hot, så som trafik- eller stöldbrott. Vad gäller just våldsbrotten och de olaga hoten så domineras de av gärningsmän med alkoholproblem. På det hela taget är det betydligt mera vanligt att gärningsmän med alkoholproblem är kriminellt belastade än att gärningsmän utan sådana problem är det.¹⁰³

2.6.1.7 Förföljelse

Trots att förföljelse (eller stalkning) bara står omnämnt i förbifarten i den senast gjorda svenska undersökningen så kan det vara av intresse i sammanhanget, dels för att det på sätt och vis är nära sammanbundet till hot och dels för att det i en relativt nyligen gjord amerikansk utredning visat sig vara ett ganska vanligt förekommande beteende hos gärningsmännen. Förföljelse definieras så som upprepade (två eller flera) tillfällen av synbar eller fysisk närhet, kommunikation utan samtycke, eller uttalade, skrivna eller underförstådda hot som skulle skrämma en normalt sinnad person. Förföljelse förknippas kanske främst med otäcka främlingar, men statistiskt tycks majoriteten (62 procent) av kvinnorna förföljas av en nuvarande eller f.d. make, sambo eller pojkvän. De män som var helt främmande för sina offer motsvarar 23 procent och de övriga är att hänföra till bekanta eller släktingar.¹⁰⁴ Det tycks också finnas en större risk för att den förföljande mannen blir våldsam om han har eller har haft ett nära förhållande till kvinnan¹⁰⁵. För att få en tydligare bild av vilka typer förföljelse och hotfulla beteenden som verkar vara mest förekommande i samband med dödligt våld, liksom frekvensen av dessa, gjordes en fallstudie av sammanlagt 821 kvinnor från 10 olika större amerikanska städer. 174 st. av dessa kvinnor hade överlevt ett mordförsök (där gärningsmannen var en man de hade eller

¹⁰¹ Rying, M. (2001) a.a. s. 20, Rying, M. (2007) a.a. s. 49.

¹⁰² Block, R.C., Christakos, A., *Intimate Partner Homicide in Chicago Over 29 Years i Crime and Delinquency*, 1995, s. 7.

¹⁰³ Rying, M. (2001) a.a. s. 33.

¹⁰⁴ Procentandelarna är baserade på telefonintervjuer med 8000 slumpvist utvalda kvinnor och lika stort antal män, i vilken 1 procent av kvinnorna och 0.4 procent av männen uppgav sig ha blivit förföljda under de senaste 12 månaderna.

¹⁰⁵ Detta är något som återfinns och bekräftas i en svensk undersökning från 2006, även om denna behandlar stalkning generellt sett och inte just förföljelse i samband med dödligt våld mot kvinnor i nära relationer. Se Dovelius, A.M., Holmberg, S. och Öberg, J. *Stalkning i Sverige. Omfattning och åtgärder*. BRÅ-rapport 2006 :3, Stockholm 2006.

hade haft en nära relation till), 263 av dem var kvinnor som hade dödats av sina respektive och de övriga 387 – kontrollgruppen – var kvinnor som hade misshandlats eller blivit utsatta för hot om misshandel av sina makar/sambos/pojkvänner. Vad gäller de demografiska faktorerna så visade de stora likheter med övrig amerikansk forskning på området; gärningsmännen och de som utsatts för dödligt eller nästintill dödligt våld var generellt sett något äldre, var/hade varit i ett mera långvarigt förhållande, hade oftare ett afro-amerikanskt ursprung, lägre utbildningsnivå och var i större utsträckning arbetslösa i jämförelse med kontrollgruppen.¹⁰⁶

Till förföljelse räknades att skicka offret oönskade brev, följa efter eller spionera på henne, ringa ovälkomna telefonsamtal till offret, stå eller sitta i en bil utanför hennes bostad, skola eller arbetsplats, försöka kommunicera med offret mot hennes vilja, förstöra eller vandalisera något som hon tillhörde henne eller som hon älskade. Att skrämma offret med ett vapen, hota att göra illa barnen om hon lämnade honom (eller inte kom tillbaka), uttryckligen hota att döda offret, hota att ta barnen ifrån henne om hon gav sig av (eller vägrade att komma tillbaka), skrämma eller hota offrets familj, lämna otäckta lappar på hennes bil, hota att anmäla henne till myndigheterna för användande av droger eller andra saker som hon inte gjort, lämna hotfulla meddelanden på telefonsvararen, hota med att anmäla offret till sociala- eller immigrationsmyndigheter eller liknande om hon inte gjorde som gärningsmannen sade åt henne och att med vilje göra illa ett husdjur ansågs utgöra hotfulla beteenden. Listan skulle naturligtvis kunna göras längre, men det var ovan nämnda beteenden som kvinnorna tillfrågades om och som undersöktes när hon av naturliga skäl inte kunde svara själv. Det var också bara händelser som skett under de 12 föregående månaderna innan döden, försöket till mord eller den allvarligaste misshandeln. De kvinnor som dödats av en man de haft en nära relation till och de kvinnor som nästan råkat ut för samma sak fick ingå i samma grupp.¹⁰⁷

Först kan nämnas att förföljelse var mindre vanligt bland kvinnorna i kontrollgruppen (51%) än i den andra gruppen av kvinnor som utsatts för dödligt eller nästintill dödligt våld (68%). Sedan kan konstateras att det är framförallt två av de nämnda beteendena som är att räkna till förföljelse som är nära sammanbundet med en risk för dödligt våld, nämligen att gärningsmannen följer efter eller spionerar på offret och/eller att han försöker kommunicera med henne mot hennes vilja. Risken för att en man som uppvisar något eller båda två av dessa beteenden ska använda sig av dödligt eller nästintill dödligt våld är nästan tvåfaldigad. Vad gäller de hotfulla beteendena så verkar hela 7 st. utav de sammanlagda 10 uppräknade beteendena stå i samband med risken för att bli utsatt för dödligt eller nästintill dödligt våld. Hot om att skada barnen är av särskild betydelse, men andra beteenden så som att skrämma offret med ett vapen, hota att döda

¹⁰⁶ McFarlane, J., Campbell, J.C. och Watson, K., *Intimate Partner Stalking and Femicide: Urgent Implications for Womens Safety*, i *Behavioral Sciences and the Law*, vol 20 2002, s. 52, 58f.

¹⁰⁷ *Ibid*, s. 58.

hennes, lämna otäckta lappar på offrets bil och att hota eller skrämna hennes familj är också vanligen förekommande i situationer med hög risk.¹⁰⁸

Den oftast förekommande situationen – och den som man kanske lättast föreställer sig - vad gäller kvinnor som dödas eller nästintill dödas av sina män tycks vara att mannen förföljer kvinnan som lämnat honom efter en tids misshandel och försöker övertala henne att återvända, men faktum är att även kvinnor som fortfarande lever tillsammans med sina respektive förföljs. Tilläggas kan också att det under utredningen upptäcktes ett flertal atypiska fall där ingen tidigare misshandel förekommit, men där mannen strax innan han begick brottet började förfölja kvinnan. Detta skulle kunna vara en indikation på hur stor betydelse ett beteende med inslag av förföljelse har för risken för en kvinna att utsättas för dödligt våld.¹⁰⁹

2.6.1.8 Jämförelse med utvalda rättsfall

Huvudpersonerna i **NJA 1989 s. 97** avvek i viss mån från mönstret. Både offret och gärningsmannen var relativt unga, några och tjugo. De hade varit gifta i 4 år när de separerade och sedermera fattade beslut om att ansöka om äktenskapskillnad. Därefter kom de att tvista om vårdnaden av den gemensamma lilla dottern, som flyttades fram och tillbaka mellan de f.d makarna. En tid efter att vårdnaden flyttats över interministiskt till den f.d. hustrun sökte mannen upp henne i hopp om att de skulle kunna leva tillsammans igen, eller åtminstone kunna lösa vårdnadsfrågan bättre. Mannens ursprung framgår inte på annat vis än att han kommit till Sverige som flykting ett tiotal år tidigare. Kvinnan däremot var svenskfödd. Huruvida gärningsmannen arbetade eller inte nämns inte i rättsfallet, men offret deltog i någon slags utbildning via ett AMU-center. Ingen alkohol tycks ha varit inblandad. Däremot uppgav mannen att han missbrukat anabola steroider under tiden för separationen och fram till brottet. Det framgår ingenstans i rättsfallet att kvinnan skulle ha varit utsatt för våld, hot om våld eller förföljelse tidigare. Vid något tillfälle nämner gärningsmannen att offret var svårt att få kontakt med vilket *möjligtvis* skulle kunna tyda på viss önskad kontakt.

De inblandade i **NJA 1994 s. 310** passar kanske bättre in på beskrivningarna ovan. Kvinnans ålder anges inte i rättsfallet, men gärningsmannen närmade sig 40-års åldern. Paret levde tillsammans sedan 3 år tillbaka, trots att mannen ännu inte hade skiljt sig från sin portugisiska hustru. De hade inga gemensamma barn och tycks inte ha haft någon större kontakt med mannens barn från det tidigare förhållandet. Både gärningsmannen och offret var utlandsfödda. De härstammade emellertid

¹⁰⁸ McFarlane, J., Campbell, J.C. och Watson, K (2002) a.a. s. 60ff.

¹⁰⁹ Ibid, s. 65f.

inte från samma land (Portugal respektive Norge). Kvinnan arbetade vid en fabrik, men mannen hade bara haft två kortare anställningar sedan han kommit till Sverige och arbetade inte vid tiden för brottet. Han uppbar socialbidrag av och till, men försörjdes i huvudsak av kvinnan.

Gärningsmannen sägs ha druckit alkohol under dagens lopp. Detta verkar dock inte ha haft någon betydelse för det som sedan kom att ske. Någon form av förföljelse tycks inte ha förekommit, men mannen hade vid åtminstone två tidigare tillfällen burit hand på och hotat henne. Vid ett av dessa tillfällen polisanmälades händelsen och mannen åtalades. Den gången hade han haft en kniv liggandes vid sängen som han sedemera kom att jaga henne runt bostaden med, kastat ett glas mot hennes ansikte och rispat henne med nämnda kniv. Detta inträffade bara ett par månader innan han tog livet av henne.

Även **NJA 1998 s. 162** är relativt representativt. Liksom i det tidigare beskrivna fallet nämns aldrig hustruns ålder, men mannen var vid brottstillfället 38 år gammal. Gärningsmannen och offret hade gift sig redan innan de kom från Kosovo som asylsökanden till Sverige. Det 12-åriga äktenskapet hade emellertid varit problematiskt de senaste åren. De tycks ha separerat och flyttat ihop igen om vart annat. Vid tillfället för brottet hade kvinnan en egen lägenhet och hon hade tagit initiativ till en skilsmässa. Förhandlingen skulle ha skett bara ett par dagar efter det att hon dog. Det framgår inte huruvida gärningsmannen arbetade eller inte. Offret arbetade åtminstone under en tid, något som tydligen upprörde gärningsmannen för han ansåg att problemen i äktenskapet förvärrades väsentligt när hon började arbeta. Det var också i samband med detta som hon beslutat sig för att begära äktenskapsskillnad. I detta fall, liksom i NJA 1989 s. 97 var ingen alkohol inblandad. Både våld och hot hade dock förekommit tidigare. Ett år innan han tog livet av henne dömdes han till tre månaders fängelse för olaga hot mot sin hustru och egenmäktighet med barn. Ett halvår senare utfärdades ett besöksförbud mot honom och hustrun tog tillsammans med barnen sin tillflykt till en av kvinnojourernas lägenheter. I slutet av samma år anmälde de varandra för misshandel. Kvinnan hade också låtit socialsekreteraren förstå att hon kände sig rädd och hotad sedan hon fattat beslutet att skiljas. Särskilt orolig kom hon att bli när förhandlingen började närma sig. Gärningsmannen tycks även ha visat tendenser till förföljelse. Allt sedan hon flyttade ut den sista gången sökte han ofta upp henne, stod utanför dörren och bankade i hopp om att han skulle få prata med henne eller barnen. Kvinnan sägs inte ha velat släppa in honom eftersom han var aggressiv och svår att få ut igen.

Det var ett relativt ungt par som var inblandat i **NJA 2002 s. 116**. Gärningsmannen var 33 år gammal och offret 26, snart 27, när hon dog. De var båda två av utländsk härkomst. Mannen kom som flykting från Libanon i slutet av 1980-talet, men återvände för en kort tid för att gifta sig med sin yngre kusin. När hon väl fyllt 18 flyttade hon till Sverige och sin make. Äktenskapet hade varat i 10 år, men paret låg i skilsmässa och domen skulle ha trätt i kraft bara ett par dagar efter det att mannen dräpte henne. De hade emellertid haft funderingar på att göra ett nytt försök till att reda ut

förhållandet och kvinnan hade återvänt till hemmet. Gärningsmannen och offret arbetade tillsammans i den gemensamma pizzerian, men tycks ha haft en del ekonomiska bekymmer. Någon alkohol verkar inte ha funnits med i bilden, varken tidigare eller vid brottstillfället. Eventuella hot eller någon form av förföljelse nämns ingenstans i rättsfallet, däremot lär gärningsmannen vid tidigare tillfällen ha använt sig av våld mot offret. I tingsrätten säger han sig bara ha knuffat henne någon enstaka gång, men enligt Hovrätten har han bl.a. tagit ett så allvarligt stryptag på henne att hon varit nära att avlida.

I RH 2002:30 framgår varken gärningsmannens eller offrets ålder på annat sätt än på omvägar. Offret hade en vuxen dotter och gärningsmannen sägs ha levt ett organiserat liv med familj och arbete fram till slutet av 80-talet. Kanske var de några och 40 båda två vid händelsen. Vidare nämns inte heller de inblandades ursprung, så förmodligen var de svenskfödda båda två. Deras förhållande lär ha varit stormigt och pågått av och till under drygt två år, för att definitivt ta slut en kort tid innan kvinnan dödades. Mannen sade sig ha varit nöjd med separationen och hade inlett ett nytt förhållande med en annan kvinna, men fortsatt att ha starka känslor för sin f.d. fästmö. Vad gäller kvinnan är uppgifterna något motstridiga. Hennes dotter påstod att mamman varit mycket lättad över att relationen äntligen fått ett slut, emedan den f.d. fästmannen hävdade att hon varit upprörd och svartsjuk. Offret arbetade fram till sin död som nattportier på ett hotell. Huruvida gärningsmannen arbetade vid brottstillfället eller inte är oklart. Hans bakgrund framstår som en aning brokig. Han var utbildad idrottslärare och trafikpilot, men efter en trafikolycka, skilsmässa och en besvärlig vårdnadstvist förlorade han sitt arbete. Strax därefter dömdes han för mordförsök på sin f.d hustru och säger sig sedan frigivelsen försöka återetablera sig. Offret bar inga spår av droger eller alkohol. Gärningsmannen lär ha tillbringat en del av kvällen och natten på restaurang, men ingenstans påstås att han skulle ha varit berusad vid gärningstillfället och inte heller att han skulle ha haft något problem med beroende, även om han påpekade att de båda två hade ”en felaktig inställning till alkohol” och att detta hade påverkat deras förhållande. Våld hade förekommit vid två tidigare tillfällen. Första gången riktades våldet enbart mot tillhörigheter i kvinnans lägenhet, men andra gången tog sig mannen in i bostaden via en stege – mitt i natten – och satte sig grensle över kvinnan samtidigt som han höll en sax tryckt mot hennes hals. Därefter lär han ha bundit henne och försökt våldta henne, men kvinnan lyckades på något vis tala honom tillrätta. Gärningsmannen skyllde den första händelsen på berusning och den andra avskrev han som ett inbördes skämt. Ett par dagar innan brottet begicks uttalade mannen via telefon konkreta hot mot kvinnan, något som hon dokumenterade för utifall att något skulle hända henne. Enligt offrets dotter visade gärningsmannen dessutom länge tendenser till att vara mycket kontrollerande. Det hände att han ringde henne flera gånger om dagen för att ständigt veta var hon befann sig. Han kom också allt som oftast på ovälkomna besök och under en kortare period envisades han med att följa henne till och från arbetet varje dag.

Kvinnan och mannen var i hovrättsfallet **B 136-05** nästan jämnåriga. Gärningsmannen var vid brottet 40 år gammal och offret 38 år. Ingen av de inblandade var födda utomlands. Mannen hade flyttat hem till kvinnan och hennes döttrar från ett tidigare förhållande och samboförhållandet hade fortgått under närmare tre år. Han valde själv att flytta ut efter ett antal månader av vad han själv uttrycker som osäkerhet, då kvinnan börjat roa sig alltmer utanför hemmet, men flytten tycks inte ha inneburit ett fullkomligt avslut av förhållandet. Gärningsmannen var vid händelsen sjukskriven. 10 år tidigare hade han råkat ut för en olycka och alltsedan dess bara arbetat i kortare perioder. Han tycks i stor utsträckning ha skött hushållet, emedan offret arbetade. Mannen var berusad kvällen ifråga. Han underströk att under den tid då de levde tillsammans drack han sällan alkohol, men alltsedan separationen kunde det bli upp omkring 4-5 gånger i veckan. Under de veckor som föregick brottet hade han sovit illa och druckit stora mängder alkohol. Det framgår inte huruvida även kvinnan hade alkohol i kroppen eller inte. Varken våld, hot om våld eller någon typ av förföljelse verkar ha förekommit tidigare i förhållandet.

De inblandade i hovrättsfallet **B 2075-04** var båda två en aning äldre än det genomsnittliga paret. Gärningsmannen var vid tiden för brottet 73 år och offret något yngre med sina 66 år. Ingen av dem var född utomlands. Om mannen arbetade eller inte nämns ingenstans i rättsfallet, men med tanke på hans ålder och dåliga hälsa är det möjligt att han var pensionerad. Kvinnan däremot arbetade fortfarande. Varken gärningsmannen eller offret hade druckit någon alkohol under kvällen ifråga och det framgår på intet vis att någon av dem skulle ha haft några problem med beroende heller. Däremot finns dokumenterad historia av våld och även i viss mån förföljelse. Paret hade tidigare levt tillsammans, men förhållandet tog abrupt slut 1998 när mannen gjorde sig skyldig till misshandel – vilken han också dömdes för – av kvinnan. Två år senare dömdes han återigen för misshandel av henne. Det fanns även sammanlagt tre stycken besöksförbud utfärdade gentemot honom (år 1997, 1999 och 2000), men han tycks inte alls ha respekterat dem. Själv sade han sig ha haft ett fortsatt gott förhållande till kvinnan. De lär ha samtalat i telefon, skrivit brev till varandra och gått ut och dansat tillsammans ibland. Bilden som offrets vänner och bekanta gav av det fortsatta förhållandet var emellertid mycket annorlunda. Hon lär ha varit hemskt rädd för honom; undvikit att svara i telefon om hon misstänkte att det skulle kunna vara han, bett om sällskap till och från arbetet och danstillställningarna av rädsla för att råka på honom ensam eftersom han ofta stod och väntade på henne. Sammanlagt påträffades 170 st. brev från gärningsmannen hemma hos offret, varav en hel del förblivit öppnade.

Det enda som möjligtvis skulle kunna framstå som lite anmärkningsvärt i **NJA 2007 s. 194** är en viss ålderskillnad offret och gärningsmannen emellan. Kvinnan hade träffat mannen redan som ung flicka och var inte mer än 25 år när hon gick bort, emedan mannen redan hunnit vara gift och bildat en familj tidigare. Tillsammans hade de två små barn och de levde fortfarande som sambos, trots att förhållandet de senaste månaderna verkat osäkert. Offret vantrivdes på sitt arbete och led av depression, men de tycks

inte ha levt under annat än ordnade förhållanden; med arbeten och utan sociala bekymmer eller alkoholmissbruk. Inte heller var någon av dem berusade den aktuella morgonen. Gärningsmannen var svartsjuk och hade tillåtit sig att undersöka sin sambos mobiltelefon, men ingenstans framgår att han skulle ha ägnat sig av någon sorts förföljelse.

2.6.2 Brottsplats och tidpunkt

2.6.2.1 Borta bra, men hemma bäst?

För det mesta sker den här typen av brott i en bostad. Det kan antingen vara fråga om parets gemensamma hem eller en bostad som tillhör endera av dem. Det är relativt vanligt att dödligt våld mellan bekanta också utspelar sig i en bostad; det har idag till och med kommit att bli fyra gånger så vanligt som det var omkring mitten av 1950-talet¹¹⁰, men det är fortfarande inte lika vanligt förekommande som vid det mer intima dödliga våldet.¹¹¹ Med tanke på relationen mellan de inblandade är det kanske inte så besynnerligt att det är just i hemmen som sådana här saker sker. Personer i ett parförhållande tillbringar mer tid och träffas oftare i den privata sfären än vad personer i andra sorters förhållanden eller icke-förhållanden gör. Särskilt utmärkande är detta för gifta och sambopar som nästan uteslutande lever tillsammans, men även pojk- och flickvänner möts oftare hemma hos någon av dem än på allmänna platser. För det mesta saknar omvärlden insyn i vad som pågår mellan hemmets väggar, paret kan känna sig friare från sociala konventioner och uttrycker fler och starkare känslor. Intimiteten ökar i den privata sfären och med den även konflikterna. Den smutsiga byken tvättas som bekant helst hemma.¹¹² Det framgår inte av Ryings undersökning om någon plats i hemmet är mer utsatt än de andra, men enligt Wolfgangs amerikanska studie var sovrummet den mest sannolika platsen för dödligt våld gentemot kvinnor i nära relationer. Mannen ströp eller misshandlade oftast kvinnan till döds, men det fanns även exempel på hur han hämtat ett skjutvapen, en kökskniv eller annat hushållsföremål. Den farligaste platsen i hemmet för män tycks emellertid ha varit köket. Kvinnan dödade för det mesta mannen under ett gräl i samband med en måltid. Just under måltider tog (och tar) många par tillfället i akt att diskutera budgeten eller problem som rörde familjen och när konflikten urartat har kvinnan använt sig av en kökskniv för att ta livet av mannen.¹¹³ Det finns dock en hel del exempel på händelser utanför hemmet, någonstans utomhus, som t.ex. i närområdet (trappuppgångar och gårdar) eller park- och skogsområden. Detta kan ha sin förklaring i att paret separerat eller för den

¹¹⁰ Wikström, P-O. H. (1994) a.a. s. 32.

¹¹¹ Rying, M. (2001), a.a. s. 22, Rying, M. (2007) a.a. s. 25.

¹¹² Best, J. och Riedel, M. (1998) a.a. s. 314.

¹¹³ Wolfgang, M. (1958) a.a. s. 87, 215f.

delen aldrig egentligen har bott tillsammans och att mannen inte längre har möjlighet att nå kvinnan i hemmet.¹¹⁴

2.6.2.2 Dagsljus

Vad gäller tidpunkten för brottet så behandlas inte det närmare i den senaste svenska genomgången, men amerikanska forskare har funnit att i jämförelse med dödligt våld bekanta eller obekanta emellan så dödas en större andel personer i ett nära förhållande under dagtid (31,5 respektive 40,9%). Dagtid definierades där som från kl. 07.00 till 18.59 och nattetid som resterade tiden av dygnet. I procentantalet räknades både kvinnliga och manliga offer in, men det var främst kvinnor – oftast gifta sådana - som drabbades av dödligt våld under dagtid.¹¹⁵

2.6.2.3 Jämförelse med utvalda rättsfall

NJA 1989 s. 97 hör till ett av dessa fall där offret dog utanför hemmet, i ett skogsparti. Mannen sökte under förmiddagen upp kvinnan på den plats där hon genomgick en utbildning för att tala med henne och de tog en gemensam promenad i ett skogsområde inte långt därifrån. I **NJA 1994 s. 310** utspelade sig däremot alltihop en sen kväll i parets lägenhet. Kvinnan dog i deras gemensamma säng, även om mannen efter kvinnans död flyttat henne ut till gården. Nästa dödsfall (**NJA 1998 s. 162**) skedde liksom det första utomhus. Mannen ifråga väntade på sin frånseparerade hustru och sina barn utanför daghemmet och rusade sedan efter hustrun när hon lämnat barnen för dagen. Han hann ikapp henne på en cykelväg en bit bort. I **NJA 2002 s. 116** dog kvinnan strax efter lunch, i köket på den restaurang som paret ägde och arbetade i tillsammans. Enligt de tekniska och rättsmedicinska undersökningar som gjordes i **RH 2002:30** dödades kvinnan, tidigt en morgon, uppe i ett vindsförråd i samma fastighet där hon hade sin egen lägenhet. Mannen hävdade förvisso att hon dött genom en olyckshändelse i trappan på väg upp till vinden. Kvinnan i hovrättsmålet **B 136-05** dog liksom offret i NJA 1994 s. 310 under natten i sin säng. Köket nämns dock vid ett flertal tillfällen och det är oklart huruvida sängen faktiskt stod i köket eller om sovrummet och köket låg i mycket nära samband till varandra. Det näst sista rättsfallet (hovrättsmål **B 2075-04**) är ännu ett exempel på ett mord som skett utomhus. Gärningsmannen dödade offret vid 18-tiden på en gata inte långt ifrån hennes hem. Vad gäller **NJA 2007 s. 194** så avled den unga kvinnan i parets gemensamma sovrum.

¹¹⁴ Rying, M. (2001), a.a. s. 23, Rying, M (2007) a.a. s. 25f.

¹¹⁵ Best, J. Och Riedel, M. (1998) a.a. s. 315f.

2.6.3 Tillvägagångssätt

Historiskt sett så har det dödliga våldet som utövas med handkraft minskat, samtidigt som vapen användningen har ökat.¹¹⁶ I de allra flesta fall av dödligt våld används någon form av vapen. Det kan vara fråga om hugg-/slagvapen (t.ex. en plank eller yxa), skjutvapen eller kniv. Under de senaste åren är det kniv som har varit mest förekommande.¹¹⁷ Detta är också den vanligaste våldsmetoden vad gäller dödligt våld mot kvinnor. Ett av skälen skulle kunna vara att just knivar finns lättillgängliga i hemmen. Det förekommer dock en hel del fall där något vapen över huvudtaget inte har använts. I dessa fall är det emellertid sällan ren misshandel så som sparkar och slag som orsakar döden, utan oftare strypning (något som är ganska sällsynt annars). Själva strypningen sker förvisso många gånger i samband med en misshandel av något slag. Skjutvapen är ovanligare i dessa sammanhang, liksom olika former av hugg- eller slagvapen. Vad som främst utmärker fallen med skjutvapen är att de ger intryck av att vara mer planerade och att gärningsmannen ofta själv tar livet av sig i samma stund. Dessutom händer det att eventuella barn också råkar illa ut just i skjutvapenfallen.¹¹⁸

Även om det är lite svårt att jämföra 1950-talets Philadelphia med allt vad geografiska, kulturella, sociala och tidsmässiga skillnader det innebär med dagens Sverige så gjorde Wolfgang ett antal intressanta noteringar angående användandet av vapen och dödligt våld som kan vara värda att beaktas. Bl.a konstaterade han samma sak som Rying, nämligen att någon som planerar sitt brott är mer benägen att använda sig av ett vapen som är effektivt och ger snabbt resultat, förslagsvis ett skjutvapen, emedan en person som i stundens hetta dödar en annan oftast använder vad som som råkar finnas till hands i just detta ögonblick, vilket kan vara nästintill vad som helst – en kniv på köksbordet, ens bara händer eller en lös tegelsten i en gränd. Wolfgang upptäckte också att ålder och kön spelade roll för valet av vapen. Skjutvapen var särskilt ofta förekommande bland riktigt unga (under 20 år) och äldre (mer än 50 år) gärningsmän, något som möjligtvis skulle kunna ha att göra med att de p.g.a en begränsad fysisk styrka behöver ett hjälpmedel och något som skapar en större distans mellan dem och offret. Samma teori skulle också kunna förklara varför män mellan 20 och 30 år, en ålder då de flesta män är som fysiskt starkast, var mer benägna att misshandla till döds och att kvinnor som dödade män allt som oftast använde sig av kniv. Vad annars gällde manliga gärningsmän och användandet av knivar så visade sig yngre män föredra fickknivar av olika slag och äldre män köksknivar, vilket Wolfgang förklarade med att unga män rör sig mera ute emedan de äldre befinner sig hemma.¹¹⁹

¹¹⁶ Wikström, P-O. H. (1994) a.a. s. 30f.

¹¹⁷ Rying, M., *Dödligt våld*, Stockholm 1996, s. 87.

¹¹⁸ Rying, M. (2001) a.a. s. 23f, Rying, M. (2007) a.a. s. 26f.

¹¹⁹ Wolfgang, M. (1958) a.a. s. 80f, 86ff.

För att smått knyta an till den tidigare diskussionen kring relationskategorier kan också nämnas att Wolfgangs undersökning innehåller en jämförelse av hur pass grovt det dödliga våldet kunde anses vara kategorierna emellan. Utgångspunkten var att ju närmare offer och gärningsman stod varandra desto större var risken för en våldsamt död, men det tycktes inte stämma helt och fullt. Det visade sig bl.a. att främlingar och paramours (alla slags intima förhållanden som inte vore att räknas som make och maka) gick en särskilt våldsamt död till mötes i ungefär samma uträkning, att fler bekanta än nära vänner utsattes för en grövre sorts dödligt våld och att en något större andel främlingar än nära vänner dödades på ett mycket våldsamt vis. Slutsatsen blev således att generellt sett så har de inblandades förhållande inget utmärkande samband med hur pass mycket våld som gärningsmannen utövade. Det fanns emellertid ett undantag, det dödliga våldet gifta par emellan. Det faktum att det dödliga våldet sker hemma och inte på någon allmän plats tycks göra gärningsmannen mer benägen att utöva ett grövre våld. För att mäta våldets grovhet upprättades en skala beroende på hur många våldshandlingar som gärningsmannen utfört i samband med dådet, alltifrån en till två våldshandlingar och upp till fler än fem. Den grövsta formen av dödligt våld – fler än fem våldshandlingar – förekom oftare när offer och gärningsman var ett gift par än vid det dödliga våldet generellt sett, vilket förde med sig slutsatsen att den typen av våld var särskilt våldsamt till sin art.¹²⁰ Om så är fallet i dagens Sverige har inte undersökts.

2.6.3.1 Jämförelse med utvalda rättsfall

I **NJA 1989 s. 97** använde sig gärningsmannen (Benjamin A.) av en slidkniv som han bar med sig. Han höll fast offret i ena armen och högg henne ett antal gånger i bl.a. halsen och nacken. Gärningsmannen i **NJA 1994 s. 310** (Antonio S.) använde sig däremot av den näst vanligaste metoden, strypning. Han låg ovanpå henne för att förhindra hennes rörlighet och tog kraftiga, upprepade stryptag om hennes hals. I **NJA 1998 s. 162** föll kvinnan liksom i det första fallet offer för en kniv. Mannen (Sefer O.) hade kniven liggande i bilen, bland allehanda fiskeutrusting, och hade enligt egen utsago tänkt använda den för att ta sitt eget liv. Han högg henne tre gånger i ryggen och sedan en gång framtill i halsen. Även i **NJA 2002 s. 116** använde sig gärningsmannen – Josef S. – av en kniv. Han lär först ha tagit ett stryptag på henne, lyft upp henne på diskbänken och sedan sträckt sig efter en kniv. Kvinnan träffades av ett hugg i bröstet och senare ytterligare ett i ryggen. Gärningsmannen i **RH 2002:30** (J-E.M.) tycks först ha använt någon form av våld för att på så vis förhindra kvinnan från att göra motstånd och sedan hängde han henne med förhoppningen att det skulle framstå som ett självmord. I hovrättsmål **B 136-05** hade gärningsmannen (Glenn L.)

¹²⁰ Ibid, s. 208ff, 214.

beväpnat sig med en yxa som han utdelade upprepade slag mot offrets huvud med. Vad gäller hovrättens mål **B 2075-04** så använde sig gärningsmannen (Torsten K.) helt enkelt av sin bil. Han körde först på sin f.d. sambo och när hon fallit till marken körde han över henne så att hon dog av de uppkomna skadorna. **NJA 2007 s. 194** är ännu ett exempel på hur gärningsmannen ifråga använt sig av en kniv som han hade hämtat i köket. Han lär också ha tagit ett strupgrepp kring offrets hals, men den rättsmedicinska undersökningen visade att hon avlidit redan vid det kraftiga knivhugget i ryggen.

2.6.4 Motiv

Ibland har det sagts att finna motivet t.o.m. är viktigare än att avgöra huruvida det fanns eller saknades uppsåt, men oftast är omständigheterna och de drivande krafterna som tillslut kom att leda till någon annans död så komplexa och varierade att det kan vara svårt att kategorisera och fastställa vilket som var det ledande motivet. Många av de mest brutala fallen av dödligt våld tycks dessutom, kanske inte i vid mening vara i avsaknad av motiv, men begås utan synbart skäl och inte heller gärningsmannen tycks i dessa fall kunna uppge någon egentlig förklaring. I 1950-talets Philadelphia verkar de flesta kvinnliga offer i nära relationer ha dött till följd av ett familjebråk, vilket måste inbegripa en mängd olika konflikter – förmodligen alltifrån dispyter kring ekonomi och barnuppfostran till problem uppkomna kring ett hot om eller en kommande separation. Det andra ledande motivet var svartsjuka. Denna svartsjuka var emellertid inte alltid lätt att skilja ifrån hämnd så dessa kategorier överlappade varandra i viss mån. Wolfgang menade att en gärningsman som drivs av svartsjuka ofta tar ut de fysiska aspekterna av sin ilska på sin rival, emedan en svartsjuk gärningsman som dödar en kvinnan han har eller har haft ett förhållande med i många fall snarare drivs av ett hämndbegär. Det går dock inte att komma ifrån att svartsjuka var det andra största skälet till att kvinnor dödades och att det var betydligt fler kvinnor än män som dog till följd av detta. Huruvida detta innebär att svartsjuka är typiskt manligt är oklart. Det har framförts att kvinnor känner svartsjuka i samma utsträckning som män och att anledningen till de ojämna proportionerna endast har sin grund i att män tillbringar mer tid utanför hemmet, tillsammans med människor vilka de har helt andra sorters relationer till, och därför utsätter sig för större risker att dödas av helt andra skäl. Angående svartsjuka som motiv kan också nämnas att utöver könets betydelse fanns också ett samband mellan svartsjuka och folkgrupp. Motivets var särskilt ofta förekommande bland den afro-amerikanska befolkningen. Antagligen kom detta sig av att kortare samboförhållanden och separationer hade kommit att bli vanligare i denna

folkgrupp än i samhället i övrigt och att detta förde med sig en ökad osäkerhet och därmed också svartsjuka.¹²¹

I den svenska undersökningen delades de olika motiven upp i sju kategorier; separationsproblem, svartsjuka, psykisk sjukdom, missbruk, ekonomiska skäl, övrigt och okänt motiv. Den absolut vanligaste utlösande faktorn är separationsproblem. Läger man samman nämnda separationsproblematik med det näst mest förekommande motivet, svartsjuka, så utgör de tillsammans anledningen till brottet i 60 procent av fallen. På senare tid har mannens kontrollbehov över kvinnan börjat accepteras som en av de mest utmärkande förklaringarna till det dödliga våldet och det faktum att ungefär 60 procent av kvinnorna i fallen dött till följd av ett problem kring en separation och/eller svartsjuka skulle kunna tolkas som ett uttryck för förklaringens riktighet. Den tredje vanligaste orsaken tycks vara grundad i psykisk sjukdom. Inom denna kategori faller alla dessa brott som man inte funnit någon annan rimlig förklaring till annat än gärningsmannens psykiska hälsotillstånd. Nämnas kan att i närmare hälften av fallen där psykisk sjukdom har antagits vara den avgörande anledningen försökte eller begick gärningsmannen självmord i samband med brottet. Ca. 12 procent av det totala antalet fall var knutna till någon form av missbruk och om ett uttalat motiv framkommit är det oftast av ett slag som framstår som bagatellartat. Till ekonomiska skäl kan bl.a. hänföras konflikter kring uppdelningen av tillgångarna vid en skilsmässa.¹²²

Detta kan jämföras med ett något äldre forskningsprojekt vid rättsmedicinska avdelningen vid universitetet i Linköping där man konstaterade att motiven bland partners dominerades av bråk och gräl, svartsjuka och utvidgat suicid¹²³. Ett antal barmhärtighetsmord och några fall av dödshjälp på offrets begäran förekom också.¹²⁴ Dessa tre ytterligare motiv – utvidgat suicid, barmhärtighetsmord och dödshjälp – finns även de med i den senare genomgången, men det handlar om ett mycket begränsat antal fall och faller således inom kategorin *Övrigt*.¹²⁵

2.6.4.1 Jämförelse med utvalda rättsfall

Av **NJA 1989 s. 97** framgår att paret hade separerat och att mannen oroade sig för deras gemensamma lilla dotter. Han sade sig ha känt svartsjuka och som om hans heder hade kränkts. Dessutom hade han en förhoppning om att

¹²¹ Wolfgang, M. (1958) a.a. s. 185, 188ff, 192f.

¹²² Rying M. (2001) a.a. s. 21f., Rying, M (2007) a.a. s. 23f.

¹²³ Utvidgat suicid innebär att en person tar med sig sin respektive i döden.

¹²⁴ Ramner, L., *Kvinnor som offer för våldsbrott med dödlig utgång*, Stockholm 1989, s. 70.

¹²⁵ Rying (2001) a.a. s. 22, Rying, M. (2007) a.a. a. 24.

kunna övertala kvinnan att återuppta förhållandet igen. I **NJA 1994 s. 310** levde paret fortfarande tillsammans och så vitt vi vet dök aldrig några problem kring en framtida potentiell separation upp, däremot var det svartsjuka som utlöste våldet. Mannen var i detta fall övertygad om sin sambos otrohet och drev henne till att erkänna det. Efter att ha fått bekräftelse kunde han inte behärska sig. Enligt gärningsmannen själv, i **NJA 1998 s. 162**, var han egentligen inte svartsjuk. Efter det att skilsmässa blivit aktuellt trodde han bestämt att hans blivande f.d. hustru hade ett förhållande med sin advokat. Han såg plötsligt ingen annan utväg än att begå självmord. När han lät henne få veta det tycktes det inte alls beröra henne och därför riktade han våldet mot henne istället. Exakt under vilken kategori just detta fall lämpar sig är osäkert, men det verkar finnas spår av både svartsjuka och separationsproblematik. Tilläggas kan också att gärningsmannen i HD dömdes till rättspsykiatrisk vård. Det är därför möjligt att det egentligen var hans psykiska ohälsa som var den utlösande faktorn. Precis vad det var som utlöste gärningsmannens plötsliga ursinne i **NJA 2002 s. 116** är svårt att avgöra. Paret hade levt relativt länge med slitningar i äktenskapet, grälade allt som oftast och de övervägde båda två en skilsmässa så kanske vore detta exempel att hänföra till kategorin för separationsproblem. Någon tendens till svartsjuka framkommer inte, utan han tycks snarare ha svårt att vara i närheten av henne och säger sig inte kunna stå ut med att leva med henne. Dessutom lär han ha varit utmattad och ur balans, även om han inte ansågs lida av någon psykisk störning varken vid brottstillfället eller senare. I **RH 2002:30** hävdar gärningsmannen konsekvent genom hela processen att han är oskyldig och anger således aldrig något skäl till sin handling. Av åklagarens utveckling av sin talan framgår emellertid att parets förhållande nyligen tagit slut och att mannen sannolikt varit svartsjuk. Detta antagande baserades förmodligen på det som framkommit om gärningsmannens tidigare kontrollerande beteende. Mannen uppvisade därtill flera psykiska särdrag och både TR. och HovR. kom till slutsatsen att han led av en psykisk störning, även om den inte kunde anses vara av allvarlig art. Huvudpersonerna i hovrättsfallet **B 136-05** hade separerat sedan en tid tillbaka, men trots att det tycks ha varit på mannens initiativ så hade han svårt att acceptera den nya situationen. Just kvällen ifråga var han uttalat svartsjuk efter att ha sett sin f.d. sambo tillsammans med en annan man. Händelseförloppet knyter an till Wolfgangs resonemang kring svartsjuka och hämnd, för gärningsmannen begav sig – upprörd av svartsjuka - till offrets hem och beväpnade sig med en yxa i första hand för att skrämja eller skada sin rival. Det var inte förrän han insåg att kvinnan verkligen försmådde honom som han vände sin ilska mot henne, som en slags hämnd för att hon stötte bort honom. Även i hovrättens mål **B 2075-04** var parets förhållande avslutat, men problem hade uppstått i samband med separationen. Kvinnan var rädd för mannen p.g.a. det våld han utsatt henne för tidigare och ville inte ha vidare kontakt med honom, emedan mannen fortsatte att insistera på fortsatt umgänge. Gärningsmannen gjorde gällande att offrets död var en olyckshändelse och uppgav sålunda aldrig något motiv till sitt handlande, men rätten utgick ifrån att skälet till att han körde över henne var att hon gjort klart för honom att hon inte ville veta av honom

längre. Motivet bakom handlingen i **NJA 2007 s. 194** verkar närmast vara att hänföras till svartsjuka. Det lär ha varit en kombination av gärningsmannens åltande av misstankar på otrohet och offrets ovilja att diskutera saken som ledde fram till att han hämtade ett vapen och sedan också dödade henne med detta.

2.6.5 Självmord

Vad är skillnaden mellan att ta livet av sig själv och att döda en annan människa? Det finns dem som hävdar att både mord och självmord kan definieras som aggressiva reaktioner som bottnar i frustration och att den enda skillnaden står att finna i vem våldet riktar sig gentemot. Andra menar att dödandet av en annan människa alltid involverar ett visst mått av passion, emedan självmord för det mesta är bundet till narcissism, meningslöshet och depression.¹²⁶

Hur man än väljer att se på det så är det tydligt att vad gäller dödligt våld gentemot kvinnor i nära relationer så är ett av de utmärkande dragen den relativt höga självmordsfrekvensen bland gärningsmännen. I nära en fjärdedel av fallen tar mannen livet av sig i samband med att han dödar kvinnan. Räknar man dessutom med de som *försöker* begå självmord stiger den siffran till drygt 30 procent av det totala antalet fall. Antalet självmord avtar markant med avståndet i förhållandet mellan de inblandade. Som en jämförelse kan nämnas att det dödliga våldet generellt har en självmordsfrekvens på 13 procent.¹²⁷

Den typiske gärningsmannen som väljer att ta sitt eget liv i samband med brottet uppvisar ett antal särdrag som tyder på att han i större utsträckning än de övriga gärningsmännen är mindre socialt marginaliserad. Oftast är både offer och gärningsman ett tiotal år äldre, svenskfödda, har en organiserad sysselsättning och använder sig varken av alkohol eller droger. Dessutom är det betydligt ovanligare att någon form av tidigare våld eller hot har förekommit i förhållandet. Sätter man självmordsbenägenheten i samband med motivet finner man ofta att det var mentala problem som var den utlösande faktorn för själva våldet. Detta återfinns också bland dem som försökte ta sitt liv, men misslyckades. Dessa gärningsmän bedöms i mycket stor utsträckning vara psykiskt sjuka eller psykiskt störda vid den efterföljande rättspsykiatriska undersökningen.¹²⁸

¹²⁶ Gillis, A.R. (1996) a.a. s. 133f.

¹²⁷ Rying, M. (2001) a.a. s. 25, Rying, M (2007) a.a. s. 34.

¹²⁸ Rying, M (2001) a.a. s. 25 f, Rying, M. (2007) a.a. s. 34f.

Det finns naturligtvis en mängd olika variationer av kombinationen mord-själv-mord. I ett fåtal fall tycks det vara ett gemensamt uppkommet beslut gärningsman och offer emellan. Då handlar det nästan uteslutande om ett åldrande par med alltför dålig hälsa som vill avsluta sina dagar tillsammans. Sedan finns det dem som dödar sina respektive av något av de vanliga skälen – en besvärlig separation, svartsjuka, psykiska besvär eller missbruk – och sedan inte står ut med sig själva och sin handling och därför väljer att begå självmord. Det finns också de gärningsmän som i ett tillstånd av djup depression ser ett självmord som enda utväg och beslutar sig för att deras hustru/sambo/flickvän måste följa dem i graven. Skillnaden gentemot de tidigare nämnda fallen är att dödandet av kvinnan inte är gärningsmannens egentliga syfte, det är bara en ofrånkomlig biverkan av att hans eget liv måste ta slut. Det går inte att spåra någon svartsjuka, eller något separationsproblem, eller överhuvudtaget någon ilska gentemot offret. Ibland tycks det dock ha varit ökade ekonomiska svårigheter som utlöste depressionen, eller åtminstone beslutet att ta sitt eget liv. Däremot kan man hävda att de har kontrollbehovet och kanske en benägenhet att se sina respektive så som ägodelar gemensamt med dem som dödar av ren svartsjuka eller liknande, eftersom de trots allt anser att de har makten att besluta över sina partners liv och död.¹²⁹ Detta verkar också vara ett typiskt manligt beteende för det är ytterst ovanligt att en kvinna fattar den typen av beslut. Det händer emellertid att en kvinna bestämmer sig för att ta med sig sina barn i döden, men till skillnad från en man som i samband med sitt eget självmord också dödar sin maka, antas kvinnan i barnamordsfallen oftast ha handlat av altruistiska skäl. Hellre än att lämna barnet eller barnen vind för våg så tar hon dem med sig.¹³⁰

2.6.5.1 Jämförelse med utvalda rättsfall

Gärningsmannen i **NJA 1989 s. 97** visade inga nämnda självmordstendenser, något som de två följande emellertid gjorde. I **NJA 1994 s. 310** lär mannen efter att han insett sin sambos död bestämt sig för att ta livet av sig. Han tog ett flertal olika mediciner, drack alkohol och lade sig sedan i badkaret i väntan på den egna döden som aldrig infann sig. Hans självmordsförsök ansågs dock inte av domstolarna så som allvarligt menat. Gärningsmannens mentala hälsa lär inte ha varit god, även om han inte kunde tros lida av en allvarlig psykisk störning. Vad gäller händelseförloppet i **NJA 1998 s. 162** så hävdade gärningsmannen att hans ursprungliga tanke var att ta livet av sig själv och att han inte vänt sin ilska och sitt våld gentemot offret förrän hon visat sin likgiltighet inför denna risk. Domstolarna var emellertid inte helt övertygade och mannen gjorde heller inte något försök till självmord efter att brottet begåtts. Gärningsmannen i **NJA 2002 s. 116** sade sig inte längre kunna urskilja

¹²⁹ Polk, K. (1994) a.a. s. 28, 44ff.

¹³⁰ Polk, K. *Masculinities, Femininities and Homicide: Competing Explanations for Male Violence*, Cincinnati 2003, s.134,136f.

något ljus i tillvaron, men han vände enbart sin frustration och ilska gentemot sin hustru. Några tecken på att försöka, eller ens vilja, ta sitt eget liv visade han inte. I **RH 2002:30** nämner gärningsmannen vid ett tillfälle att han efter kvinnans död ville förena sig med henne på något vis och vid ett annat tillfälle att han kände stark dödslängtan, men han gjorde emellertid aldrig något försök till att begå självmord. Inte heller i hovrättsmålet **B 136-05** försökte gärningsmannen ta sitt eget liv i samband med att han tog kvinnans. Han hade dock gjort ett försök med en blandning av smärtstillande tabletter ungefär två månader innan han begick brottet. Detta försök lär ha haft sitt ursprung i hans svårigheter att hantera uppbrottet från förhållandet. Gärningsmannen i hovrättsmålet **B 2075-04** visade inte heller han några tendenser till självmord. F.A. – gärningsmannen i **NJA 2007 s. 194** - tycks inte heller han ha försökt, eller ens övervägt att ta sitt liv i samband med händelsen.

3 Påföljder

3.1 Påföljdsutfall

Till en början visade statistiken att det fanns två tydliga faktorer som skiljer påföljdsutfallet vid dödligt våld mot kvinnor i nära relationer från det dödliga våldet generellt. För det första döms ett större antal av de tilltalade till överlämnande till rättspsykiatrisk vård, för det andra utdöms genomsnittligen ett längre fängelsestraff för dem som faktiskt får en fängelsestraff.¹³¹ Båda dessa faktorer är fortfarande i högsta grad gällande, men det har även tillkommit ytterligare en; det höga antalet uttalade morddomar.¹³²

3.1.1 Rättspsykiatrisk vård

I BrB 30 kap. 6 § finns det s.k. fängelseförbudet. Detta förbud medför att en tilltalad som anses skyldig, men som bevisligen har begått brottet ifråga under påverkan av en allvarlig psykisk störning, inte får dömas till fängelse. Som komplement till denna bestämmelse finns föreskrifter om överlämnande till rättspsykiatrisk vård i BrB 31 kap. 3 §. Om den som har begått ett brott som omöjligen kan sonas med böter bedöms lida av en allvarlig psykisk störning, får domstolen istället överlämna denne till rättspsykiatrisk vård, förutsatt att det p.g.a. hans psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat att han är intagen på en inrättning för psykiatrisk vård förenad med tvång och frihetsberövande. Den sistnämnda bestämmelsen gäller oavsett om den tilltalade faktiskt begick brottet under den typ av störning som krävs eller inte. Förhåller det sig dock så att brottet begicks under den allvarliga psykiska störningen kan domstolen också besluta om särskild utskrivningsprövning om det finns en risk för återfall i allvarlig brottslighet.

Vad som enligt förarbetena bör räknas som allvarlig psykisk störning är exempelvis tillstånd av psykotisk karaktär med märkbara symptom så som vaneföreställningar, hallucinationer och förvirring. Följdproblem till vissa hjärnskadorna, i form av t.ex. bristande orientering i tillvaron, kan även de kvalificera som allvarliga psykiska störningar. Allvarliga depressioner med självmordstankar och svåra personlighetsstörningar (med impulsgenombrott) bör likaledes hänföras dit.¹³³

¹³¹ Rying, M. (2001) a.a. s. 35.

¹³² Rying, M. (2007) a.a. s. 40.

¹³³ Prop 1990/91:58 s. 86.

Vad gäller rekvisitet ”allvarlig” så ska bedömningen ske både utifrån störningens art och dess grad. Vissa störningar kan vara allvarliga till såväl art som grad, andra bara till sin art men inte nödvändigtvis till sin grad (vilket är relativt vanligt vid t.ex. schizofreni), och ytterligare andra kanske endast till sin grad. En sammanvägning i varje enskilt fall måste göras. Störningen kan anses vara av ett allvarligt slag så länge det finns en påtaglig risk för att symptomen återkommer vid en avbruten behandling.¹³⁴

I nästan 80 procent av fallen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer som tas upp i domstol fattas ett beslut om att den tilltalade ska genomgå en rättspsykiatrisk undersökning (RPU). Detta kan jämföras med att motsvarande beslut fattas i 60 procent av fallen vid dödligt våld generellt. Ju allvarligare brottet anses vara, desto vanligare är undersökningar av detta slag. I de fall när brottsrubriceringen har varit mord, har nästintill samtliga gärningsmän genomgått en RPU. Vid alla former av dödligt våld är det vanligt att den tilltalade bedöms vara psykiskt sjuk eller psykiskt störd. Om de gärningsmän som begår självmord vid tiden för brottet och de som fick en diagnos vid den mindre, så kallade §7-undersökningen räknas in, anses ungefär 90 procent av de män som dödat sin dåvarande eller före detta hustru/sambo/flickvän lida av en psykisk störning eller sjukdom av något slag. Det handlar ofta om psykossjukdomar med störd verklighetsuppfattning (t.ex. depression med psykosinslag eller paranoidea psykos) eller personlighetsstörningar med impulskontrollstörningar eller bristande empati (exempelvis borderline personlighetsstörning).¹³⁵ Enligt en äldre undersökning genomförd under 1970-talet var s.k. psykisk abnormitet mest förekommande. Denna kunde vara jämställd med eller inte jämställd med sinnesjukdom.¹³⁶ Begreppen psykisk abnormitet och psykisk sjukdom ersattes emellertid i början av 1990-talet och numera används endast samlingsbegreppet allvarlig psykisk störning.¹³⁷

Att så pass många inom den här gruppen av gärningsmän döms till rättspsykiatrisk vård tyder, enligt Mikael Rying, på att vi har att göra med en särskilt psykiskt instabil grupp (vilket också märks på självmordsfrekvensen), men man får inte overse att det även hänger samman med att de aktuella gärningsmännen i så pass stor utsträckning fick genomgå en undersökning. Detta är som bekant en förutsättning för att alla kunna bedömas lida av en allvarlig psykisk störning och således dömas till rättspsykiatrisk vård.¹³⁸ Förtydligas bör emellertid kanske att även om den andel som döms till rättspsykiatrisk vård för dödligt våld mot kvinnor i nära relationer är högre än motsvarande för som gjort sig skyldiga till dödligt våld rent generellt så döms de flesta – 70 procent - av gärningsmännen till fängelse.¹³⁹

¹³⁴ Prop a.a. s. 87.

¹³⁵ Rying, M. (2001) a.a. s. 29ff. m Rying, M. (2007) a.a. s. 35ff.

¹³⁶ Ramner, L. (1989) a.a. s. 70.

¹³⁷ Prop a.a. s. 85.

¹³⁸ Rying, M. (2001) a.a. s. 35.

¹³⁹ Rying, M. (2007) a.a. s. 41.

3.1.1.1 Jämförelse med utvalda rättsfall

Gärningsmannen har i samtliga åtta fall genomgått en RPU. I detta avseende syns det tydligt att **NJA 1989 s. 97** avgjordes innan förändringen i lagstiftningen i början av 1990-talet. Benjamin A. bedömdes enligt den rättspsykiatriska undersökningen lida av en psykisk abnormitet. Av socialstyrelsens utlåtande framgick att han förvisso hade begått gärningen under inflytande av psykisk abnormitet, men att denna inte var så djupgående att den kunde jämföras med sinnessjukdom. Således kunde Benjamin A. dömas till fängelse. TR:n konstaterade att hans psykiska hälsotillstånd inte kunde påverka brottsrubriceringen förmildrande och han dömdes därför för mord. Däremot bidrog den i mildrande riktning vid påföljdsvalet som stannade vid tio års fängelse. I HovR:n kunde man inte avgöra om den stora mängd knivhugg gärningsmannen hade utdelat var ett uttryck för grymhet eller snarare för hans psykiska abnormitet och beslöt sig därför för att endast döma honom för dråp. Den psykiska abnormiteten fick likaledes betydelse vid straffmätningen. Han dömdes här till sex års fängelse. Av HD:s dom framgår att Benjamin A:s ”psykiska särdrag sannolikt inte saknat betydelse för händelseförloppet”¹⁴⁰, men att detta inte räcker till för en mildare brottsrubricering. Slutligen dömdes han för mord med samma straffmätning som i TR:n. Sammanfattningsvis kan konstateras att det aldrig var fråga om rättspsykiatrisk vård i detta fall, men att resultatet av undersökningen hade betydelse för straffmätningen och till viss del även för brottsrubriceringen.

Enligt det medicinska utlåtandet i **NJA 1994 s. 310** led Antonio S. av en psykisk störning såväl vid brottets genomförande som vid undersökningstillfället. Denna störning var dock inte att anses som en allvarlig psykisk störning och en annan påföljd än fängelse var inte att tänka på. I TR:n sägs precis som i NJA 1989 s. 97 att gärningsmannens psykiska särdrag sannolikt inte saknat betydelse för det som skett. Dessa psykiska särdrag skulle emellertid i rättens mening beaktas endast i straffvärdebedömningen, vilket mycket riktigt gjordes. Antonio S. dömdes för mord till fängelse i tio år. Det är oklart huruvida HovR:n lade någon vikt vid hans psykiska störning eller inte eftersom det inte nämns i något sammanhang. Vid ett tillfälle hänvisades dock till ”under hänsynstagande till övriga i TR:ns dom anförda omständigheter”¹⁴¹. Resultatet blev sedan fängelse i åtta år för dråp, så den psykiska störningen kan mycket väl ha spelat in. I HD nämns heller ingenting ang. den tilltalades psykiska ohälsa. Det ansågs inte finnas några egentliga förmildrande omständigheter och inte heller några skäl att frånga TR:ns straffmätning. Liksom i det tidigare fallet var det egentligen aldrig tal om att Antonio S. skulle dömas till

¹⁴⁰ Se s. 102.

¹⁴¹ Se s. 317.

rättspsykiatrisk vård. Det är svårare att i detta fall avgöra i vilken mån resultatet av undersökningen spelade en roll vid valet av brottsrubricering och det slutgiltiga straffet, men det är troligt att det åtminstone inverkar på straffmätningen.

NJA 1998 s. 162 är kanske ett av de mest intressanta fallen ur rättspsykiatrisk synvinkel. Enligt det allra första rättsmedicinska utlåtandet begick Sefer O. inte gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning, inte heller led han av något liknande vid undersökningstillfället. Några förutsättningar för överlämnande till rättspsykiatrisk vård fanns således inte. TR:n delade denna bedömning och dömde gärningsmannen för mord till fängelse i tio år. I HovR:n inhämtades ytterligare ett yttrande, denna gång från socialstyrelsen som ansåg att Sefer O. led av bl.a. narcissistisk personlighetsstörning. Tydligen gjorde Sefer O:s beteende vid själva huvudförhandlingen rätten mera benägen att lita till det första utlåtandet, något som de sedan kritiserades för av HD eftersom man inte bör låta den tilltalades uppförande under en förhandling inverka på bedömningen av dennes psykiska hälsa eller ohälsa. HovR:n fastställde följaktigen TR:ns dom. Det fanns dock en skiljaktig som menade att Sefer O. borde överlämnas till rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning. Även i HD inhämtades ett extra utlåtande angående den tilltalades psykiska tillstånd. Utlåtandet var i princip det samma som socialstyrelsens; Sefer O. ansågs ha begått gärningen under inflytande av en allvarlig psykisk störning och var fortfarande i behov av vård. HD fann att han måste anses lida av en personlighetsstörning med impulsgenombrott av gränspsykotisk karaktär, något som var och är en förhållandevis vanlig diagnos i sådana här sammanhang. Man ansåg sig även ha tillräckligt stöd för att gärningsmannen begått brottet under påverkan av ovan nämnda störning. Sefer O. överlämnades till rättspsykiatrisk vård. Med hänsyn till risken för att han p.g.a. störningen kunde återfalla i allvarlig brottslighet ansågs även en särskild utskrivningsprövning vara lämplig. Sammanfattningsvis kan påpekas att detta fall skiljer sig från de två första på flera vis. Dels var ett överlämnande till rättspsykiatrisk vård aktuellt i åtminstone två av domstolarna, dels tycks en eventuell störning inte ha haft betydelse varken för brottsrubricering eller straffvärde som den hade i de övriga fallen.

Enligt det rättspsykiatriska utlåtandet som inkom till TR:n i **NJA 2002 s. 116** hade Josef S. inte begått gärningen under inflytande av en allvarlig psykisk störning och inte heller led han av en sådan vid tiden för den rättspsykiatriska undersökningen. Således var en annan påföljd än fängelse inte aktuell. Gärningsmannen lär emellertid ha varit uppenbarligen utmattad, ur balans och befunnit sig i något som det i utlåtandet hänvisas till som ett psykiskt undantagstillstånd. TR:n övervägde att låta detta påverka i mildrande riktning på brottsrubriceringen, men fann att eftersom Josef S. överfallit en hjälplös närstående kvinna på ett helt oprovocerat och mycket brutalt vis så kunde gärningen inte bedömas så som mindre grov. Brottet rubricerades som mord och påföljden blev tio års fängelse. I HovR:n gjordes

en annorlunda bedömning av situationen. Trots att det dödliga våldet riktats mot en nära anhörig, att överfallet varit fullkomligt provocerat och att Josef S. vid tidigare tillfällen hade utövat våld mot Hindiyeh S. ansågs de faktum att gärningen varit oplanerad, att händelseförloppet varit så pass överraskande och hastigt att kvinnan förmodligen inte känt dödsångest *samt* att gärningsmannen vid tillfället led av en psykisk störning (om än ej en allvarlig sådan) tala för en mildrande rubricering av brottet. Josef S:s psykiska tillstånd beaktades även vid straffmätningen och slutligen dömdes han till åtta års fängelse för dråp. I HD beaktades samma potentiella förmildrande och försvärande omständigheter som i de båda underrätterna (och däribland den omtalade psykiska störningen), men efter en samlad bedömning drogs slutsatsen att de omständigheter som talade i en mildrande riktning inte vägde tungt nog. Gärningsmannen dömdes för mord till tio års fängelse, precis som i TR:n.

RH 2002:30 framstår som relativt komplicerat ur en rättspsykiatrisk synvinkel. Ett flertal utlåtanden angående J-E.M:s psykiska hälsa inhämtades, men en betydande oenighet mellan dem som varit inblandade i bedömningarna förelåg. Av det rättspsykiatriska utlåtandet framgick att gärningsmannen både vid tillfället för brottet och undersökningen led av en sammansatt personlighetsstörning (närmare bestämt en narcissistisk störning med antisociala och paranoida drag samt att han tidigare drabbats av krisreaktioner med depressiva inslag), men att detta inte var att anses som en allvarlig psykisk störning. TR:n valde även att inhämta ett yttrande från Socialstyrelsens Rättsliga Råd, som till underlag för sitt beslut inhämtade ett yttrande från docent J.R Tuck. Enligt senast nämnda yttrande begick J-E.M brottet under inflytande av en allvarlig psykisk störning och var fortfarande i behov av rättspsykiatrisk vård. Efter omröstning ställde sig Socialstyrelsen slutligen bakom yttrandet, med tre röster mot tre, och där ordförandens röst var utslagsgivande. Den tilltalade åberopade själv ytterligare två utlåtanden; varav ett var resultatet av den rättspsykiatriska utredning han genomgått åtta år tidigare när han åtalades – och dömdes – för försök till mord och Socialstyrelsens efterföljande yttrande där han inte ansågs ha lidit av en allvarlig psykisk störning och det andra var ett senare daterat intyg från den undersökande professorn där han medgav sig ha misstagit sig i bedömningen. J-E.M skulle således ha lidit av en allvarlig psykisk störning redan 1993. TR:n beslöt sig för att främst fästa avseende vid vad som framkommit av den rättspsykiatriska undersökningen och vilka som uttalat en skiljaktig mening i Socialstyrelsens Rättsliga Råd och fann alltså inget hinder mot att döma gärningsmannen till ett fängelsestraff. J-E.M:s psykiska störning tycks inte alls ha haft betydelse för varken brottsrubricering eller det utdömda straffet. Han dömdes till livstids fängelse för att ha begått ett mord.

I HovR:n hölls förhör med ansvarig för den senast gjorda rättspsykiatriska undersökningen, docent J.R. Tuck, professor Levander som ändrat sin bedömning ang. den tilltalades psykiska hälsa och behandlande överläkare Blomberg. Den ansvarige för den rättspsykiatriska undersökningen vidhöll sin tidigare bedömning; att J-E.M led av en narcissistisk

personlighetsstörning med inslag av antisociala och paranoida drag, men att detta inte var att jämföras med en allvarlig psykisk störning. Docent J.R. Tuck vidhöll likaså sitt tidigare yttrande, men tillade att J-E.M dessutom befunnit sig i ett psykotiskt tillstånd i flera veckor innan brottet ägde rum. Han medgav också att den tilltalade framstod som ett gränsfall och att dennes psykiska hälsa var synnerligen svårbedömd. Professor Levander anförde i sin tur att han ursprungligen gjort bedömningen att J-E.M inte led av en allvarlig psykisk störning, men att han efter de rapporter som inkom under fängelsestraffets verkställande, förnyad läsning och ytterligare begrundande över J-E.M:s bakgrund och situation insett att han gjort en felbedömning. Den tilltalade skulle enligt professor Levander lida av ett vanföreställningssyndrom som innebär att kvinnor alltid sviker och att myndigheter är illojala. Professor Levander träffade J-E.M för ett samtal innan han reviderade sin bedömning 1998, men har sedan dess inte haft någon kontakt med den tilltalade. Överläkare Blomberg har fungerat som J-E.M:s psykiatriska stödkontakt sedan 1988 och har under denna tid träffat honom ungefär 25 gånger. Han fann det rättspsykiatriska utlåtandet inkännande och adekvat och instämde i den beskrivning av J-E.M som redovisades i denna undersökning. Rätten började med att konstatera att eftersom professor Levander inte har haft någon senare kontakt med den tilltalade och att ingen av de övriga funnit några tecken på ett vanföreställningssyndrom, bör dennes utlåtande inte läggas till grund för HovR:ns avgörande i frågan. Sedan beslöts att HovR:n skulle förlita sig till den bedömning som gjorts i det rättspsykiatriska utlåtandet. Detta beslut fattades mot bakgrund till att J.R. Tuck inte kunnat ge en vidare förklaring till hur han kommit till slutsatsen att den tilltalade led av förvirring och psykos tiden innan brottet begicks, att de övriga inte funnit några tecken på en psykos, liksom att J.R. Tuck själv medgivit att den rättspsykiatriska frågan är synnerligen svårbedömd. Inget förhinder mot utdömande av ett fängelsestraff fanns således och HovR:n fastställde TR:ns domslut.

I hovrättsmål **B 136-05** inhämtade TR:n ett läkarintyg enligt 7 § lagen om personundersökning i brottmål. Av intyget framgick att någon allvarlig psykisk störning varken förelåg vid tillfället för gärningen eller för undersökningen. Däremot framgick att Glenn L. i samband med ett flertal separationer drabbats av krisreaktioner som krävt kontakt med psykiatrisk vård. Bedömningarna som gjordes då var att den tilltalade var känslig i sin personlighet, visade benägenhet till depressivitet och ångest samt brister i förmåga till interpersonellt relaterande. Några tecken på en psykotisk störning eller någon allvarligare psykisk störning tycks inte ha framkommit. Detta bekräftades av den av TR:n begärda läkarundersökningen, med tillägget att Glenn L. Uppvisade bristande förmåga att kontrollera aggressiva impulser. Dessutom påpekades att det fanns ett klart samband mellan den aktuella gärningen och dels den tilltalades instabila personlighetsdrag, dels alkoholförtäringen. Ett fängelsestraff var således inte uteslutet, men vad som framkommit ang. Glenn L:s psykiska ohälsa och att rätten ansåg det uppenbart att denna medverkat till att gärningen alls kommit att ske fick (sammantaget med ytterligare förmildrande omständigheter) betydelse för straffmätningen. Glenn L. dömdes till tio års

fängelse för mord. HovR:n resonerade något annorlunda. Det är möjligt att HovR:n *övervägde* att låta den tilltalades psykiska problem influera brottsrubriceringen. Detta sägs med bakgrund till uttalandet ”att gärningen vare sig med hänsyn till de omständigheter som föranlett denna eller på annan grund kan anses som mindre grov”¹⁴² och rätten tidigare konstaterat att den psykiska störningen varit en bidragande orsak till att brottet alls begåtts. Att den tilltalade mått psykiskt dåligt nämns också i domslutet som ett eventuellt skäl till ett mildare straff, men rätten fann inte detta vara ett starkt nog skäl eftersom mordet framstod som särskilt grovt. Glenn L. dömdes således för mord till livstidslångt fängelsestraff.

Även i hovrättsmålet **B 2075-04** inhämtades en § 7-undersökning, ett rättspsykiatriskt utlåtande och ett yttrande från Socialstyrelsen. Det visade sig att Torsten K. drabbats av ett antal blodproppar under de senaste åren och därför utvecklat en lindrig, men progressiv demens. Enligt det rättspsykiatriska utlåtandet medförde detta att den tilltalade hade svårigheter att ta till sig ny information, blev lätt irriterad och mer omdömeslös samt hade en sänkt förmåga att kontrollera känsloutbrott. Detta var emellertid inte att räknas som en allvarlig psykisk störning. Socialstyrelsens rättsliga råd instämde i den rättspsykiatriska bedömningen, men tillade att det främst var p.g.a. den relativt bevarade realitetstestningen och den goda sociala funktionsförmågan som demensen inte var att anses som en allvarlig psykisk störning. Inte heller var störningen av sådan karaktär att den skulle kunna påverka uppsåtsbedömningen. TR:n konstaterade att med beaktande av de grova omständigheterna kring brottet och med hänsyn till att HD visat restriktivitet vad gäller att rubricera gärningar som denna som dråp så var brottet i fråga inte att bedömas som mindre grovt, trots att Torsten K gjort sig skyldig till brottet under inflytande av en psykisk störning. Däremot förkortades längden av fängelsestraffet till endast sju år med tanke på den tilltalades höga ålder och den psykiska störning han trots allt led av. HovR:ns domskäl är mycket kortfattat. Rätten anslöt sig till TR:ns bedömning i rubriceringsfrågan och påpekade att brottet hade ett så pass högt straffvärde att för en yngre och friskare person hade straffet bestämts till livstids fängelse. Med hänsyn till Torsten K:s vacklade hälsa, höga ålder och konstaterade psykiska störning bestämdes emellertid fängelsestraffets längd till sju år, precis som i TR.

I **NJA 2007 s. 194** nämns endast kortfattat att A. F. genomgått en RPU och att hans förtvivlan över den rådande situationen i förhållandet kulminerat i en total kontrollförlust och att han troligen befann sig en slags psykisk kris vid händelsen ifråga. Detta saknade sannolikt inte betydelse för händelseförloppet, men medförde emellertid inte att det ansågs finna några skäl till en särbehandling i påföljdshänseende.

¹⁴² s. 7.

3.1.2 Fängelsestraff

Som tidigare redovisats döms de gärningsmän som befunnits skyldiga till att ha dödat en kvinna till vilken han har haft en nära relation statistiskt sett till längre fängelsestraff än vid dödligt våld i allmänhet. I genomsnitt döms de förra till fängelse i 12 år och 9 månader. Detta kan jämföras med ett genomsnittligt fängelsestraff på 8 år och 9 månader för de övriga (livstidsstraffet är här omräknat till tjugo år). Enligt Mikael Rying beror detta huvudsakligen på att ett stort - och dessutom under de senaste åren ökat - antal av brotten rubriceras som mord och inte dråp, något som automatiskt påverkar straffskalan. Värt att notera i sammanhanget är också att livstidsstraffet, trots att det uppenbart innefattar en hel del fler år än de tidsbestämda straffen gör, inte tycktes vara den avgörande faktorn för de genomsnittligt längre fängelsestraffen mellan åren 1990 och 2000. Livstidsstraffet utdömdes nämligen då i mindre utsträckning vid dödligt våld mot kvinnor i nära relationer än vid dödligt våld generellt.¹⁴³ Här har emellertid förhållandena genomgått en drastisk och mycket tydlig förändring. Under perioden 2000-2004 ökade mängden livstidsdomar betydligt vid just dödligt våld mot kvinnor i nära relationer och blev oftare förekommande i dessa fall än i fall av övrigt dödligt våld.¹⁴⁴

3.1.2.1 Mord eller dråp?

Mord och dråp är egentligen bara olika grader av ett och samma brott. Normalgraden betecknas mord och den något mindre grova graden dråp. Tidigare låg betoningen på huruvida gärningen hade begåtts med berått mod eller i hastigt mod för gränsdragningen. Denna lösning ansågs emellertid inte alltid lämplig eftersom en planerad gärning inte alltid behöver vara av det grövsta slaget, lika väl som ett brott begånget i hastigt mod kan framstå som mycket grovt. Avgörande för gränsdragningen är numera om brottet med hänsyn till alla omständigheter vid gärningen framstår som mindre grovt. I straffrättskommitténs motivuttalanden finns ett antal exempel på vad som bör beaktas vid en bedömning. Visar t.ex. gärningen på synnerlig förslagenhet eller grymhet så bör den bedömas som mord. Likaså om brottet skett under en grym misshandel eller mot någon som befann sig i ett hjälplöst tillstånd. En synnerligen försvårande omständighet är om offret är en nära anhörig.¹⁴⁵

¹⁴³ Rying, M. (2001) a.a. s. 35f., Rying, M. (2007) a.a. s. 40f.

¹⁴⁴ Rying, M. (2007) a.a. s. 42f.

¹⁴⁵ Träskman, P-O., *Brottsbalken En Kommentar Del I (1-12)*, Stockholm 1998, s. 148ff.

Det har emellertid inte alltid varit så att mord har betecknats som normalgraden av uppsåtligt dödande. Under tidigmodern tid rubricerades dödandet som dråp så vida det inte på speciella grunder – som t.ex. att liket döljts, att brottet skett under nattetid eller om offret och gärningsmannen stod i ett särskilt trohetsförhållande till varandra – kvalificerades som mord. Detta synsätt, att dråp är normalgraden av uppsåtligt dödande, lever fortfarande kvar i övriga Norden.¹⁴⁶

Generellt sett har 55 procent av de tilltalade i fallen av dödligt våld bedömts ha gjort sig skyldiga till mord. Vad gäller specifikt det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer har hela 77 procent av gärningsmännen dömts för mord. Rying menar att vissa kriminologiska faktorer kan ha betydelse för brottsrubriceringen. Exempelvis skulle faktorer som en låg andel fall med alkohol inblandad och att det i motivet ligger ett kontrollbehov av offret kunna ha inverkan på uppsåtsbedömningen. Att en stor del av gärningsmännen fanns psykiskt sjuka skulle också kunna vara en möjlig delförklaring, eftersom det visat sig att just mord är den dominerande brottsrubriceringen för psykiskt sjuka gärningsmän som gjort sig skyldiga till dödligt våld. Någon rent juridisk analys av omständigheterna har han dock inte gjort.¹⁴⁷

3.1.2.1 Jämförelse med utvalda rättsfall

I TR:n bedömdes Benjamin A. (NJA 1989 s. 97) ha gjort sig skyldig till mord. Det påpekades att han hade utnyttjat sin överlägsenhet och att hans hustru hade befunnit sig i en skyddslös ställning. Dessutom hade den tilltalade på ett mycket hänsynslöst vis utsatt henne för ett stort antal knivhugg och därmed svåra lidanden. Grymheten gick inte att förbise. Förmildrande omständigheter var förvisso att allt skett under en kort tid och under inflytande av en psykisk abnormitet, men brottet kunde trots detta inte ses som mindre grovt. HovR:n instämde inte med TR:n. Att den tilltalade hade handlat i ett sådant hastigt mod talade starkt för att gärningen skulle ses som mindre grov. Den stora mängden knivhugg kunde i och för sig tyda på en särskild grymhet, men lika gärna vara ett uttryck för hans psykiska ohälsa. Benjamin A. dömdes för dråp. Det fanns dock två skiljaktiga meningar som önskade fastställa TR:ns dom av den enkla anledningen att kvinnan varit en nära anhörig. I HD tog man fasta på att händelseförloppet trots allt inte varit så kortvarigt, att hustrun befunnit sig i en mycket skyddslös situation och att den tilltalade på ett hänsynslöst vis hade utsatt henne för dödsångest och svåra lidanden. Detta, sammantaget med att hon hade en ställning som närstående, gjorde att brottet bedömdes som mord. Hans psykiska särdrag var visserligen en förmildrande omständighet, men inte en tillräcklig sådan.

¹⁴⁶ Kaspersson, M. (2000) a.a. s. 14.

¹⁴⁷ Rying, M. (2001), a.a. s. 34f. Rying, M. (2007) a.a. s. 40f.

Av **NJA 1994 s. 310** framgår att man i TR:n menade att gärningen var av ett grovt slag och hänvisade till att Antonio S. hade strypt kvinnan med sina bara händer. Därefter använde sig rätten av ett resonemang som i stort överensstämmer med HD:s i det tidigare rättsfallet. Den egentliga skillnaden ligger i att det aldrig nämndes något om hennes ställning som närstående. Även här hade den tilltalades psykiska särdrag kunnat få betydelse, men rätten ansåg att detta snarare borde beaktas vid straffvärdeprövningen. Antonio S. dömdes för mord. HovR:n var emellertid åter igen av en annan åsikt. Den tilltalade hade handlat i hastigt mod; bara en kort tid förflöt mellan det första strypgreppet och det att sambon förlorade medvetandet (TR:n hävdade att han hade haft tid att besinna sig). Gärningen vittnade inte heller om någon synnerlig grymhet. Tillsist ansåg de också att den omständigheten att kvinnan varit närstående inte var av sådan vikt att det kunde bli fråga om mord. Antonio S. dömdes för dråp. HD instämde i HovR:ns bedömning så tillvida att händelseförloppet inte varit utdraget och även om sambon lidit av svåra smärtor och känt en stark dödsångest, så kunde inte den tilltalade sägas ha visat synnerlig grymhet. Däremot hade kvinnan befunnit sig i en utsatt och skyddslös situation, något som sammantaget med hennes ställning som närstående gjorde att gärningen bedömdes som mord.

I **NJA 1998 s. 162** konstaterades till att börja med att Sefer O. Hade sprungit ganska långt för att hämta kniven i bilen och sedan åter rusa ikapp sin före detta hustru. Allt talade för att han redan när han återvände till bilen hade för avsikt att ta livet av henne, trots att han hävdade att han hade tänkt begå självmord. Han hade haft tid att besinna sig, ansågs det. Dessutom hade den tilltalade tidigare hotat med att döda och misshandlat henne. TR:n bedömde gärningen som mord. HovR:n var denna gång helt ense med TR:n angående brottsrubriceringen. Vad som främst talade för denna bedömning var att Sefer O. Tidigare hotat att döda henne och misshandlat henne, samt att hon var närstående till honom och därtill mor till deras barn. Emot detta talade egentligen bara den psykiska störning han led av, men detta påverkade inte grovheten. HD i sin tur medgav aldrig prövningstillstånd vad gällde rubricering av brottet.

Enligt domskälen i **NJA 2002 s. 116** fann TR:n att de faktum att Josef S. under en längre tid levt under stark press och att han vid tillfället för brottet varit uppenbarligen utmattad, ur balans och kunde sägas ha befunnit sig i ett psykiskt undantagstillstånd möjligen ha talat för att gärningen skulle bedömas som mindre grov. Emellertid hade den tilltalade provocerat och på ett mycket brutalt vis överfallit sin hustru som varit helt hjälplös. Dessutom hade brottet begåtts gentemot en närstående. Sammantaget medförde detta att gärningen inte kunde bedömas som mindre grov och Josef S. dömdes för mord. I HovR:n resonerade man som så att det som talade för att den tilltalade skulle ansetts gjort sig skyldig till mord var att brottet riktats mot en nära anhörig, att överfallet varit fullkomligt provocerat och att Josef S. vid tidigare tillfällen utövat våld gentemot offret. Enligt rätten vägdes detta dock upp av den totala avsaknaden av

planering, att händelsen varit så överraskande att den förmodligen inte givit plats för någon dödsångest och att den tilltalade vis tillfället för brottet led av en psykisk störning. Josef S dömdes på dessa grunder för dråp. I HD godtogs förvisso att det fanns omständigheter som kunde tala i mildrande riktning (så som ovan nämnda psykiska störning och att våldet skett så hastigt och utan planering), men betoningen tycks ligga på de faktum att offret var en närstående till gärningsmannen och att hon befunnit sig i en utsatt och skyddslös situation. Detta illustrerades med ett antal tidigare avgjorda rättsfall. Den samlade bedömningen resulterade i att Josef S. dömdes för mord.

Återgivandet av TR:ns domskäl i **RH 2002:30** är vad gäller just skuldfrågan mycket kortfattat och fokuserar egentligen på huruvida den tilltalade begått gärningen med uppsåt eller inte. Angående brottsrubriceringen konstaterades bara att gärningen inte kunde anses mindre allvarlig utan skulle rubriceras som mord, utan närmare förklaring. Det går naturligtvis att spekulera i om detta hade sin grund i själva utförandet av brottet (J-E.M troddes ha väntat på sin f.d. fästmö i eller utanför hennes hem, försatt henne i någon form av vanmakt genom att utnyttja sin styrka och sina kunskaper i kampsport för att sedan släpa henne upp till vindsförrådet och hänga henne i ett försök att få det att framstå som ett självmord), och/eller att gärningsmannen tidigare använt sig av våld mot offret, och/eller att hon varit en närstående. Det är även möjligt att det helt enkelt var avsaknaden av förmildrande omständigheter – utom en psykisk störning – som avgjorde saken. Precis som TR:n uttalade sig HoVR:n sig i mycket korta ordalag angående brottsrubriceringen. Gärningen kunde inte heller här anses vara mindre allvarlig och J-E.M. dömdes för mord.

Glenn L. gjorde i hovrättsmål **B136-05** gällande att han p.g.a. händelser under kvällen och särskilt avlyssnandet av ett upprörande telefonsamtal och offrets påstådda hånflinande, provocerat och kränkt honom i sådan utsträckning att han inte kunnat kontrollera sin ilska. Rätten fann emellertid att oavsett vad som kan ha sagts under nämnda telefonsamtal så saknades anledning tolka det som en kränkning eller provokation. Att offret skulle ha hånflinat mot den tilltalade framstod dessutom som osannolikt, hon måste snarare ha blivit chockad av hans plötsliga och aggressiva uppdykande. Glenn L. hade nämligen tagit sig in i offrets hem olovligen, väntat till dess att hon återvänt hem och sedan lyssnat till och observerat henne en stund innan han gav sig till känna. TR:n gjorde bedömningen att gärningen varken med hänsyn till de omständigheter som föranlett den eller på någon annan grund kunde anses som mindre grov och den tilltalade dömdes således för mord. HovR:n i sin tur diskuterade inte brottsrubriceringen ytterligare utan instämde endast i TR:ns bedömning.

Mot bakgrund av att Torsten K. inte givit upp kontakten med offret trots ett antal besöksförbud, vid ett flertal tillfällen misshandlat henne och att Lisa P. uppenbarligen levit under stark press från den tilltalades sida så gjorde TR:n i hovrättsmål **B 2075-04** bedömningen att såvitt gällde de omständigheter som föranlett gärningen förelåg inga förmildrande omständigheter. Inte

heller fann rätten skäl att bedöma gärningen så som dråp med hänsyn till själva gärningen. De faktum att den tilltalade sökte upp offret med avsikt att döda henne eller var i allafall likgiltig inför en sådan effekt av sitt handlande, att han utsatte henne för dödsångest, att hon befann sig i en skyddslös situation samt att de tidigare hade haft en förhållande talade starkt för att gärningen var att anses som mord. TR:n beaktade också Torsten K:s psykiska särdrag, men fann att den övriga avsaknaden av förmildrande omständigheter i kombination med den restriktivitet som HD verkade ha visat när det gällde att rubricera brott som dessa som dråp så var inte gärningen att bedömas som mindre grov trots allt. Torsten K. dömdes för mord. Liksom i det tidigare fallet nöjde sig HovR:n med att instämma i TR:ns bedömning av rubriceringsfrågan.

I TR:n sade man sig ha förståelse för den djupa oro som A.F. i **NJA 2007 s. 194** uttryckte över att hans förhållande till sambon höll på att rämna och att han p.g.a. bilderna i mobiltelefonen var både upprörd och arg, men att det sätt han gått tillväga på samt hans efterföljande handlingssätt gör att det tveklöst måste ha varit fråga om ett mord. HovR:n i sin tur konstaterade att han visserligen inte planerat gärningen närmare, men att han haft tid att besinna sig och alltså inte kunde ha påståtts ha handlat i hastigt mod. Fotografierna till trots kunde han heller inte ha ansetts provocerad till våld. Dessutom var offret en närstående och helt skyddslös. Således kunde brottet inte bedömas så som mindre grovt och rubricerades följaktligen till mord. Inte heller i HD kunde man finna några omständigheter för att bedöma brottet som mindre grovt och även där dömdes han för mord.

3.1.2.2 Tio år eller livstid?

Påföljden för mord är som bekant tio år eller livstids fängelse. Enligt ett äldre uttalande från straffrättskommittén borde straffet för mord i regel vara fängelse på livstid. Exempel på när livstidsstraffet har ansetts lämpligt är bl.a. när gärningsmannen överraskats vid ett inbrott och på ett otäckt vis dödat den hemmavarande ägaren för att komma undan.¹⁴⁸ Naturligtvis förekommer det även fall där brottet med tanke på omständigheterna utan tvekan måste anses vara ett mord, men där livstidsstraffet av olika skäl framstår som allt för strängt.¹⁴⁹ Som tidigare påpekats utdöms dock livstidsstraffet allt oftare vid dödligt våld mot kvinnor i nära relationer än vid det dödliga våldet rent generellt. Rying gör ingen egentlig juridisk analys av detta förhållande, men konstaterar emellertid att det under 1990-talet inte fanns någon direkt benägenhet hos domstolarna att utdöma längre strafftider om de fått kännedom om tidigare våld och hot, något som förändrats under de senaste åren. Något bestämt orsaksamband mellan

¹⁴⁸ Se RH 1986:12, NJA 1999 s. 531.

¹⁴⁹ Träskman, P-O. (1998) a.a. s. 150.

förekomsten av tidigare hot och/eller våld och straffets längd kunde dock inte fastställas.¹⁵⁰

3.1.2.3 Jämförelse med utvalda rättsfall

TR:ns beslut i påföljdsfrågan i **NJA 1989 s. 97** innebar att Benjamin A. dömdes till fängelse i tio år. De förmildrande omständigheter som anfördes för att påföljden skulle stanna på denna nivå var att den tilltalade hade förövat gärningen under en kort tid och under påverkan av psykisk abnormitet. I HovR:n bedömdes gärningen som sagt som dråp och därför blev ett "livslångt straff" aldrig aktuellt. Eftersom han ansågs lida av psykisk abnormitet dömdes han istället till sex års fängelse. De två skiljaktiga ville dock fastställa TR:ns dom. HD valde också att fastställa just TR:ns dom.

I **NJA 1994 s. 310** hänvisade TR:N till ett nio år gammalt rättsfall¹⁵¹ och konstaterade att normalpåföljden för mord inte längre kan sägas utgöra livstids fängelse. Man bör snarare tillämpa sedvanliga straffrättsliga principer och hänsynstaganden. Med detta i åtanke, liksom att Antonio S. led av en psykisk störning, dömdes rätten honom till tio års fängelse. I HovR:n var det, precis som i det tidigare fallet, aldrig aktuellt att döma honom till ett fängelsestraff på livstid eftersom rubriceringen var dråp. Gärningen ansågs förvisso ha ett högt straffvärde, men med tanke på de men som en utvisning skulle medföra för honom blev domen på åtta år. HD däremot, fastställde TR:ns dom.

Sefer O. dömdes av TR:n i **NJA 1998 s. 162** till ett tio år långt fängelsestraff. Skälet bakom denna bedömning var främst de men som en utvisning skulle komma att innebära för honom. HovR:n var rörande enig med TR:n i detta fall och fastställde domen. I HD konstaterades emellertid att ett fängelsestraff var uteslutet och den tilltalade överlämnades istället till rättspsykiatrisk vård.

I TR:ns dom angående **NJA 2002 s. 116** förs ingen längre diskussion om huruvida gärningsmannen bör dömas till ett fängelsestraff på livstid eller ett tidsbestämt straff; det framgår endast att han dömdes till ett tio år långt fängelsestraff. Man skulle kunna spekulera i om detta hade ett samband med att rätten inledningsvis övervägde att bedöma brottet så som ett dråp och inte mord och således inte fann det av särskild allvarlig art. I HovR:n ansågs de förmildrande omständigheterna väga tungt nog och Josef S. dömdes för dråp istället för mord: Således var ett livstidslångt straff aldrig aktuellt i

¹⁵⁰ Rying, M. (2007) a.a. s. 43.

¹⁵¹ Se NJA 1985 s. 510. Vad HD uttryckligen sade i detta fall var att eftersom systematiken kastats om och mord kommit att bli den normala rubriceringen när någon berövar en annan livet, medan dråp har förbehållits de mindre grova brotten, så bör detta medföra en större frihet för domstolarna vid valet av påföljd än vad kommitténs uttalande ger intryck av.

detta fall heller. Rätten valde även att beakta den tilltalades psykiska ohälsa vid straffmätningen och bedömde åtta års fängelse så som lämpligt. Två av hovrättsråden var emellertid skiljaktiga och önskade fastställa TR:ns dom i alla avseenden. HD i sin tur ansåg inte att brottet skulle rubriceras som annat än mord och konstaterade bara i all korthet att påföljden då borde bli det av TR:n bestämda straffet.

Efter en samlad bedömning fattade TR:n beslutet att påföljden för det mord som J-E. M. begått (**RH 2002:30**) måste bli ett fängelsestraff på obestämd tid. Som anledning till detta anfördes offrets vanmakt, hänsynslösheten och råheten i själva handlingen, att gärningen tydde på ordentlig planering, samt att händelseförloppet var utdraget och uppvisade spår av känslökyla. I HovR:n var man rörande överens med TR:n om att gärningsmannen gjort sig skyldig till mord och det på ett sådant vis att ett tidsobestämt fängelsestraff ansågs lämpligt. Frågan rörde snarare huruvida han alls kunde dömas till ett fängelsestraff. Något som rätten tillslut kom fram till att han kunde och fastställde underrättens dom.

I **B 136-05** hänvisade TR:n återigen till en samlad bedömning i påföljdsfrågan. Med tanke på att brottet inte verkade planerat utan hastigt påkommet, att rätten inte tyckte sig kunna spåra någon hänsynslöshet eller råhet utöver det vanliga, samt att Glenn L. Befann sig i en psykisk stressreaktion beslöts att påföljden skulle bli tio års fängelse. HovR:n delade inte TR:ns mening i detta fall utan ansåg tvärtom att gärningens utförande visade på planering, att händelseförloppet måste ha varit utdraget, att våldet framstod som besinningslöst, liksom att offret var skyddslöst och uppfyllt av dödsångest. Rätten framhävde också att våldet var riktat mot en tidigare närstående kvinna i hennes egna hem, med ett minderårigt (dock sovandes) barn närvarande. Att Glenn L. mått psykiskt dåligt var enligt HovR:n inte skäl nog att bestämma påföljden till endast tio års fängelse. Därför dömdes den tilltalade till livstids fängelse.

I domskälen till det mål som senare i HovR:n fick målnummer **B 2075-04** diskuterade TR:n de sk. billighetshänsynen ganska utförligt. Först konstaterades att bestämmelsen i BrB:s 29 kap 3 § 1 st 2 p var tillämplig. Torsten K:s psykiska störning ansågs ha påverkat hans förmåga att kunna kontrollera sitt handlande så starkt att straffet kunde lindras en aning. Med gärningsmannens relativt höga ålder i åtanke ansågs även 29 kap 5 § 1 st 6 p tillämplig. Eftersom gärningsmannen ifråga var i 70-års åldern och fallet aktualiserade ett långt fängelsestraff (d v s inte bara några månader, utan många år av ett liv) och ett straff av sådan längd kunde tänkas drabba honom onödigt hårt i förhållande till en yngre tilltalad beslöts att de särskilda skäl som krävs för en strafflindning förelåg. Däremot beaktade inte rätten hans vacklande fysiska hälsotillstånd. Efter en samlad bedömning dömdes Torsten K. till sju års fängelse. HovR:n fastställde TR:ns dom, men påpekade också att en yngre och friskare person hade dömts till fängelse på obestämd tid för brottet ifråga.

NJA 2007 s. 194 är kanske ur denna aspekt det mest intressanta fallet. I TR:ns domslut fokuserades på att gärningsmannen givit sig på en sovande, närstående kvinna som dessutom var mor till två av hans barn, att barnen (även styvsyskonen) befunnit sig i rummen intill och att han både använt sig av kniv och strypning. Allt som allt gav det intrycket av ett ytterst våldsamt och hänsynslöst handlingssätt och påföljden bestämdes därför till fängelse på livstid. HovR:n var inte ense med TR:n i just denna fråga. Domstolen lade vikten vid att händelseförloppet var relativt snabbt och att offret förmodligen inte hann uppfatta vad som skulle komma att ske. Dessutom antogs den psykiska krisen som gärningsmannen genomgick förmodligen inte ha saknat betydelse för skeendet. Ett 10-årigt långt fängelsestraff bedömdes därför vara en lämplig påföljd. I HD bekymrade man sig snarast över livstidsstraffets utveckling. Statistiskt hade (som nämnts ovan) antalet livstidsstraff – och då särskilt påfallande beträffande mord på närstående – ökat markant, t.o.m så pass att det utdömdes oftare än tidsbestämda straff. Dessutom var det inte bara antalet som ökat, utan även livstidsstraffets längd. Fram till 1993 tidsbestämde straffen genom nåd till omkring 12-16 års fängelse. Därefter har domar på livstids fängelse omvandlats till mellan 18 och 25 års fängelse. Domstolen beslöt med anledning av detta och att mord avser fall av uppsåtligt dödande som inte kan rubriceras som dråp eftersom de inte är att betraktas så som mindre grova brott att livstidsstraffet bör förbehållas de allra allvarligaste mordfallen. Bara det faktum att mordet i det aktuella fallet begåtts med kniv mot en skyddslös närstående i hennes hem motiverade inte ett fängelsestraff på livstid. Så inte heller den samlade bedömningen. HD fastställde således HovR:ns dom.

4 De som blev kvar

Naturligtvis ligger betoningen i denna uppsats på brottet som sådant och på mannen som gärningsman och dömd. Kvinnan syns som offer, men saknar ofrånkomligen framtid ur denna synvinkel. De som emellertid inte saknar framtid och som trots allt förtjänar att nämnas är de som blev kvar och som drabbades brutalt och oförtjänt; de anhöriga och kanske framförallt de barn som ibland finns med i bilden. I litteraturen, både den vetenskapliga och den skönlitterära, känns barnen nästan bortglömda av någon anledning.¹⁵² Sedan 1993 i praxis¹⁵³ och 2002 i lagstadgad form¹⁵⁴ har de anhöriga dock rätt att söka skadestånd av den som bragt den närstående om livet. Det är måhända en klen tröst, men kan ändå vara av symbolisk och ekonomisk betydelse. För minderåriga barn väcks också frågan omkring den dagliga omvårdnaden och den rättsliga vårdsnaden, något som inte framstår som helt enkelt i en situation där barnet/barnen i praktiken förlorar båda sina föräldrar och den ene bär skulden för detta.

4.1 Skadestånd

”Fattar långsamt beslutet om att försöka få ett skadestånd av mördaren. Alla pengar jag lagt ned på terapi. Men sedan finns det något som kallas psykiskt lidande och det ska också räknas med. Det blir så absurt. Hur ska jag kunna mäta smärtan jag känner? I pengar.

Ska jag mäta den tid sorgen tar? Alla gånger som jag tänker på henne med saknad och sorg. Alla gånger jag gråter och vill gråta men kan inte.

Hur hög timpenning ska i såna fall lidandet ha? (”Hög!” hör jag mamma ropa. ”Ge den jäveln!”)

Det visar sig bli en långdragen process. Jag vill byta advokat och de olika instanserna gör sitt bästa för att försvåra och förlänga. Som om det inte var svårt nog.”¹⁵⁵

Under en sensommarnatt 1988 dödades Petra Ö:s mamma av en man med vilken mamman av och till under närmare ett år haft ett förhållande. Mannen hade i ett berusat tillstånd misshandlat henne besinningslöst tills hon dog av

¹⁵² Det har förslagits att avsaknaden, åtminstone inom skönlitteraturen kan hänga samman med dels att barn historiskt inte tillmäts särskilt stort intresse och värde, dels att det är lätt att ryckas med av de svallande känslor – svartsjukan, ilskan, hatet och passionen – som de vuxna ger uttryck för. Även om många skulle hävda att dödligt våld mot kvinnor i nära relationer snarare har med kontroll, än passion att göra. Se Hendriks, J.H., Black, D och Kaplan, T. *When Father Kills Mother; Guiding Children through Trauma and Grief*, London, 1993. s. 1f.

¹⁵³ NJA 1993 s. 41 I och II.

¹⁵⁴ Skadeståndslagen 5 kap 2 § 1 st 3 p.

¹⁵⁵ Utdrag ur Östergren, P. *Att komma till ro med det allra värsta*, Danmark, 1998. s. 132.

en sönderslagen lever. Petra - som då var i 20-års åldern - hade ett nära, men komplicerat förhållande till modern, främst på grund av dennas mångåriga alkoholberoende. Vid underrättelsen om mamman plötsliga död och kanske framförallt sättet hon dog på hamnade Petra i ett chocktillstånd med åtföljande mardrömmar, självmordstankar och koncentrationssvårigheter. Hon klarade inte längre av att fortsätta sina universitetsstudier och eftersom hon var så pass illa därän ansågs det att svensk sjukvård faktiskt inte hade resurser nog att hjälpa henne. Tillslut bekostade hon själv en vistelse på ett behandlingshem i U.S.A och fortsatte därefter med en långvarig terapi hemma i Sverige. Tio år efter moderns död bestämde hon sig för att begära skadestånd av gärningsmannen.¹⁵⁶

Vid tiden för brottet hade detta inte alls varit möjligt. Även om HD och Svea HovR vid två undantagstillfällen¹⁵⁷ bifallit en ansökan om skadestånd för depression och svårt psykisk chock, då de anhöriga varit närvarande vid brottstillfället, så intog domstolarna en mycket restriktiv inställning den den typen av skadestånd. Det finns ett utförligt rättsfall från slutet av 1970-talet (NJA 1979 s. 620) där skälen till domstolarnas ovillighet att döma ut skadestånd till närstående framgår ganska tydligt. En vuxen dotter sökte skadestånd efter det att hennes mor dödats av sin fästman och hon drabbats av en depression som lett till sjukskrivning och inkomstbortfall. Svenska försäkringsbolags riksförbund framförde i ett yttrande den uppenbara risken för missbruk, de eventuella svårigheter som skulle uppkomma vid begränsningen av dem som verkligen skulle kunna anses vara skadelidande och berättigade till ersättning, samt viss problematik kring avgränsandet av ersättningsgilla skadesituationer. Det som emellertid främst tycks ha vållat återhållsamhet hos både ovan nämnda riksförbund, Sveriges advokatsamfundets styrelse och domstolarna var orsakssammanhanget. En person som inte var närvarande vid offrets död och sedan försjuncker i en depression måste på något vis kunna bevisa en adekvat kausalitet mellan den närståendes bortgång och dennes egen psykiska ohälsa. Styrelsen ansåg förvisso att det möjligtvis i fall som detta fanns skäl att sänka adekvanskravet, men domstolen biföll inte talan eftersom dottern vistats på en annan ort när hennes mor dödades och således inte berörts direkt av gärningsmannens handling.

14 år senare ändrade HD praxis på området genom pleniavgörandena NJA 1993 s. 41 I och II. I dessa rättsfall konstaterade domstolen att psykiska besvär hos de efterlevande och närstående måste anses vara en *typisk* och *näraliggande* följd när person dödas genom en *uppsåtlig* handling. Utöver att det ansågs vara en naturlig följd av en sådan underrättelse så såg rätten starka billighetsskäl för att den sortens besvär ersätts med skadestånd. Domstolen utgick från allmänt tillämpade normer (Trafikskadenämndens hjälptabeller för bestämmande av ersättning för sveda och värk) och ett skadestånd om 25 000 kr utgick till var och en av de skadelidande. Detta

¹⁵⁶ RH 2002:10.

¹⁵⁷ För ytterligare information se NJA 1971 s. 78 och Svea hovrätts dom 13 sep 1976 nr.12 DT 25.

belopp kom sedan att närmast uppfattas som ett schablonbelopp som bör delas ut i fall som dessa, även om det är oklart om det var rättens avsikt och att denne i åtminstone det första av de två pleniavgörandena faktiskt av processuella skäl omöjligt kunde ha dömt ut ett högre belopp.

1996 valde HD att ge en ännu större möjlighet till ersättning för psykiska besvär uppkomna i samband med en närståendes oväntade och brutala bortgång genom att även låta det utgå i fall som rörde grov vårdslöshet som låg nära ett uppsåtligt handlande (se NJA 1996 s. 377). Vad gäller ersättningens storlek bestämdes den till 30 000 kr till var och en av de anhöriga, utan närmare diskussion.

Sedan den 1 januari 2002 har nära anhöriga till en person som förlorat livet genom en skadeståndsgrundande handling fått en lagreglerad¹⁵⁸ rätt till skadestånd för sveda och värk – och då framförallt psykiska besvär – som de drabbats av till följd av dödsfallet. Besvären måste emellertid vara medicinskt påvisbara. I NJA 2000 s. 521 tycks HD dock redan ha infört en slags bevislättning vad gäller den medicinskt påvisbara effekten. Domstolen framhöll särskilt att döden kommer oväntat och chockartat, att det faktum att den nära anhöriga bragts om livet genom ett allvarligt brott gör påfrestningen om möjligt ännu större, att det ligger i sakens natur att en sådan händelse för med sig psykiska besvär utöver känslor av sorg och saknad och att man därför utan vidare utredning kan fatta beslutet om ersättning för såvida denna enbart gäller sveda och värk, liksom ersättning för inkomstförlust. Denna bevislättning finns även omnämnd i förarbetena¹⁵⁹ till lagen.

Så såg praxis ut på området när Petra Ö. beslöt sig för att söka ersättning för alla sina terapiutgifter och skadestånd för sveda och värk och sådan var lagen innan det slutliga avgörandet fattades. Den man (Ö.Ö.) som långt tidigare dömts för mordet på hennes mor invände genast att det inte fanns någon påvisbar skada och att den nuvarande rättskipningen inte kunde ges retroaktiv verkan. Dessutom menade han att – om det trots allt skulle kunna anses finnas en påvisbar skada – så var den i varje fall inte kausal eftersom den funnits sedan långt tidigare och snarare hade sitt ursprung i det problematiska förhållandet mor och dotter emellan. Utöver detta ansåg han att den vård som Petra Ö. fått utomlands under inga omständigheter kunde vara ersättningsgill. TR:n konstaterade emellertid utan större omständigheter att offrets dotter utan tvekan drabbats av en skada som yttrat sig i ett långvarigt psykiskt lidande och att denna skada var kausal till det begångna mordet. Dessutom stod det klart att när det gäller frågan om retroaktivitet så görs bedömningen utifrån gällande praxis vid tiden för domstolens avgörande av målet och en ersättning var således möjlig att döma ut. Angående behandlingarna utomlands ansåg rätten att det var klarlagt att den vård hon faktiskt behövde inte stod att finna i Sverige och därför var även dessa omkostnader ersättningsgilla. Ö.Ö. förpliktigades att

¹⁵⁸ Skadeståndslagen 5 kap 2 § 1 st 3 p.

¹⁵⁹ Prop. 2000/2001: 68 s. 30, 36f.

utge ett skadestånd om sammanlagt ca. 153 000 kr, varav 75 000 motsvarade ersättningen för psykiskt lidande.

HovR:n var i de flesta avseenden överens med TR:n, men valde att sänka beloppet för ersättning för sveda och värk en aning. Domstolen hänvisade till att bevis i form av läkarintyg eller sjukskrivning (Petra Ö. var under denna tid arbetslös) saknades. Även om HD i NJA 2000 s. 521 måste ha anses infört en bevislättning i fall som dessa så gäller den bara upp till schablonbeloppet om 25 000 kr. I brist på intyg och liknande gjorde rätten emellertid istället en uppskattning av den akuta sjuktiden, baserad på Petra Ö:s egna uppgifter och den information som framkommit av den terapeut som behandlat henne under en längre tid. Med utgångspunkt i Trafikskadenämndens hjälptabeller bestämdes sedan skadeståndet till 50 000 kr. istället för 75 000. Vad gällde kostnaderna för behandlingen i U.S.A gjorde HovR:n samma bedömning som TR:n och sammanlagt fann domstolen Ö.Ö. skyldig att utge ca. 128 000 kr. i skadestånd till Petra Ö.

Tilläggas kan att HD två år efter detta avgörande öppnade upp för möjligheten att höja schablonbeloppet. I NJA 2004 s. 26 framhölls att det dåvarande schablonbeloppet framstod så som alldeles för lågt. HD hade noterat att de lägre rätterna kommit att bli något generösare vad gällde ersättningsbeloppens storlek under de senaste åren, men eftersom lagstiftaren valt att reglera den här typen av ersättning för skada som en ersättning för personskada i form av sveda och värk så måste man ta samma normer till utgångspunkt för beräkningen av ersättningen. Detta även om beloppet i detta sammanhang kan upplevas som alltför smått.

25 000 kr. motsvarade vid avgörandet av ovan nämnda fall en akut sjuktid på ett år med annan vård än sjukhusvård och domstolen kunde inte se skäl nog att höja den schablonmässigt bestämda ersättningen för de psykiska besvär som kan uppkomma i samband med ett skadestandsgrundande dödsfall i *allmänhet*. Däremot fann rätten giltiga skäl att dubbla schablonbeloppet i fråga om *uppsåtligt* dödande. Detta eftersom det ansågs rimligt att tillämpa olika schabloner beroende på omständigheterna; att gärningens beskaffenhet kan vara av betydelse för skadans intensitet och att följderna för anhöriga i allmänhet blir allvarigare vid uppsåtliga brott än när den som orsakat skadan bara varit vårdslös.

Det finns naturligtvis andra metoder för att mäta "lidandets timpenning", bl.a. ett variant som använts i England. Ett barn som förlorat sin ena förälder kan vända sig till the Criminal Injuries Compensation Board för att få en ekonomisk skadeersättning. I ett fall fick exempelvis tre syskon helt olika summor, för kompensationen grundades på antalet år som barnet skulle vara utan sin mors vård, fram till 18-årsdagen. Alltså fick den lilla ettåringen högst ersättning, emedan mellanbarnet och det äldsta syskonet fick lägre summor. Även om det finns en tydlig logik i beräkningarna så har systemet kritiserats, för det skulle ju kunna hävdas att den äldste sonen, som faktiskt bevittnade mordet och därefter drabbats av post-traumatiskt stress borde ha fått en högre ersättning. Eller kanske är det mellanbarnet som lidit mest; han

som inte blev av med mardrömmarna och som var gammal nog att förstå, men alldeles för ung för att förstå. Om det nu alls borde göras någon skillnad.¹⁶⁰

Kortfattat kan nämnas att i flera av de rättsfall som gått igenom tidigare för löpande jämförelser diskuteras inget eventuellt skadestånd, men det är möjligt att det har ett samband med att fallet antingen är för gammalt (som **NJA 1989 s. 97**) eller att det helt enkelt inte fanns någon som sade sig emot. I **NJA 2002 s. 116** tilldelades föräldrarna 25 000 kr vardera, helt utan invändning. Inte heller i **NJA 2007 s. 194** finns annat än medgivande av yrkandena på skadestånd. Storleken på skadeståndet var emellertid uppe till diskussion i **B 136-65** eftersom de tre barnen önskade tilldelas 100 000 kr var, men TR:n fann inga skäl att avvika från **NJA 2004 s. 26** och preciserade att i ett schablonbelopp räknas många omständigheter in, både mindre och mer ömmande än i detta fall och att det är så det är tänkt att vara. Det hade krävts en utredning av speciella omständigheter¹⁶¹ för att möjliggöra en höjning av beloppet. I HovR:n konstaterades samma sak, även om det fanns två skiljaktiga som ansåg 65 000 kr så som en lämplig summa. I **B 2339-63** behandlades saken bara flyktigt eftersom gärningsmannen bestreds ansvarsyrkandena, även om han inte ifrågasatte beloppen om han skulle anses skyldig. Han fanns skyldig och således tilldelades de vuxna barnen 50 000 kr vardera.

4.2 Vårdnad och omhändertagande

Petra Ö. var vuxen och utflugen ur föräldrahemmet sedan flera år tillbaka när hennes mor bragdes om livet, men Mikael Rying har gjort en uppskattning utifrån de förundersökningar som låg till grund för hans första utredning (1990-1996) och kommit fram till att minst 10 st. barn under 15 år blir moderslösa varje år.¹⁶² Så vad händer med dessa barn, när deras mamma avlidit och deras pappa befinner sig i fängelse eller på en vårdinrättning för att just berövat dem henne?

I situationer som dessa måste barnen naturligtvis omhändertaras omedelbart. Om de sedan sker i socialnämndens regi genast eller hos de närmaste anhöriga beror i mångt och mycket på familjesituationen. Den 3-åriga lilla flicka som figurerat i ett medieomsusat fall från 1999 och som även diskuterades i JO's ämbetsberättelser (2001/02 s. 204) togs t.ex. från första stund omhändertas av sina farföräldrar som bodde i närheten. Hon kom att

¹⁶⁰ Hendriks, J.H., Black, D. och Kaplan, T. (1993) a.a. s. 147.

¹⁶¹ I ett fall avgjort i Svea Hovrätt, B 6099-05, höjdes emellertid beloppet till 75 000 i just detta fall med hänsyn till att mamman dödats inför de små barnen och att de sedan lämnats i hemmet tillsammans med hennes döda och sargade kropp.

¹⁶² Mårtensson, M. Aftonbladet Kvinna, 2001-02-21, s. 30f.

stanna där en längre tid eftersom fadern ihärdigt nekade till brottet och rättsprocessen drog ut på tiden. Det var först när det stod klart att han skulle komma att tillbringa de följande 10 åren i fängelse som en verklig utredning inleddes. Ett flertal släktingar, både på faderns och moderns sida, önskade ta hand om barnet, men hon placerades tillslut i ett utomstående familjehem. Skälet till att hennes och den övriga släktens situation alls togs upp av JO var att flera av den bortgångna mammans släktingar ansåg att möjligheterna för att flickan skulle kunnats placeras hos dem, i enlighet med anhörigsprincipen, inte utretts nog emedan de berörda på pappans sida menade att utredningen präglats av partiskhet gentemot mammans släktingar. Ovan nämnda anhörigsprincip står att finna i 6 kap. 5 § SoL och stadgar att man vid placering av ett barn utanför dennas föräldrahem i första hand ska överväga om någon anhörig eller annan närstående kan ta emot barnet. Med andra närstående menas sådana som grannar, tidigare familjehem för barnet, kontaktfamiljer och andra som personer som haft nära kontakt med barnet utan att vara släkt med honom eller henne. Att låta barnet stanna i ett släktinghem kan vara en god idé av flera skäl; det kan underlätta kontakten mellan barnet och föräldrarna/föräldern emellan, barnet slipper slitas upp ur sin invanda miljö och undviker att utsättas för alltför omvälvande förändringar. Dessutom får barnet på så vis bli kvar i samma kulturella, religiösa och språkliga miljö. I detta fall ansågs det dock inte vara det bästa¹⁶³ för barnet att placeras varken hos sina släktingar på faderns eller moderns sida, främst p.g.a. den avoga inställning som rådde släktingarna emellan och som påverkade barnets förhållande till dem allihop på ett negativt vis. Det var således varken någon direkt olämplighet hos släktinghemmen eller bristande utredning – för socialnämnden ansågs ha uppfyllt kraven på övervägande genom hembesök och samtal – som gjorde att flickan fick omhändertas av utomstående. Barnet hamnade tillslut hos ett något äldre par som hade goda förutsättningar att komma överens med släktingarna. Geografiskt sett var de bosatta ungefär mittemellan de båda släkterna och flickebarnet har enligt uppgift rotat sig och anpassat sig väl.¹⁶⁴

Utöver den tidigare omnämnda anhörigprincipen finns ytterligare två principer att beakta vid en familjehemsplacering; nämligen återföreningsprincipen och närhetsprincipen. De tre principerna är av betydelse och återfinns både i den svenska sociallagstiftningen och i Europadomstolens praxis.¹⁶⁵ Närhetsprincipen går att utläsa av 6 kap. 1 § 3 st. i SoL som stadgar att eftersom barnets kontakt med hemmiljön är viktig så ska vården utanför hemmet utformas så att den främjar denna kontakt. Detta medför att vården ska förläggas så nära hemmiljön som möjligt. Principen är tillämplig oavsett om det är fråga om ett frivilligt eller ett tvångsgrundat omhändertagande. Skulle närhetsprincipen stå i konflikt med andra principer så får den förbises. Man bör exempelvis inte ta hänsyn till närhetsprincipen om det för barnets bästa är lämpligare att vården sker

¹⁶³ Om barnets bästa-bedömning se 1 kap. 2 § SoL.

¹⁶⁴ JO's ämbetsberättelse 2001/02 s. 204. Mattsson, T. *Barnet som subjekt och aktör. En rättslig studie om barn i familjehem*, Uppsala 2006, s. 115ff.

¹⁶⁵ Mattsson, T. (2006) a.a. s. 109.

längre bort från det egna hemmet och att acceptera en försämrad vård för närhets skull är heller inte aktuellt. Vad gäller återföreningsprincipen så är den liksom närhetsprincipen tillämplig på fall som berör både frivillig och tvångsgrundad vård. Således är utgångspunkten att man alltid ska eftersträva en återförening mellan barnet och dess föräldrar/förälder. Allt inom möjligheternas gränser givetvis. För att underlätta en återförening får föräldrarna ta en relativt aktiv roll i vården av barnet, med en möjlighet att påverka dennas/dennes situation och ta del i själva arbetet. Förutom den begränsning som de faktiska förhållandena sätter för en återförening så finns det en uttalad begränsning, uttryckt i 6 kap. 8 § 2 st. SoL och den för tvångsomhändertaganden motsvarande 13 § 4 st. LVU. Regeln finns still för att skydda barn som blivit kvar i vården en längre tid och vars förutsättningar för att återförenas med en eller båda sina föräldrar får anses som dåliga. Har ett barn varit familjehemsplacerat i mer än 3 år ska socialnämnden överväga om det finns anledning att ansöka om en överflyttning av vårdnaden. I sådana fall får principen ge vika för att barnet har rätt till en trygghet och kontinuitet. Det måste emellertid vara uppenbart att en sådan överflyttning är vad som är bäst för barnet.¹⁶⁶

En överflyttning av vårdnaden, återföreningsprincipen till trots, kan också aktualiseras på ett tidigare stadium om utifall att föräldern/föräldrarna brsiter i omsorgen på ett sätt som medför bestående fara (se 6 kap. 7 § FB). Denna bestämmelse kan t.ex. användas i situationer där en förälder dödat eller försökt döda den andra föräldern eller i fall som berör sexuella övergrepp. Normalt sett brukar socialnämnden väcka talan om överflyttning när barnet börjar känna sig hemma i sitt familjehem och det finns en person som lämpligen kan utses till ny vårdnadshavare, någon som kan ge barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran.¹⁶⁷

Det finns bl.a. ett lite äldre, men ändå fortfarande belysande rättsfall, **RH 1990:127**, där en dråpdömd förälders rätt att behålla vårdnaden om sina två små barn var uppe till avgörande. Familjens historia framstår som brokig och de sociala myndigheterna var bekatat med familjens situation sedan tidigare. Barnens mamma hade redan barn som av olika skäl omhändertagits, men föräldrarna tycks ha kunnat ta hand om de gemensamma barnen även om fadern enligt uppgift missbrukade alkohol periodvis. Åtminstone verkar det ha fungerat fram tills den 26 augusti 1986 då mannen knivhögg sin hustru till döds i barnens närvaro. Barnen placerades till en början på ett barnhem, för att så småningom inskolats i ett familjehem. Några år senare, när frågan om vårdnaden togs upp i TR:n konstaterades att även om ingenting tydde på att Karl-Erik A. försummat barnen tidigare på ett sådant vis att han skulle ha frantagits vårdnaden så fick han anses olämplig som vårdnadshavare i och med att han berövat sin hustru och tillika barnens mor livet. Därför utsågs istället en särskilt förordnad vårdnadshavare. I HovR:n betonades att Karl-Erik A. både

¹⁶⁶ Mattsson, T. (2006) a.a. s. 114f.

¹⁶⁷ *Om barnet behöver ny vårdnadshavare*, Handbok för handläggning, Socialstyrelsen, Lindsberg 2006, s. 19. Samt prop. 2005/06:99 s. 44.

berövat sin hustru livet och barnen sitt hem och båda sina föräldrar eftersom han genom att begå gärningen satt sig själv ur stånd att ta hand om barnen under en lång tid. Med tanke på vårdnadshavarens grundläggande skyldigheter så hade Karl-Erik A. bröstut i omsorgen av sina barn. Dessutom framgick det av uppgifter i barnpsykologernas utlåtanden att bristerna i omsorgen fortfarande utgjorde en bestående fara för barnens utveckling och hälsa. HovR:n drog följaktligen samma slutsats som den undre rätten; att vårdnaden borde utövas av en särskilt förordnad vårdnadshavare.

Det händer förstas att det här systemet kritiseras också. Fram till dess att en överflyttning skett gäller som synes de vanliga reglerna kring en förälders bortgång. Är båda föräldrarna vårdnadshavare så behåller den kvarlevande föräldern automatiskt vårdnaden. Skulle denna inte ha vårdnaden, men önskar få den, så finns möjligheten att ansöka om den i TR:n. Alltså kvarstår vårdnaden tills vidare hos pappan om han hade den sedan tidigare och han har således en viss bestämmanderätt över barnet, trots att han är frihetsberövad och faktiskt begått ett grovt brott som också drabbat barnet mycket hårt.¹⁶⁸ ”Helt fel” menade Isabel, 25 år, som tio år tidigare förlorat sin mamma och vars pappa åtminstone haft vårdnaden till en början. Vad som hände sedan visste hon inte. Hon ansåg att det var hennes fosterfamilj som bestämde och att det skulle förhålla sig på det viset. Man kan liksom Inger Åman, en av initiativtagarna för Riksorganisationen för anhöriga till våldsdödade, hävda att pappan genom att ha dödat mamman helt enkelt förverkat sin rätt som vårdnadshavare. Eller som Börje Svensson, psykoanalytiker och representant för Rädda Barnen, uttryckte det; att pappan avråder sig ”föräldrarätten” till barnen i samma stund som han tar livet av mamman. Dock påpekade han det viktiga i att inte frånta barnet ”barnarätten” till pappan. Ett umgänge efter en sådan händelse ska ske på barnets villkor, om barnet alls vill träffa sin pappa.¹⁶⁹

Umgänget mellan barn och föräldrar efter en familjehemsplacering finns delvis reglerat i FB, SoL och LVU. Enligt 6 kap. 15 § 1 st. FB ska barnet ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med. Det är tydligt markerat att umgänget i första hand är till för barnet och att det är barnets¹⁷⁰ intressen och behov som ska vara avgörande. Någon plikt för barnet att umgås med sina föräldrar finns faktiskt inte. Inte heller har föräldern någon absolut rätt att umgås med barnet. 6 kap. 2a § FB påminner om att barnets bästa alltid ska vara vägledande i sådana här frågor. Ibland förhåller det sig så att det bästa för barnet är att inget umgänge alls kommer till stånd, eller att så inte sker förrän barnet har uppnått en mogen ålder. Sådant kan t.ex. vara fallet om föräldern gjort sig skyldig till övergrepp på barnet. Inför avgörandet i en fråga om umgänge är det även, i överensstämmelse med 6 kap. 2b § FB, möjligt att ta hänsyn till barnets

¹⁶⁸ Regler kring vårdnad och förälders bortgång finns i 6 kap. 9 §, 10 kap. 3, 11 §§ FB. Se även Molin, A. *Föräldraboken – reglerna för dig som har barn*, Uppsala 2006, s. 48f.

¹⁶⁹ Mårtensson, M. (2001) a.a. s. 30f.

¹⁷⁰ Mål T 7871-05, avgjort i Svea Hovrätt, är ett exempel på när en förälder som knivhuggit barnens moder till döds nekats umgänge eftersom barnen ifråga var skrämde och mårde dåligt av bara tanken.

vilja, i den utsträckning det ter sig riktigt med tanke på barnets ålder och mognad.¹⁷¹ I rättspraxis har det vuxit fram en 12-årsgräns som innebär att man inte bör besluta om umgänge om ett barn som är 12 år och/eller har motsvarande en 12-årigs mognad starkt emotsätter sig detta eller uppvisar rädsla inför det.¹⁷² Under själva placeringen ansvarar socialnämnden för att främja kontakten mellan föräldrar och barn (se 6 kap. 1 § 3 at. SoL och 14 § LVU), men om en vårdnadsöverflyttning genomförs faller istället ansvaret för barnets behov av umgänge på de nya vårdnadshavarna och barnets föräldrar, vilket går att utläsa av 6 kap. 15 § 2 st FB.¹⁷³

¹⁷¹ *Om barnet behöver ny vårdnadshavare*, a.a. s. 92.

¹⁷² Mattsson, T. (2006) a.a. s. 177.

¹⁷³ *Om barnet behöver ny vårdnadshavare*, a.a. s. 92f.

5 Sammanfattande analys

Det finns saker som framstår som ganska klara i sammanhanget; antalet kvinnliga offer, den historiska minskningen, de statistiskt grundade kriminologiska fakta som presenterats kring personalia, motiv, metod, det höga antalet psykiskt störda gärningsmän, vad som utmärker påföljdsutfallet och skadeståndsmöjligheterna. Sedan finns det andra saker som är värda att funderas över, som huruvida det i grund och botten handlar om manligt kontrollbehov eller inte och om förfarandet vid omhändertagandet av de eventuella barnen är det bästa även om intentionerna inte alls ifrågasätts.

Tillslut finns det ting som behöver analyseras, som de åtta utvalda rättsfallen som följt med under en stor del av redogörelsen. Efter att ha brutit ned dem i ett antal mindre pusselbitar är det nu dags att foga ihop dem och om möjligt dra några slutsatser. De omständigheter som framkommit kring brotten stämmer ofta med det som framstår som typiskt i fall av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer. Gärningsmännen, liksom brotten är ibland typiska, men inte för den skull stereotyper. Dessutom finns det både inressant likheter och avvikelser.

Om en genomsnittlig ålder på omkring 40 år, utländsk härkomst (som är överrepresenterad, men inte inte dominerande), en närmast låg socioekonomisk status, avsaknad av alkoholintag och tidigare misshandel och/eller hot (som trots att det dokumenterats i ca 40 % av fallen, tros vara högre) får anses typiskt så är **NJA 1994 s. 310** och **NJA 1998 s. 162** representativa. **RH 2002:30** är även det speglade, med den skillnaden att både offer och gärningsman syns ha svensk bakgrund. **B 136-05** påminner i detta avseende mycket om nyss nämnda rättsfall, men det saknas helt spår av tidigare våld och/eller hot och möjligen avviker det också ur den aspekten att gärningsmannen sagt sig ha problem med alkohol under tiden innan brottet. **NJA 1989 s. 97** och **NJA 2002 s. 116** skiljer ut sig något p.g.a. de inblandades, i detta sammanhang, ungdom och i **NJA 1989 s. 97:s** fall bör dessutom noteras att det inte finns några tecken på förutvarande misshandel och/eller hot. **B 2075-04** i sin tur avviker främst p.g.a. det motsatta förhållandet, gärningsmannens och offrets relativa höga ålder. De, liksom paret i efterföljande rättsfall, var även svenskar, men återigen, svenskar dominerar undersökningen. **NJA 2007 s. 194** är förmodligen det mest atypiska fallet. Det utmärker sig för sambornas tillsynes välordnade förhållanden, avsaknaden av något som helst tidigare våld och/eller hot, samt en viss åldersskillnad. Intressant nog visade sig att i 6 av de 8 fallen var de berörda separerade och i de övriga 2 var de sambos, vilka framförts som riskgrupper. Någon form av förföljelse kunde däremot endast läsas ut av **B 2075-04** och **RH 2002:30**.

Hälften av fallen (**NJA 1994 s. 310**, **RH 2002:30**, **B 136-05** och **NJA 2007 s. 194**) utspelade sig på den statistiskt absolut vanligaste platsen – i hemmet. Slående nog var paren i två av dessa fall (**RH 2002:30** och **B 136-05**) separerade, men gärningsmannen har ändå skaffat sig tillträde till offrets bostad under tiden ifråga. De övriga rättsfallen – **NJA 1989 s. 97**, **NJA 1998 s. 162**, **NJA 2002 s. 116** och **B 2075-04** – utmärker sig emellertid inte eftersom de alla inträffade i närheten av hemmet, barnens dagis eller offrets arbetsplats. Det är tillfället som gör tjuven och förmodligen gäller detsamma gärningsmannen. Apropos tillfällen är det något med tillvägagångssätten som förbryllar i en del av fallen. Det vanligaste vapnet är som bekant kniven; ett medel som är lätt tillgängligt i ett hem. Att en kniv användes i **NJA 2007 s. 194** var ganska följdriktigt. Likaså i **NJA 2002 s. 116**, för de befann sig trost allt i ett kök, om än på den gemensamma arbetsplatsen. Vad gäller de andra två fallen, **NJA 1989 s. 97** och **NJA 1998 s. 162**, så användes förvånansvärt nog medhavda knivar. I de tre ytterligare fall som tog plats i hemmet använde sig gärningsmannen av ren handkraft (strykning, som är den näst vanligaste metoden), någon slags våld följt av hängning och slutligen en yxa. **B 2075-04** är särskilt på så vis att gärningsmannen använde sig av sin bil för att ta livet av kvinnan.

Motiven är för det mesta svåra att sätta fingret på, såvida inte gärningsmannen själv uppger ett skäl till sitt handlande. Det är sällan man kan använda uttrycket solklart, men **NJA 1994 s. 310** är ett solklart fall av svartsjuka. Det som drev Benjamin A. (**NJA 1989 s. 97**) och F.A. (**NJA 2007 s. 194**) till att döda sin hustru, respektive sambo, var sannolikt en kombination av svartsjuka och separationsproblem. Svartsjuka, eller måhända det närliggande hämnd, tycks ha utlöst händelseförloppet i **B 136-05**. Gärningsmannen i **B 2075-04** hävdade envist att han var oskyldig och gav ingen som helst anledning till sitt agerande, men rätten utgick – antagligen med rätta – ifrån att det handlade om ett separationsproblem. Motiven bakom handlandena i **NJA 1998 s. 162**, **RH 2002:30** och **NJA 2002 s. 116** är något mer diffusa. Det skulle kunna vara svartsjuka, separationsproblem och/eller deras psykiska tillstånd. Alla åtta rättsfallen stämmer emellertid väl överens med statistiken.

Sammantaget är rättsfallen inte särskilt belysande vad avsevärt självmordsbenägenhet. Nästan 1/3 av gärningsmännen begår självmord eller försöker ta sitt eget liv i samband med dödandet av sin maka, fästmo, sambo eller flickvän. I endast ett av de studerade fallen, **NJA 1994 s. 310**, genomförde gärningsmannen ett försök till självmord. Låt vara att domstolarna inte fann det ha varit allvarligt menat. I **NJA 1998 s. 162** och **RH 2002:30** uttryckte de båda gärningsmännen vid något tillfälle en önskan att även ta sitt eget liv, utan att för den skull försöka. Den tilltalade i **B 136-04** hade gjort ett självmordsförsök en tid innan brottet, dock inte i samband med den aktuella händelsen. I **NJA 2002 s. 116** nämns att mannen inte längre såg något ljus i tillvaron, men någon önskan att faktiskt ända sitt liv tycks inte ha funnits. Inte heller i varken **NJA 1989 s. 97** eller **NJA 2007 s. 194** fanns några tecken på självmordsdrift. På det hela taget ger de dock ett

intryck av att vara psykiskt instabila individer. I samtilga åtta fall genomgick gärningsmannen en rättspsykiatrisk undersökning och de bedömdes allihop lida av någon form och grad av psykisk störning; ha befunnit sig i ett psykiskt undantagstillstånd eller en kris, visat instabila personlighetsdrag, eller drabbats av aggressiv demens.

Har man väl komstaterat att omständigheterna och gärningsmannen, inte helt och hållet, men ändå övervägande framstår som typiska för just dödligt våld mot kvinnor i nära relationer dyker frågan upp huruvida dessa relativt typiska brott följs av lika typiska påföljder. Det är emellertid en fråga som bör delas upp i tre delfrågor; var det vanligt att rättspsykiatrisk vård bedömdes vara den enda rätta lösningen? Dömdes majoriteten av gärningsmännen för mord? Och slutligen, blev fängelsestraffen särdeles långa? Den första frågan besvaras enklast genom att säga att även om samtliga gärningsmän bedömdes lida av någon slags psykisk störning så var rättspsykiatrisk vård endast aktuellt i två av fallen (**NJA 1998 s. 162** och **RH 2002:30**) och det var bara i det förra som den tilltalade faktiskt dömdes till detta. Den andra frågan följs av ett tydligt jakande. Varenda en av de tilltalade ansågs ha gjort sig skyldiga till mord. I tre av fallen – **NJA 1989 s. 97**, **NJA 1994 s. 310** och **NJA 2002 s. 116** – var HovR:n dock ense om att det var fråga om dråp. Svaret på den tredje frågan är att strafftiderna tycks ha följt den statistiska utvecklingen väl. Vad gäller de tre tidsmässigt tidigaste fallen, som var uppe till domstol mellan 1989 och 1998, blev domen konsekvent 10 års fängelse. Naturligtvis med undantag för de gånger som HovR:n valde att rubricera brotten som dråp och följaktligen bestämde påföljden till 6 respektive 8 års fängelse. Även i det något senare **NJA 2002 s. 116**, när trenden gått mot allt längre strafftider, dömdes gärningsmannen till ett 10-årigt fängelsestraff. Detta kan ha ett samband med att flera instanser övervägde att rubricera brottet som dråp och alltså inte fann det tillhöra de allvarligaste. I följande två hovrättsfall, **B 136-05** och **RH 2002:30**, dömdes de tilltalade till fängelse på obestämd tid och så hade även varit fallet i B 2075-04 om det inte hade varit för gärningsmannens höga ålder och dåliga hälsa. I HovR:n sades uttryckligen att hade det varit en yngre och friskare person som stått inför rätta för detta brott så hade denne dämpts till fängelse på livstid. Med hänsyn till billighetsskäl ansågs 7 års frihetsberövande vara en lämplig påföljd. I det sista av de utredda rättsfallen (**NJA 2007 s. 194**) uppmärksammade HD den dramatiska ökningen av livstidsstraff och valde att döma till ett 10 år långt fängelsestraff istället för ett livstidslångt, med motiveringen att de tidsbestämda straffen bör förbehållas de allra allvarligaste brotten och att varken den samlade bedömningen eller de faktum att mordet i detta fall begåtts med en kniv mot en skyddslös närstående i hennes hem inte motiverade ett fängelsestraff på livstid.

Så vad beaktade domstolarna vid avgörandet? Vid avgörandet av *brotsrubricering* togs ett flertal olika skäl för och emot en mindre grov rubricering (dråp) upp. Den tilltalades *psykiska störning* nämndes ofta som en möjlig förmildrande omständighet, förutsatt att fängelse som påföljd

fortfarande var aktuellt naturligtvis. För det mesta räknades detta emellertid inte som ett tungt vägande argument för en mildare rubricering. I ett av fallen (NJA 1994 s. 310) sades t.o.m. klart och tydligt att det i första hand borde vägas in i straffvärdet. Att gärningen framstod som *oplanerad* och/eller begåtts *i hastigt mod* (NJA 1989 s. 97, NJA 1994 s. 310 och NJA 2002 s. 116) kunde även det tala för att den samma skulle ses som mindre grov, men det var inte alltid som de olika instanserna var överens om huruvida en och samma gärning var kortvarig eller utdragen, om han haft tid att besinna sig eller inte.

Emot en mildare rubricering talade exempelvis omständigheter som att kvinnan varit *hjälplos* eller befunnit sig i en *skyddslös* situation. Detta är argument som återkom (NJA 1989 s. 97, NJA 1994 s. 310, NJA 2002 s. 116 och NJA 2007 s. 194), men som inte tycktes vara avgörande. Samma sak gällde *utsättande för svåra lidanden* och *stark dödsångest* (B 2075-04, NJA 1994 s. 310 och NJA 1989 s. 97). Huruvida den tilltalade hade visat prov på en *särskild grymhet* eller inte var av relativt stor betydelse framförallt i de tidigare fallen, men det är svårt att få grepp om vad denna grymhet skulle innefatta. HovR:N och HD var t.ex. i NJA 1994 s. 310 eniga om att stryppningen, trots att den inte varit helt kortvarig och att kvinnan sannolikt lidit av svåra smärtor och dödsångest, inte visade på särskild grymhet. Det gjorde däremot sättet som Benjamin A. knivhögg sin hustru till döds på. Det faktum att kvinnan varit *närstående* har i vissa fall nästan varit avgörande (HD:s domar i NJA 1989 s. 97, NJA 1994 s. 310 och HovR:ns dom i NJA 1998 s. 162), i några fall ingått i den samlade bedömningen (framgår av NJA 2002 s. 116, HovR:ns domar i B 2075-04 och NJA 2007 s. 194), i andra fall inte ansetts väga tillräckligt tungt (HovR:n i NJA 1994 s. 310) och i ytterligare fall inte nämnts (t.ex. TR:ns domar i NJA 1994 s. 310 och NJA 2007 s. 194, RH 2002:30, B 136-05 och HD:s dom i NJA 2007 s. 194). I sammanlagt tre av fallen (NJA 1998 s. 162, 2002 s. 116 och B 2075-04) nämndes *tidigare misshandel och/eller hot* om att döda som ett betydande argument.

Vad gäller *straffmätningen* verkar det onekligen som om domstolarna allt som oftast tagit hänsyn till den tilltalades psykiska ohälsa i de fall när denna inte inverkat på brottsrubriceringen. *Psykisk störning* nämns som förmildrande omständighet i NJA 1989 s. 97, NJA 1994 s. 310, B 2075-04, i TR:ns domslut till B 136-05 och i HovR:ns dom i NJA 2007 s. 194, vari gärningsmannen dömdes till ett tidsbestämt straff i samtliga fall. En annan omständighet som i vissa fall påverkat bedömningen i en mildare riktning var om brottet hade ett *kort förlopp* och verkade *oplanerat* (som i NJA 1989 s. 97, B 136-05:s tingsrättsliga domslut och HovR:ns dom angående NJA 2007 s. 194). Det med som en *utvisning* skulle kunna tänkas föra med sig beaktades i ett av fallen – NJA 1998 s. 162 – men det var i den instans där gärningsmannen dömdes till 10 års fängelse och inte till den rättspsykiatriska vård som blev HD:s slutgiltiga beslut. Hänsynstagandet till eventuella men är emellertid viktigt i det större sammanhanget, eftersom människor som skulle ligga i riskzonen för en utvisning i samband med en

sådan här dom är relativt väl representerade. För ett fängelsestraff på obestämd tid talade istället bl.a. omständigheter som att gärningsmannen visat tydliga tecken på *känslökyla* (**RH 2002:30**), att handlingen präglades av en uttalad *hänsynslöshet* (**RH 2002:30**, enligt TR:n i **NJA 2007 s. 194**) eller särskild *våldsamhet* (TR:ns dom i **NJA 2007 s. 194**). Att förloppet varit *utdraget* (**RH 2002:30**, Hovrättsdom **B 136-05**) talade också för ett högre straffvärde, liksom om gärningen verkade *planerad* på något vis, som exempelvis i **RH 2002:30** och HovR:ns dom **B 136-05**. Det faktum att den tilltalade givit sig på en *skyddslös, närstående* kvinna i *barnens närvaro* nämndes både i **B 136-05** och i TR:ns dom angående **NJA 2007 s. 194** som försvårande omständigheter. Detta preciserade, som tidigare påpekats, HD emellertid i nyss nämnda fall att det inte är tillräckliga skäl i sig för att döma en man till fängelse på obestämd tid.

Det mesta som har framkommit här cirkulerar kring brottet som sådant och mannen som gärningsman och dömd. Kvinnan har lämnats kvar ute i periferin eftersom hon ur denna synvinkel saknar framtid. Jag hoppas emellertid såklart att den här typen av våld inte är en orubblig rest, utan att den kommer att fortsätta att minska i takt med samhället och lagstiftningens utveckling och den ökade medvetenheten kring problemet. De som långt ifrån saknar framtid och minst av allt borde lämnas ute i periferin är barnen och även om ämnet endast lätt nuddats vid i denna redogörelse så är omhändertagandet av dem något som är oerhört viktigt och som berör. Måhända är det också något som förtjänar en egen uppmärksamhet och vidare undersökning.

Bilaga A

<Bilagans innehåll>

Litteraturförteckning

Offentligt tryck

JO's ämbetsberättelse 2001/02

Proposition 1990/91:58

Proposition 2005/06:99

Litteratur

Gillis, A.R., *Domesticity, Divorce, and Deadly Quarrels: an Exploratory Study of Integration-Regulation and Homicide* i *Critique and Explanation: Essays in Honor of Gwynne Nettler*, eds. Hartnagel, T. & Silverman, R. (1996) New Brunswick.

Hendriks, J.H., Block, D och Kaplan, T. (1993) *When Father Kills Mother; Guiding Children through Trauma and Grief*, London.

Kaspersson, M. (2000) *Dödligt våld i Stockholm på 1500-, 1700- och 1900-talen*, Stockholm.

Lindström, A. (1989) *Omsorg till döds I: Kvinnomisshandel*, JÄMFO-rapport nr 14, JÄMFO, Stockholm.

Mahoney, M., *Exit: Power and the Idea of Leaving in Love, Work, and the Confirmation Hearings* i *Gender, Crime and Feminism*, ed. Naffine, N. (1995) Dartmouth.

Makepeace, J. *Courtship Violence as Process: a Developmental Theory* i *Violence Between Intimate Partners: Patterns, Causes and Effects*, ed. Cardarelli, A.P. (1997) Boston.

McFarlane, J., Campbell, J.C. och Watson, K. (2002) *Intimate Partner Stalking and Femicide: Urgent Implications for Womens Safety*, i *Behavioral Sciences and the Law*, vol 20.

Mattsson, T. (2006) *Barnet som subjekt och aktör. En rättslig studie om barn i familjehem*. Vol 3. Uppsala.

Mårtensson, M. Aftonbladet Kvinna, 2001-02-21, s. 30 -

Olsson. M. (1996) *Våldsbrott*, Stockholm.

Polk, K. (1994) *When Men Kill: Scenarios of Masculine Violence*, Hong Kong.

Polk, K. *Masculinities, Femininities and Homicide: Competing Explanations for Male Violence i Controversies in Critical Criminology*, ed. Schwarz, M.D. och Hatty, S.E., Cincinnati 2003.

Ramner, L. (1989) *Kvinnor som offer för våldsbrott med dödlig utgång I: Kvinnomisshandel*, JÄMFO-rapport nr 14, JÄMFO, Stockholm.

Russel, D.E.H, Harmes, R.A. (2001) *Femicide In A Global Perspective*, New York och London.

Rying, M (1996) *Dödligt våld I: Brottsutvecklingen 1994*, BRÅ-rapport 1996:4, Stockholm.

Rying, M. (1998) *Dödligt våld och försök till mord och dråp I: Brottsutvecklingen i Sverige 1995-1997*, BRÅ-rapport 1998:2, Stockholm.

Rying, M. (2000) *Dödligt våld i Sverige 1990-1996*, Licentiatavhandling. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm.

Rying, M. (2001) *Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer*, BRÅ-rapport 2001:11, Sollentuna.

Rying, M. (2007) *Utvecklingen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer*, BRÅ-rapport 2007:6, Västerås.

Träskman. P-O. (1998) *Brottsbalken En Kommentar Del I (1-12)*, Stockholm.

Watts, C., Osam,S. och Win, E. (2001) *Femicide in Southern Africa* i Russel, D.E.H, Harmes, R.A. (2001) *Femicide In A Global Perspective*, New York och London.

Websdale, N. (1999) *Understanding Domestic Homicide*, Boston.

Wikström, P-O. H. (1994) *Våldsbrott*, Stockholm.

Wolgang, M. (1958) *Patterns in Criminal Homicide*, Philadelphia.

Östergren, P (1998) *Att komma till ro med det allra värsta*, Danmark.

Artiklar

Adinkrah, M. (1999) *Uxoricide in Fiji: the Sociocultural Context of Husband-Wife Killings* i *Violence Against Women*, november 1999.

Best, J. och Riedel, M. (1998) *Patterns in Intimate Partner Homicide* i *Homicide Studies*, Vol. 2 No 3, Illinois.

Block, R.C., Christakos, A., *Intimate Partner Homicide in Chicago Over 29 Years* i *Crime and Delinquency*, Oct-Dec 1995.

Dawson, M. och Gartner, R. (1998) *Differences in the Characteristics of Intimate Femicide* i *Homicide Studies*, Vol 2 No 4, Toronto.

Dugan, L., Nagin, D.S och Rosenfeld, R. *Explaining the Decline in Intimate Partner Homicide: the Effects of Changing Domesticity, Women's Status, and Domestic Violence Resources* i *Homicide Studies*, Vol. 3 No 3, 1999.

Shakelford, T.K. (2001) *Cohabitation, Marriage, and Murder: Woman Killing by Male Romantic Partners I: Aggressive Behaviour*, 2001 vol 27.

Sharpes. P.W et al. (2001) *Health Care Providers' Missed Opportunities for Preventing Femicide* i *Preventive Medicine*, vol. 33 no. 5 s. 373-380, online.

Övrigt

Om barnet behöver ny vårdnadshavare, Handbok för handläggning, Socialstyrelsen (2006), Lindesberg.

Rättsfallsförteckning

NJA 1979 s. 620

NJA 1985 s. 510

NJA 1989 s. 97

NJA 1993 s. 41 I och II

NJA 1994 s. 310

NJA 1996 s. 377

NJA 1998 s. 162

NJA 1999 s. 531

NJA 2000 s. 521

NJA 2002 s. 116

NJA 2004 s. 26

NJA 2007 s. 194

RH 1986:10

RH 1990:127

RH 2002:10

RH 2002:30

B 2075-04 Hovrätten för västra Sverige 2004-05-12

B 136-05 Hovrätten för övre Norrland 2005-04-12